

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1969

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERSITY KARLOVY**

OBSAH

- 7 Jan Martínek, Příspěvek k poznání vlivu university na rozvoj humanistické literární činnosti v českých zemích
17 Anna Skýbová, Původ universitních písemností v archivu pražského arcibiskupství a spor kardinála Harracha s jesuity o Universitu Karlovu
31 Valentin Urfus, Profesor českého státního práva Josef Veith a osvícenský patriotismus v Čechách na přelomu 18. století
47 Eva Rozsivalová, Dějiny lékařství na pražské lékařské fakultě před založením Časopisu lékařů českých
57 Eva Rozsivalová, Dějiny lékařství na pražské lékařské fakultě v průběhu 2. pol. 19. století

Referáty

- 67 K nové anglické literatuře o Wyclifovi (Miloslav Kaňák)
76 Padesát let university v Lublani (J. Morávek)
77 Félix Ponteil, Histoire de l'enseignement en France (J. Hz)
78 Jiřina Holinková, Městská škola na Moravě v předbělohorském období (J. Martínek)
79 Fr. Kavka, Mistři-regenti na artistické fakultě pražské university v letech 1367—1420 (Mtc.)

INHALT

- 7 Jan Martínek, Ein Beitrag zur Erforschung des Einflusses der Prager Universität auf die Verbreitung der humanistischen Poesie in den böhmischen Ländern
17 Anna Skýbová, Die Herkunft der Universitätsquellen in dem Archive des Prager Erzbistums und der Streit des Kardinals Harrach mit den Jesuiten um die Karls-Universität
31 Valentin Urfus, Der Professor des böhmischen Staatsrechts Josef Veith und der aufgeklärte Patriotismus in Böhmen um die Wende des 18. Jahrhunderts
47 Eva Rozsivalová, Die Geschichte der Medizin an der Prager medizinischen Fakultät vor der Gründung der Zeitschrift der tschechischen Ärzte
57 Eva Rozsivalová, Die Geschichte der Medizin an der Prager medizinischen Fakultät in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts

67—80

Referate

**PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ VLIVU UNIVERSITY NA ROZVOJ HUMANISTICKÉ
 LITERÁRNÍ ČINNOSTI V ČESKÝCH ZEMÍCH**

JAN MARTÍNEK

Při své rektorské instalaci pronesl Josef Král přednášku, kterou později otiskl v Listech filologických 36 (1909), str. 401—427 pod názvem Literární činnost humanistických profesorů university Karlovy mezi r. 1409—1622. Králův výklad se soustřeďuje především na posledních osmdesát let období, vymezeného v titulu, tedy přibližně na jednu třetinu tohoto časového úseku. Je to zcela přirozené. V první polovině 15. století se humanismus v tom smyslu, jak bývá běžně chápán, v českých zemích neuplatňoval a v době Poděbradské, Jagellonské a v prvních letech vlády Ferdinanda I. se pěstoval většinou mimo universitu. V jiném ohledu poskytl Král zase naopak více, než slibuje titul. Zahrnul totiž do své práce i mnohá jména humanistických spisovatelů, kteří nebyli profesory pražské university. Učinil tak zajisté proto, že nepokládal za vhodné vytrhovat literaturu, pěstovanou na universitě, z její celkové souvislosti a vynechat některé autory, kteří sice stáli mimo universitní půdu, ale navazovali přitom na literární snahy jejích představitelů nebo zase naopak vytvářeli pro jejich tvůrčí činnost podmínky a dávali k ní podněty. Na rozdíl od Krále, který přináší konkrétní údaje o díle jednotlivých universitních profesorů i jiných humanistů, chci sledovat, jak přispěla universita k neobyčejnému rozšíření humanistického básnictví v Čechách a jak na tuto činnost dále působila. Je samozřejmé, že jedním z prostředků tohoto působení byl osobní příklad universitních mistrů, jejich vlastní literární činnost. Pokud byli autory učebnic nebo slovníků, působili touto formou již na vzdělání žáků latinských škol a podíleli se tak na vytváření předpokladů pro jejich samostatnou tvůrčí práci. V této věci lze odkázat na citovanou Královu přednášku. Bylo by ji možno podstatně doplnit nebo dokonce zpracovat tento námět znovu na podkladě nových zjištění. To nepovažuji za cíl této studie. Zbylo by totiž málo místa k zpracování dané otázky z ostatních hledisek, z nichž mnohá nebyla dosud uplatněna. Některé otázky formuloval M. Truc v článku Pražská universita a humanistická vzdělanost v českých zemích, publikovaném ve sborníku Humanistická konference 1966, Praha, Kabinet pro studia řecká

etc. Již z nadpisu je patrné širší zaměření této studie. Zpracovat celý soubor otázek, vyplývající z Trucovy formulace námětu, není ovšem na základě dnešních dílčích zjištění možné. Proto stanoví Truc v některých oblastech pouze úkoly a naznačuje cesty k jejich splnění, místy však podává již odpovědi na některé otázky, související s touto problematikou, při čemž se opírá o závěry rozsáhlého výzkumu a statistického šetření, uveřejněné v práci F. Šmahel—M. Truc, Studie k dějinám university Karlovy v letech 1433—1622 (*Acta universitatis Carolinae — Hist. univ. Carol. Prag.* 1963, IV 2, str. 3—59) i v jiných jeho publikacích. Přihlíží především k pramenům historickým, kdežto v tomto mém článku mají být dosavadní zjištění doplněna z pramenů literární povahy nebo konfrontována s poznatky, plynoucími z těchto zdrojů. Jak již bylo naznačeno formulací titulu, nebude ani zde zpracována vytčená otázka v úplnosti. Chci ukázat na některé cesty působení pražské university, především na ty, které považuji za zvláště významné pro velký kvantitativní vzrůst latinského básnictví v období pozdního humanismu.

Pražská akademie se nikdy nestala dějištěm tak významného střetnutí příznivců a odpůrců humanismu jako některé zahraniční university. Příčinu je třeba hledat v tom, že se zde humanismus v 15. století a v prvních desetiletích 16. století uplatňoval většinou v ohledech čistě vnějších¹⁾ a že ani snahy o hlubší porozumění jeho náplni, které se tu a tam projevují, nešly tak daleko, aby jejich nositelům hrozilo pronásledování od odpůrců tohoto nového hnutí. Takoví představitelé humanismu, od nichž by bylo možno očekávat snahy o důkladnější reformu university v tomto duchu, nebyli vůbec přijímáni mezi profesory.²⁾ Teprve ve čtyřicátých letech 16. století se vytvořily v Čechách podmínky pro přijetí humanistického směru, který byl pěstován v té části Německa, kde se uplatňovala Lutherova reformace, především ve Wittenberku. Ani tehdy to však nebyla universitní půda, kde se tyto literární snahy nejdříve ujaly. Naopak je možno říci, že universita kladla v tomto ohledu ještě určité překážky. Vidíme to nejlépe při sledování kariéry předního představitele tohoto humanistického směru, absolventa wittenberské university Matouše Collina, který získal na pražské universitě pevnější postavení teprve v padesátých letech 16. století, když i tam nabyt převahy nový reformační proud a s ním zájem o pěstování humanismu tohoto zaměření.³⁾ S podobnými překážkami jako Collinus se setkal při snaze o získání profesorské hodnosti začátkem čtyřicátých let také Václav Arpinus, který byl rovněž

absolventem wittenberské university.⁴⁾ Mimo universitní půdu působili začátkem čtyřicátých let také jiní humanisté, kteří měli významný vliv na pozdější rozkvet latinského básnictví v Čechách. Nejproslulejší z nich byl historik a autor latinských veršovaných prací Martin Kuthen, který zaujímal nepřátelský postoj k představitelům vysokého učení.⁵⁾ Nelze také zapomenout, že humanistické básnictví, které se v Čechách pěstovalo v polovině 16. století, navazovalo i na domácí tradici. Ta měla sice ve dvacátých a třicátých letech, kdy výrazně poklesla frekvence humanistické tvorby,⁶⁾ jen nepatrný počet představitelů, patřila k nim však osobnost tak významná, jako byl Šimon Fagellus Villaticus, jehož básnickou dovednost ocenil již Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, který se také zmínil o velkém rozsahu jeho (nám zčásti nezachované) tvorby.⁷⁾ Fagellus byl činný ještě začátkem čtyřicátých let jako člen Hodějovského literární družiny a působil na tvorbu mladších humanistických autorů. Jako katolický kněz neměl ani on výrazné styky s universitou. Nezávisle na ní se zprvu rozvíjela také literární činnost některých jiných spisovatelů, hlásících se k okruhu Hodějovského. Je tedy možno říci, že se pěstování humanistické literatury v Praze ujalo začátkem čtyřicátých let 16. století bez větších zásluh university. Nelze však popřít, že tato tvorba brzy nalezla na universitě vhodné prostředí. Projevilo se to zejména po zániku družiny Hodějovského v šedesátých letech. Od té doby byla universita až do roku 1622 nejvýznamnějším kulturním centrem, které mělo značný vliv na rozvoj latinského humanismu v českých zemích a především v Čechách samotných. Ani literární okruh, k němuž patřili většinou cizí humanisté, zdržující se na Rudolfově pražském dvoře, nemohl tomuto působení university v oblasti veršované latinské produkce konkurovat.

Pro uvedené tvrzení je ovšem nutno uvést doklady a zodpovědět otázku, co nás opravňuje k tomu, abychom označili postavení university v humanistickém literárním životě za významné.

Profesoři a studenti tohoto vysokého učení, jeho absolventi, působící jako rektori latinských škol, jako úředníci a hodnostáři v obecní správě, jako kněží nebo v jiných povoláních, a do jisté míry i žáci latinských škol, na které konfirmovala správce pražská universita, tvořili formálně neustavenou, ale fakticky existující literární obec. Sdružení této inteligence, vzniklá rovněž spontánně a zcela neformálně při pěstování humanistické literatury v jednotlivých městech, jsem označil jako městské

1) Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, str. 96.

2) Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis, tom. 1, pars 2, Pragae 1832, str. 381n.

3) Rukověť humanistického básnictví 1, Praha 1966, str. 419.

4) Tamtéž str. 104.

5) Tamtéž 3, Praha 1969, str. 116.

6) J. Hejnic—J. Martínek, Zprávy Jednoty klasických filologů 7 (1965), str. 95.

7) Listy filologické 91 (1968), str. 308.

okruhy.⁸⁾ Tyto okruhy byly tedy součástí zmíněné literární obce. Pro časté osobní změny v zastávání učitelských a jiných míst ve venkovských městech bylo jejich složení velmi proměnlivé. Jejich hranice nebyly nepřekročitelné. Mnohdy se spojovali k společnému vydání sborníků i příslušníci různých okruhů. Je pozoruhodné, jak rychle byly tyto příležitostné publikace sestavovány z příspěvků autorů, působících ve vzájemně odlehklých městech a v jak krátké době byly vydávány tiskem. Svědčí to nejen o pohotovosti tiskáren, nýbrž i o neobyčejně živém kontaktu jednotlivých členů zmíněné literární obce, ať působili kdekoli. Významné styky je možno sledovat též mezi pražskou universitou a jednotlivými okruhy ve venkovských městech. Universitní profesori psali doporučující verše a kondolenční nebo blahopřejné projevy i do takových sborníků, které měly čistě regionální charakter,⁹⁾ a naopak přispívali zase humanisté, působící na venkově, do sborníků universitních.¹⁰⁾ Nešlo jen o projevy formální zdvořilosti. Někteří spisovatelé se dovedli dobře vcítit do situace v prostředí, pro něž své příspěvky psali. Že universita byla skutečným iniciátorem a nikoli jen rovnoprávným partnerem humanistického literárního ruchu, je patrné z toho, že literární prvotiny významných humanistických básníků nacházíme právě v publikacích, vydaných péčí university. Teprve na přelomu 16. a 17. století a v prvních dvou desetiletích 17. století se začínají ve větší míře objevovat také sborníky, vydané latinskými školami, ty však nemohou pochopitelně ani svou závažností, ani svou frekvencí soutěžit s universitními publikacemi. Ostatně se i při vzniku těchto sborníků projevoval, jak dále uvidíme, výrazný vliv university, která působila na žáky městských škol prostřednictvím svých absolventů, kteří se na začátku kariéry téměř bez výjimky věnovali učitelskému povolání. Na rozdíl od hranic jednotlivých okruhů se hranice celé literární obce rýsují daleko zřetelněji. Z toho, co bylo řečeno na začátku tohoto odstavce, vyplývá, že jsou zhruba totožné s hranicemi vlivu university na latinské školství.¹¹⁾ Literární styky, překračující tyto hranice, byly ve srovnání s mimořádně rozvětvenými vztahy uvnitř území, vymezeného pedagogickým a literárním působením university, podstatně vzácnější. To

⁸⁾ Zprávy Jednoty klasických filologů 5 (1963), str. 38.

⁹⁾ Srov. Rukověť humanistického básnictví 1, Praha 1966, str. 172n., 186n., 280nn., 400nn.

¹⁰⁾ Acta universitatis Carolinae — Historia univ. Carol. 1966, VII 1, str. 122n. Při této příležitosti upozorňuji na nesprávně vytištěný řecký text v tomto mém článku na str. 123 (poslední typ druhého slova a předposlední typ pátého slova).

¹¹⁾ Stanoví je Z. Winter, Život a učení na partikulárních školách v Čechách v 15. a 16. století, Praha 1901, str. 166n. Toto území bylo zhruba shodné s oblastí, odkud chodili studenti převážně na pražskou universitu a odkud pocházelo v důsledku toho na 90 % všech graduovaných absolventů tohoto vysokého učení. Srov. F. Šmahel—M. Truc,

je pozoruhodné zvláště proto, že se literatura uvnitř uvedených hranic příliš nelišila od písemnictví, pěstovaného mimo ně, zvláště pokud šlo o příležitostnou tvorbu. V Jáchymově byly psány k událostem společenského charakteru sborníky podobného ražení jako v Žatci, ale málokdy se stalo, že by se humanisté z těchto dvou měst spojili k vydání sborníku společného. Jáchymov patřil již do kulturní sféry lipské a později wittenberské university, kdežto inteligence, působící v Žatci, se hlásila jednoznačně k pražské universitě. Této příslušnosti ke kulturním oblastem odpovídalo v takových případech i místo tisku. Podobná byla situace i na ostatních místech čáry, dělicí sféru vlivu pražské university od jiných kulturních oblastí. Protože bylo působení pražské university v Čechách omezeno převážně činiteli národnostními, lze označit latinskou literaturu, pěstovanou pod vlivem tohoto vysokého učení přes její mezinárodní jazykový charakter v jistém smyslu za národní.¹²⁾ Jinak tomu ovšem bylo na Moravě, kde hranice kulturního vlivu pražského vysokého učení probíhala po jihovýchodních svazích Vysočiny, tedy územím národnostně nerozlišeným, a nebyla tedy vymezena národnostními zřeteli. Území, na kterém se školské a literární působení pražské university uplatňovalo, bylo v podstatě celistvé, nevyskytovaly se na něm ve větší míře enklávy jiných vlivů. Výjimkou je snad pouze Jihlava, ležící sice již na Moravě, ale ještě na území, kde se jinak uplatňoval kulturní vliv pražský. Její literární styky s Prahou byly ve srovnání s jejími vztahy k Frankfurtu n. O. a k Wittenberku nepatrné. V Plzni se naopak humanistická literární tvorba toho zaměření, které by odmítalo styky s pražskou universitou, resp. dávalo přednost jiným stykům, příliš neuplatnila; náboženská orientace tohoto města je však vysvětlením, proč nepřispělo k společné literární činnosti v rámci zmíněné literární obce, vedené pražskou universitou, v takové míře, jak by odpovídalo jeho významu. České Budějovice neleží již na území, které by se ve školství a literatuře hlásilo tak jednoznačně k pražské universitě. Její působení v jižních Čechách bylo totiž poněkud oslabeno jednak vlivem vídeňské university, jednak rožmberským působením na nižší školství a v určité míře i na literaturu. Zato přímo v Praze působily nezávisle na Karlově universitě po jistou dobu tři literární okruhy. Vytvořily se kolem klementinské koleje, německé školy u Salvátora a Rudolfova pražského dvora. Žádný z nich neměl předpoklady pro navázání významných styků se skupinami humanistů v jiných českých městech, první a třetí pro mezinárodní charakter a náboženskou orientaci

Studie k dějinám University Karlovy v letech 1433—1622, Acta universitatis Carolinae — Hist. univ. Carol. 1963, IV 2, str. 21n.; M. Truc, Pražská universita a humanistická vzdělanost v českých zemích, Humanistická konference 1966, Praha, Kabinet pro studia řecká etc., 1966, str. 149.

¹²⁾ Srov. LF 91 (1968), str. 160.

(třetí kromě toho také pro jistou nadřazenost), druhý naopak zase pro takové národnostní zaměření, které mohlo najít odezvu pouze ve městech s německým obyvatelstvem; ta však většinou čerpala již dříve z literárních podnětů významných kulturních center v Německu a vznik školy u Salvátora na této situaci mnoho nezměnil. Na druhé straně byly enklávy školského vlivu pražské university na území pro ni cizím málo významné po stránce literární. Z míst na Moravě mimo oblast Vysočiny, do kterých konfirmovala pražská universita učitele,¹³⁾ se humanistická literatura českého ražení uplatňovala ve větším měřítku jen v Prostějově.

Území, řídicí se kulturním vlivem pražské university, bylo sice relativně nevelké, ale svou celistvostí a jednoznačností, s jakou se inteligence na něm působící hlásila — do značné míry spontánně — ve věcech školských a literárních ke svému řídicímu centru, nemá asi mnoho obdob v nejbližším sousedství. Bylo by možno připomenout působení frankfurtské university na nižší školství a literaturu ve Slezsku, zejména Dolním. Podstatný rozdíl je však v tom, že toto kulturní centrum leželo mimo slezské území a že se ve Slezsku kromě toho uplatňoval také vliv universit jiných. Ještě více dochází k regionálnímu prolínání universitních vlivů na školství a literaturu v Sasku. Působení vídeňské university na vývoj latinské literatury v období pozdního humanismu je málo významné.

Výklad, podaný v předchozím odstavci, nelze chápat tak, že by se česká inteligence, působící na území pražského kulturního vlivu, stranila styků s cizinou, resp. s jinými kulturními oblastmi v českých zemích nebo že by nebyla takových styků při nižší úrovni vzdělání vůbec schopna. Docházelo k nim na samé universitě, v jiných českých a moravských městech, na pražském Rudolfově dvoře, v cizině, zejména na universitách a po roku 1620 v exilu. Tyto styky způsobovaly, že se mezi humanistickou literaturou v Čechách a v sousedních zemích přes určitou samostatnost českého literárního života udržovaly až do bělohorského období značné podobnosti.

Naskýtá se otázka, jak se vytvářel tento mimořádný vliv university na literární činnost českých humanistů. Již z předchozího výkladu vyplývá, že zde hrála značnou úlohu závislost latinského školství na vysokém učení. Dále je nutno připomenout, že přes četné doklady o pobytu českých studentů na cizích universitách náleží pražské akademii mimořádně velký podíl na vzdělání české inteligence¹⁴⁾ a že téměř všichni absolventi této university vykonávali povolání v českých zemích.¹⁵⁾ Tak se stávalo,

¹³⁾ J. Holinková, Městská škola na Moravě v předbělohorském období, Praha 1967, str. 27.

¹⁴⁾ F. Šmahel—M. Truc v práci, citované v pozn. 11, st. 44.

¹⁵⁾ Stručné dějiny university Karlovy, Praha 1964, str. 109.

že většina příslušníků české inteligence nepřekročila meze jejího kulturního vlivu. Na latinských školách se setkal adept vyššího vzdělání téměř výhradně s učiteli, kteří vděčili za své vzdělání pražské universitě a připravovali své žáky ke studiím na tomto vysokém učení. Za těchto vysokoškolských studií poznal osobně profesory pražské university, navázal styky s kolegy z řad studentů a s učiteli pražských nebo i jiných škol, kteří na universitě konali disputace. Při výkonu povolání se stýkal opět převážně s inteligencí, která dosáhla universitního gradu v Praze. Při častých změnách působiště, které byly tehdy obvyklé, byly tyto styky zvláště rozsáhlé. To platí též o stycích s učiteli a spolužáky, navázaných již v době mládí na latinských školách. Také ke střídání učilišť totiž docházelo v tehdejší době zcela běžně, někdy i dvakrát do roka, k jiřskému a havelskému termínu. Důsledkem toho bylo, že se pracovníci ve školské službě, ať již působili na universitě nebo na latinských školách v různých místech v Čechách a na Moravě, z velké části osobně znali. Rovněž po odchodu ze školské služby zůstávali absolventi pražské university ve styku s ní. Vztahy graduovaných lidí k učilišti, na němž své hodnosti dosáhli, byly tehdy daleko trvalejší než dnes. Toto spojení bylo posilováno u těch absolventů, kteří se stali městskými úředníky nebo hodnostáři, též nutností jednat s universitními představiteli ve věcech školské správy ve městě.

Není ovšem možno vyvozovat z toho, co bylo řečeno, že uvnitř celé školské soustavy, řízené pražskou universitou, vládla naprostá shoda a jednomyslnost v názorech. Pokud však docházelo k nedorozumění, byly to většinou osobní spory nebo názorové rozdíly relativně nepodstatné, které nic neměnily na skutečnosti, že školská politika, kterou prováděla pražská universita, byla všestranně užitečná, že zajišťovala universitě vliv na utváření kulturních poměrů ve venkovských městech, usnadňovala městským radám výběr vhodných učitelských sil pro jejich školy, zaručovala absolventům uplatnění v oblasti školské služby, která mohla být předpokladem pro dosažení funkcí v obecní správě, i ochranu jejich práv a slíbvala všem partnerům této nepsané dohody o spolupráci úspěch v případě společného postupu k hájení shodných zájmů. Jen tato všestranná užitečnost umožnila ten způsob konfirmace učitelů městských škol, který trval ve městech s českým obyvatelstvem po několik desítek let. Tato situace ve školství a z ní vyplývající rozsáhlé známosti, o nichž byla řeč, vytvořily velmi příznivé podmínky pro navázání literárních styků, které byly ještě dále rozšířeny tehdejšími literárními zvyklostmi a možnostmi, jaké vyučování v tehdejší škole poskytovalo.

Již na latinských školách byli žáci vedeni k tomu, aby se aktivně podíleli na sepsání příležitostných sborníků regionálního významu. Na universitě přispívali zejména do gratulačních publikací k promócím, vydávali

obsahy svých universitních disputací, a to prózou i veršem, ale neztráceli literární kontakt s prostředím, odkud pocházeli nebo kde navštěvovali latinskou školu. Jejich činnost dosáhla zpravidla vrcholu v době jejich vlastního učitelského působení na těchto školách. Tehdy jim připadla často také redakční práce při sestavení sborníků, do nichž přijímali z pedagogických důvodů i příspěvky svých žáků. Zůstávali přitom ve styku s profesory pražské university, kteří psali do jejich sborníků doporučující verše a pečovali, aby byl zajištěn tisk i korektura jejich prací.¹⁶⁾ S odchodem ze školské služby do obecní správy ochabovala zpravidla literární činnost těchto humanistů, zůstávali však nadále členy literárních okruhů jako příznivci a podporovatelé mladých spisovatelů a v důsledku toho také jako adresáti jejich dedikací. Po celou dobu své účasti na literárním životě shromažďovali soudobou literární produkci v rozsáhlých konvolutech¹⁷⁾ a poznávali tak z literatury ty své kolegy, které nemohli poznat osobně.

Z toho, co bylo řečeno v předchozích odstavcích, vyplývá, že universita na jedné straně umožňovala velký rozmach humanistické literární činnosti, ale na druhé straně z něho sama těžila. Spojení všech absolventů university a adeptů vyššího vzdělání, k němuž vedla její školská politika, bylo dovršeno na poli literárním. To mělo zase naopak velký význam pro posílení university v oblasti školství, zvláště tam, kde byly její snahy ohrožovány protichůdnými zájmy jiných institucí.

Přestože cizím universitám vděčila za své vzdělání, jak již bylo naznačeno, jen relativně malá část české inteligence, je přece třeba položit si otázku, jak se čeští absolventi cizích vysokých škol, kteří si nezvolili povolání v cizině, nýbrž přišli zpět do vlasti, opět sžili s českým literárním prostředím a zda se vůbec jejich postup v hodnostech nějak lišil od kariéry těch, kteří za svých studií ani při výkonu povolání nikdy neopustili hranice vlivu pražské university. V případě studentů, kteří dosáhli vyšší kvalifikace, než jakou byla pražská universita schopna poskytnout, tomu samozřejmě tak bylo. Jejich zvláštní postavení mělo také vliv na jejich vztahy k domácímu literárnímu životu, které byly zpravidla volnější a byly leckdy nahrazovány spojením s cizinou. Kariéra těch, kdo studovali v cizině jen na artistické fakultě nebo vyšší studia nedokončili, se příliš nelišila od životní dráhy absolventů pražské university. Jejich

¹⁶⁾ Doklad o tom máme ve sbírce *Fasciculus ... carminum ... per Sigismundum Hermannum, Pragae typis Pauli Sessii (1622)*, Praha KNM 57 B 41 přív. 15, arch. C: *At tanti fido modo vincla laboris amico // praecipe, ut errantes corrigat arte typos.// ... Fasciculus vacua et nostrum ne pagina restet, // addideris si quid, gratus amicus eris.* Tak se asi stalo i v jiných případech, protože se i sborníky čistě regionálního významu zpravidla tiskly v Praze.

¹⁷⁾ Srov. LF 83 (1960), str. 132, 269.

vyhlídky na výnosné povolání nebyly o mnoho větší a relativně krátký pobyt v zahraničí nezpůsobil odcizení domácímu literárnímu životu. Vysvětlení lze hledat v tom, že na ně již dříve po dlouhou dobu působila universita prostřednictvím latinských škol. V případě, že čeští studenti pobýli v cizině delší dobu, a to jak na latinských školách, tak na universitách, docházelo někdy nejen k takovému odcizení, nýbrž dokonce k pohrdání českými kulturními poměry, pražskou universitou a jejími představiteli. Mám v této souvislosti na mysli především Pavla z Jizbice¹⁸⁾ a Michala Pěčku z Radostic.¹⁹⁾ Účast takových autorů na kolektivních publikacích českých humanistů byla v důsledku toho ve srovnání s jejich individuální tvorbou málo významná.

Co znamenala pražská universita pro šíření humanistického básnictví v Čechách a v moravské části Vysočiny, je nejlépe vidět ze srovnání frekvence a povahy této literární tvorby na právě vymezeném území a v ostatní části Moravy. Tam nebyla instituce, která by mohla sjednotit školský a literární život. Ze stejných důvodů, jako jí nebyla pražská klementinská kolej, jí nemohla být ani olomoucká universita. Učitelé přicházeli z různých zemí²⁰⁾ a jednotlivá města pěstovala styky s různými kulturními středisky, převážně mimo české země, kdežto vzájemné vztahy jednotlivých moravských měst byly ve školské a kulturní oblasti daleko slabší než v Čechách. Tomu také odpovídá povaha humanistické tvorby, která se většinou neorientuje na žádné domácí kulturní centrum, nýbrž navazuje spíše na tradice latinské literatury v zahraničí. Frekvence latinského básnictví na Moravě je daleko menší než na území kulturního vlivu pražské university.²¹⁾

Protože bývá pozdně humanistická literatura v Čechách označována jako mělká a málo původní, vyplývalo by z toho, že významnou účast university na jejím pěstování a šíření je nutno hodnotit spíše negativně jako odvádění těch jejích absolventů, kteří byli schopni tvůrčí práce, od zpracování náročnějších námětů. Tento názor by nebyl zcela správný. Pěstování latinského básnictví bylo tehdy na všech universitách a latinských školách součástí vyučování, cestou, jak žákům umožnit porozumění pro literaturu, zejména antickou. I když mohou být názory na tento postup z dnešního pedagogického hlediska velmi skeptické, je nutno vy-

¹⁸⁾ Rukověť humanistického básnictví 2, Praha 1966, str. 456—478. Srov. též K. Hrdina, *Humanistický básník Pavel z Jizbice*, LF 50 (1923), str. 204—216, 295—312 a zvl. str. 210.

¹⁹⁾ Zprávy o jeho pobytu v cizině jsem shromáždil v životopisu, který bude uveřejněn spolu s výčtem jeho prací ve 4. svazku Rukověti humanistického básnictví.

²⁰⁾ J. Holinková, *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*, Praha 1967, str. 24.

²¹⁾ Zprávy Jednoty klasických filologů 5 (1963), str. 22—44.

cházet při jeho posuzování z tehdejší situace. Dovednost veršování byla předpokladem k dalšímu studiu na universitách a k navázání domácích i zahraničních vědeckých styků literární cestou. Deklamace a otiskování humanistických veršů bylo v některých případech svědectvím o kvalifikaci učitelů i prospěchu žáků městských škol. Ostatně ani názor o malé ceně pozdní humanistické literatury v Čechách nelze vyslovovat paušálně. Mezi tak velkým množstvím literárních památek se najdou i čestné výjimky. Tvůrčí činnost v oblasti humanistického básnictví — zejména příležitostného — byla kromě toho nezbytnou podmínkou k pěstování literatury náročnější, protože právě ona zajišťovala kontinuitu literárního vývoje a umožňovala, jak jsme viděli, vytváření literárních okruhů, které sehrály důležitou úlohu při sledování dalších cílů. Ani při snaze spravedlivěji zhodnotit význam humanistické tvorby, zejména příležitostné — tomuto účelu chci věnovat samostatnou studii — nelze však zamlčet, že v oblasti, podléhající kulturnímu vlivu pražské university, byl další tvůrčí vývoj latinských spisovatelů příliš často jen potenciální, že se jejich činnost vyčerpávala převážně jen pěstováním příležitostné literatury, že ulpěli na tomto stadiu, které bylo pro cizí humanisty jen průpravou.

**Ein Beitrag zur Erforschung des Einflusses der Prager Universität
auf die Verbreitung der humanistischen Poesie in den böhmischen Ländern**

JAN MARTÍNEK

Zusammenfassung

Auf der Prager Universität gab es keinen so bedeutenden Streit zwischen den Freunden und Gegnern des Humanismus, wie auf einigen anderen europäischen Universitäten. Bis 1540 haben sich die Universitätsprofessoren wenig um den Humanismus gekümmert. Die Ausnahmen, die man hier anführen könnte, sind verhältnismäßig unbedeutend. Als sich die humanistischen Bestrebungen in den vierziger Jahren des 16. Jahrhunderts in Böhmen wieder stärker bemerkbar machten, war es nicht die Universität als Institution, die zu ihrer Förderung entscheidend beigetragen hat, obwohl dort schon einige Humanisten wirkten. Erst in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts wurde diese Hochschule zum wichtigsten Zentrum des literarischen Lebens in Böhmen, und sie blieb es bis zu ihrer Auflösung im Jahre 1622. Durch ihre Schulpolitik hat sie eine außerordentliche Verbreitung des humanistischen Schrifttums ermöglicht. Nach der in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts und in den ersten zwei Jahrzehnten des 17. Jahrhunderts geltenden Gewohnheit setzte der Rektor der Prager Universität die Lateinschullehrer in jenen Städten Böhmens und Südwestmährens ein, die eine tschechische und evangelische Mehrheit hatten. Die Intelligenz dieser Städte bildete mit den Prager Professoren eine formell nicht konstituierte, aber tatsächlich bestehende Literaturgemeinschaft, die einen unerhörten Aufschwung der späthumanistischen Poesie herbeigeführt hat. Durch diese literarische Tätigkeit, die sich meistens in kollektiven Arbeiten geltend machte, wurden die gegenseitigen Beziehungen der Absolventen der Prager Universität gefestigt, was auch die Ziele dieser Universität auf anderen Gebieten unterstützte.

**PŮVOD UNIVERSITNÍCH PÍSEMNOSTÍ V ARCHIVU PRAŽSKÉHO
ARCIBISKUPSTVÍ
A SPOR KARDINÁLA HARRACHA S JESUITY O UNIVERSITU KARLOVU**

ANNA SKÝBOVÁ

Osudy písemností jsou často velmi pohnuté a složité. U mnohých ani není možné s určitostí říci, jakými cestami se dostaly na místo svého dnešního uložení. Zvláště jedná-li se o písemnosti instituce s dávnou a bohatou minulostí. To se rovněž vztahuje i na Karlovu universitu. Čas četné její písemnosti v minulosti dávné či teprve nedávné buď úplně zničil nebo zavál na nejrůznější místa. Na universitu Karlovu si dělali nárok nejrůznější zájemci, kteří pak na sebe vztahovali i právo držet universitní písemnosti.

Arcibiskup pražský měl k universitě již od jejího založení velmi úzký vztah. Není proto zvláštní, že v archivu předhusitských arcibiskupů je řada písemností dotýkajících se Karlovy university. Jsou to však písemnosti, které arcibiskupovi náležely zcela právem. Toto právo plynulo z jeho universitního úřadu. Husitské revoluční hnutí oddělilo od sebe Karlovu universitu a pražské arcibiskupství, které až do r. 1561 zůstalo neobsazeno. Ale ani pak se nepřiblížila nekatolická pražská universita pražskému arcibiskupovi, i když katolická církev nikdy universitu ze svého zájmu dobrovolně nevyloučila. Naopak universita pečlivě střežila svá práva a písemnosti před katolickými arcibiskupy. Přesto však v archivu pražských arcibiskupů¹⁾ po r. 1561, je několik universitních písemností — až na výjimky pergamenových listin náležejících do archivu university Karlovy. Universitní provenience písemností je nepochybná. Vyskytují se jak v nejstarším universitním inventáři z r. 1545, tak i v tzv. jezuitském inventáři pobělohorském, jehož mají i signatury.²⁾ Přítomnost těchto universitních písemností je tím zajímavější, zároveň ale i nevy-

¹⁾ Archiv předhusitských arcibiskupů zůstal až do dnešní doby uložen v archivu pražské metropolitní kapituly.

²⁾ Tzv. jezuitský inventář je uložen v SÚA ve sbírce rkp. A č. A 499 (dříve ve sbírce rkp. C č. 91). Přetiskl jej A. Haas: Archiv Karlovy university v Praze, ČAS XV-XVI, str. 35—68.

Listiny mají signatury psané rukou, která se účastnila sepisování jezuitského inventáře. Pokud byly staré registry na listinách psány česky, je regist jezuitskou rukou napsán

světelnější, vzhledem k tomu, že nemají žádný vztah k pražskému arcibiskupovi ani nepotvrzují práva pražských arcibiskupů universitě Karlově.

Jedná se o šest originálních pergamenových listin ze 14. až 15. stol. a o rukopis statut koleje královny Hedviky z 15. stol. Podle obsahu tvoří dvě skupiny. Jednak jsou to dvě listiny vztahující se ke vsi Horní Počernice, která náležela od r. 1366 koleji Karlově. První z těchto listin je vydána 23. února 1345 v Praze,³⁾ v níž rychtář a přísežní pražští vysvědčují vysazení deseti lánů právem emfyteutickém ve vsi Horních Počernicích. Druhá listina, česky psaná, vydaná 1. září 1417 v Praze, obsahuje slib Václava, syna Křížova z Prahy, o zachování rozhodnutí ve sporu, který měl s mistry universitními koleje Karlovy a jejich lidmi z Horních Počernic o pastviny zvané Meziháje v Horních Počernicích.⁴⁾

Další čtyři listiny náležejí koleji Loudově. Jsou daleko zajímavější a svým obsahem důležitější. První je z 15. července 1443, v níž město Louny uzavírá s Matyášem z Chlumčan smlouvu o užitky ze vsi Smolnice.⁵⁾ Druhá listina je ze 17. července 1450, v níž rada Starého Města Pražského osvobozuje ode všech berní dům, který koupil Matyáš z Chlumčan pro kolej sv. Apoštolů.⁶⁾ Další listina je z 24. května 1451. Je označována jako testament Matyáše z Chlumčan. Matyáš z Chlumčan v ní odkazuje svůj dům, ležící blíže kaple Betlémské, koleji sv. Apoštolů, jíž daruje i svou knihovnu.⁷⁾ Poslední listina, vydaná 18. srpna 1469 králem

latinsky. Latinské registry táž ruka opravila. Soupis universitního archivu, pořízený kolem roku 1545, používám z opisu, uloženém v archivu pražského arcibiskupství, Universitas Carolo-Ferdinanda, C 110.

³⁾ SÚA APA L 8
orig. perg., lat., 57,5×28,5 — 75 cm,
1 pečeť přivěšená, ztracená,
sign. jezuitského inventáře (JI) B 7

⁴⁾ SÚA APA L 47
orig., perg., čes., 29,5×24 — 4 cm,
4 pečeti přivěšené, ztracené
sign. JI B 9

⁵⁾ SÚA APA L 53
orig., perg., čes., 28×22 — 3,5 cm,
4 pečeti přivěšené, ztracené
sign. JI K 8,

⁶⁾ SÚA APA L 54
orig., perg., lat., 30×19 — 3 cm,
1 pečeť přivěšená, ztracená
sign. JI K 3

⁷⁾ SÚA APA L 55
orig., perg., lat., 50,5×31 — 5 cm
4 pečeti přivěšené, ztracené
sign. JI K 1

Jiřím z Poděbrad, potvrzuje listinu Starého Města Pražského ze 14. července 1450 pro Loudovu kolej.⁸⁾ Poslední dvě listiny — testament Matyáše z Chlumčan a listina krále Jiřího — jsou zajímavé nejen po stránce obsahové ve vztahu k universitě, ale svým způsobem i charakteristické pro dobu, ve které vznikly. Matyáš Louda z Chlumčan již v úvodní části svého testamentu se k universitě hlásí jako její bývalý žák. Mimo základní ustanovení, týkající se celé Loudovy nadace, darování knihovny a vysvětlení, proč se má kolej jmenovat Apoštolská, je celá listina vyjádřením lásky k vlasti a zájmem o její budoucnost. Blízký vztah Loudovy nadace k politickému dění výrazně ukazuje zmíněná již listina krále Jiřího z r. 1469. I když tato listina má být v zásadě potvrzením listiny Starého Města Pražského ze 17. července 1450, je v ní řečeno daleko více. Zdůvodnění, jímž král Jiří vysvětluje vyhotovení, je pozoruhodné. Listinu vydává především na žádost syna Viktorina a zároveň také svým synům Viktorinovi, Jindřichovi staršímu i Jindřichovi mladšímu — Hynkovi, později i jejich dědicům, svěřuje v ochranu a vrchní správu celou Loudovu kolej.⁹⁾ Listina je tedy dokladem nejen úzkého vztahu královské rodiny k universitě Karlově, ale snad se v ní projevuje i snaha udržet si podporu, kterou kališnická universita poskytla Jiříkově vládě¹⁰⁾, a i v budoucnosti mít vliv na universitu. Mimo tyto politické zájmy se zde snad projevila i potřeba královské rodiny dodat určitým mecenášstvím svému dvoru renesančního lesku.

Statuta koleje královny Hedviky obsahují 14 pergamenových folií s latinským textem psaným rukou 15. století. Vyskytuje se zde několik písarských rukou, podle nichž se dá určit celkem přesně doba jejich vzniku. Přesnější dataci umožňuje i výskyt některých jmen, která se objevují v jednotlivých zápisech. Rovněž marginální poznámky, mnohdy psané česky, jsou pro tento rukopis velmi charakteristické. Hodnotu a cenu tohoto rukopisu přísluší posoudit odborníkům.

⁸⁾ SÚA APA L 59
orig., perg., lat., 57,5×28,5 — 7,5 cm
1 pečeť přivěšená, ztracená
sign. JI K 4

⁹⁾ SÚA APA L 59
... „Volumus et decernimus ut prefatus dux Victorinus et deinde alii duces fratres sui videlicet Henricus maior et junior alias Hincio filii nostri carissimi aut eorum heredes omnium premissorum supremam tuitionem conservationem et defensionem habeant...“

¹⁰⁾ O vztahu poděbradské královské rodiny k pražské universitě viz F. Šmahel: Humanismus v době poděbradské, Rozpravy ČSAV, řada spol. věd, 1963, seš. 6.

¹¹⁾ SÚA APA B 2/12
14×22 cm, 15 perg. fol., nově převázán
sign. JI P 5

I když dnes všechny tyto písemnosti jsou nedílnou součástí archivu pražského arcibiskupství (APA), o jejich universitní provenienci není pochyb. Podle jejich záznamu v universitních inventářích, kde v posledním se ještě nalézají (v tzv. jezuitském inventáři z 1623—1638), jsou ještě tyto písemnosti součástí universitního archivu. V inventáři z 18. stol., v Putzlacherově diplomatáři,¹³⁾ ani v Millauerově inventáři listin či v seznamu listin předaných v r. 1827 Millauerem Národnímu museu, už tyto listiny nejsou.¹⁴⁾ Naopak však již koncem 18. stol., v době kdy vznikají v APA tzv. Historika, již tyto listiny jsou zachyceny v elenchu k těmto Historikám. Podle toho, v které skupině Historik jsou tyto listiny zařazeny, se zdá, že autorovi Historik nebyl již zřejmý původ těchto listin ani cesta, kterou se do APA dostaly. Listiny totiž nebyly zařazeny do oddělení university, ale pod heslo Betlem.¹⁵⁾ Byly sem zařazeny jak listiny týkající se koleje Loudovy, tak statuta koleje královny Hedviky, ale především i listiny týkající se Horních Počernic. Signaturami této skupiny byly také tyto písemnosti označeny, i když později¹⁶⁾ opět měnily v APA své uložení a signatury. Je rovněž vyloučeno, že by se v 18. stol. dostaly do APA ze zrušení jezuitského archivu. V APA, pokud je známo, nejsou žádné archiválie jezuitského archivu. Kromě toho by ještě v 18. stol. autor Historik zařadil jezuitské archiválie do oddělení arcibiskupských jezuitik. Tyto universitní písemnosti rovněž nejsou opatřeny žádnými jezuitskými signaturami a mají označení pouze starší universitní a pozdějších arcibiskupských Historik. Pokud lze tedy soudit, doba příchodu universitních písemností do APA je dána dvěma mezními daty — datem vzniku jezuitského inventáře, kdy náleží ještě do universitního archivu, a druhou polovinou 18. stol., kdy již jsou v arcibiskupském archivu.

Protože všechny tyto universitní písemnosti jsou obsaženy v tzv. jezuitském inventáři, je třeba se zmínit i o tomto inventáři. Je to nej-

¹²⁾ Mimo tyto písemnosti jsou však v APA ještě i další, u nichž nelze s určitostí vyloučit náležitost k universitnímu archivu, i když nemají sign. JI.

¹³⁾ AUK A 12

¹⁴⁾ AUK, Listiny I, II. Blíže viz A. Haas, Universitní listiny v archivu Národního muzea, ČNM, odd. duchov. 1947, 58n, M. Truc, O stavu a úkolech archivu university Karlovy, SAP VI/1 1956, 91n a Archiv university Karlovy. Průvodce po archivních fondech, Praha 1961, Dějiny archivu.

¹⁵⁾ SÚA APA C 102/1 odd. XVII. Všechny zmíněné písemnosti jsou v tomto odd. elenchu uvedeny pod č. 1—6. Tato čísla jsou také na jednotlivých písemnostech vyznačena N1, N2, ... N6.

¹⁶⁾ Ant. Podlaha, Povšechný katalog arcibiskupského archivu v Praze, Praha 1925, a Státní ústřední archiv v Praze. I. oddělení, kde je uložen strojepis inventáře archivu pražského arcibiskupství.

úplnější universitní inventář, kolem jehož vzniku i datování bylo již mnoho řečeno.¹⁷⁾ Několik připomínek, které zde budou naznačeny, právě ve vztahu k zmíněným universitním písemnostem, nejsou jistě zdaleka poslední, jež se budou tohoto inventáře dotýkat.

Ať inventář vznikl již r. 1623 či teprve r. 1638, jisté je, že to bylo v době, kdy se rozhodovalo o budoucím osudu university Karlovy. Universitní archiv byl předán jezuitům, jezuité tento archiv také od této doby skutečně drželi.¹⁸⁾ Lze připustit i domněnku, pokud možno věřit slovům jezuitů r. 1624,¹⁹⁾ že jezuité mínili universitní listiny zveřejnit. Je proto pravděpodobné, že z tohoto důvodu také již roku 1624 prohlédli všechny universitní výsady a privilegia a začali pořizovat svůj vlastní soupis. Pro účel zveřejnění rozdělili listiny na papežské a královské tak, jak je to zachováno v jezuitském inventáři. Toto rozdělení také odpovídá církevním představám. Pro jezuity byla také nutné prohlédnutí a zpracování karolinského universitního archivu pro přípravu tzv. zlaté bully, ve které počítali s využitím části karolinských privilegií.²⁰⁾ To však nebyl pro jezuity jediný důvod. Daleko závažnější důvod tkvěl v podstatě sporu, který se před jezuity hned od počátku při převzetí university objevil.

¹⁷⁾ A. Haas, Archiv university Karlovy v Praze, ČAS XV—XVI, st. 19n, Z. Kristen, ČCH, 1939, str. 513n a Archiv university Karlovy. Průvodce po archivních fondech, Praha 1961, Dějiny archivu, str. 17n.

¹⁸⁾ Na některých písemnostech, presentovaných v arcibiskupské kanceláři roku 1624 a týkající se Karlovy university, je poznamenáno uložení listin UK nebo kdo zhotovil pro arcibiskupskou kancelář opisy universitních listin. Například: „... Hanc Bullam habent Patres Socetatis Jesu.“ „... present. haec copia 3. Aug. 1624, per R. P. Petrum Ximenium Rectorem Soc. Jesu. collegii apud S. Clementem Pragae.“ (jedná se o kopii listiny arcibiskupa Arnošta z Pardubic z 10. dubna 1360).

¹⁹⁾ SÚA APA C 110. Jedná se o dopis Petra Ximenia arcibiskupovi Harrachovi, datovaný 6. srpna 1624 a rovněž pod tím datem presentovaný v arcibiskupské kanceláři. Dopis je stroze formulovaná žádost jezuitů, aby arcibiskup vrátil mu zapůjčený universitní rukopis „... Quoniam vero librum Bullarum ex magna confidentia ablegatis ab Ill. ac Rev. Celsitudine Vestra concedidimus non ad transcribendum vel communicandum alias, sed ad inspiciendum tantum ab ipsius Celsitudine, et quintum iam diem nobis non redditur, mittimus Sacerdotem e nobis cum mandatis, ne absque eo libro domum redeat...“ O jaký universitní rukopis se jedná, lze těžko říci. Arcibiskupská kancelář v dopise v Harrachovi o tomto rukopise hovoří jako o „librum privilegiorum“. Dopis je také důkazem, že v této době Harrach i jeho okolí bylo obeznámeno s universitními výsadami.

Mimo jiné se však v tomto Ximeniově dopise praví: „... Quandoquidem ex parte nostra praestitum est quidquid ad benevolam negotii Academici compositionem facere poterat; eo usque, ut etiam Bullas et reliqua, quae quoquo modo causam partis iuarent, exhibere cum omni syncerytate voluerimus; et nihilominus moras trahi animadvertimus: protestatum per nos nos minime stetisse, quo minus res perficeretur; simulque significatum nos iure nostro ut hactenus usuros, et ad promotiones quascunque processuros non in contemptum alterius partis, sed ne iuribus nostris quidquam derogemus...“

²⁰⁾ K. Spiegel, Die Prager Universitätsunion, MVGD 62, Prag 1924, str. 19.

Byl to nesouhlas církevních řádů i samotného pražského arcibiskupa s absolutním ovládnutím budoucí university pouze jezuity. Pro jezuity bylo tedy nutné řádně prozkoumat všechna universitní privilegia, především papežské a císařské listiny, protože právě odtud jim, jak se později ukázalo, hrozilo největší nebezpečí. Jezuité si toho byli od počátku velmi dobře vědomi, jak vyplývá i z Ximenesova dopisu z roku 1624 arcibiskupovi Harrachovi.²¹⁾ Není tedy možné vylučovat tento spor o universitu z počátku vzniku tzv. jezuitského inventáře,²²⁾ protože právě v tomto sporu o universitní kancléřství hrála universitní privilegia důležitou roli. Nebyl to nikdo menší než sám arcibiskup Harrach a kurie, kteří se o tato privilegia opírali.

Arcibiskupství pražské od svého obnovení v polovině 16. stol. nemohlo obnovit hned od počátku svá práva ke Karlově universitě, i když o tato práva projevovalo zájem i odvoláním se na původní universitní privilegia.²³⁾ Byla to však spíše vina panovníků než arcibiskupů, že tato práva obnovena nebyla, jak později oprávněně argumentoval Harrach.²⁴⁾ Arcibiskupové neměli také přístup k universitním listinám, i když opět měli zájem a snahu alespoň si je prohlédnout a přesvědčit se o svých možnostech a právech.²⁵⁾ Svou podstatou a charakterem zůstala předbělohorská universita Karlova pro pražské arcibiskupy uzavřena. Teprve Bílá hora mohla v tomto přinést obrát. Všechny universitní písemnosti se však dostaly do rukou jezuitů, a tím se pozvolna také staly nepřístupné pro pražské arcibiskupy. Zdá se však, že Harrach si přeje jen, alespoň na počátku, zjednat přístup k universitním listinám. Je-li pravdivá zmínka, že roku 1624 musel Harrach vrátit universitní písemnosti,²⁶⁾ zdá se tedy, že Harrach měl u sebe alespoň část universitního archivu. Je možno vy-

²¹⁾ Viz pozn. 19.

²²⁾ Archiv University Karlovy. Průvodce... str. 19.

²³⁾ A. Skýbová, Obnovení pražského arcibiskupství v letech 1561–1562 a jeho vztah k pražské universitě, AUC-Historia UCP, 1966 VII/1 str. 62n.

²⁴⁾ SÚA APA C 110/1–2, r. 1647: „...Reges ipsi Bohemiae Catholici, absque dubio metu turbarum successive confirmarent Hussiticae Carolinae sua privilegia... Imperatores ipsi et reges Boemiae a Fer. I. (sub quo sedes archiepiscopalis pragensis fuit) usque ad Ferd. II. pro potentia Hussitarum non audebant nec poterant prout voluissent disponere de Carolina...“.

²⁵⁾ SÚA APA BI/12 f 85 (arcibiskup Ant. Brus císař Maxmiliánovi II. 27. I. 1571): „...Quapropter oro V. M. ut illis severe iniungere dignetur in Cancellaria deponere omnia originalia privilegia in quibus eismodi immunitates et impunitates se habere gloriantur neque velit prius confirmare donec personis idoneis per V.C.M. ad hoc specialiter deputandis diligenter revideantur quo intelligi possit a nos Catholici omnino ab ea universitate simus exclusi pro ut hic ab ipsis Academicis cum contemtu nostri excludimur et quis porro euis gymnasii praeses a prima fundatore et Cancellarius sit...“.

²⁶⁾ Viz práce citovaná v pozn. 20.

slovit domněnku, že v této době část zcela bezvýznamných universitních písemností už navždy zůstala v APA, spolu s částí písemností konsistoře. podobojí. Důvod i před jezuity k prohlédnutí universitních písemností měl Harrach velmi pádný i proto, že zároveň s universitními písemnostmi převzali jezuité i archiv konsistoře podobojí.²⁷⁾ Písemnosti konsistoře podobojí náležely plným právem pouze arcibiskupovi, nikoliv jezuitům. Připustí-li se, že již v roce 1624 jsou universitní písemnosti v APA, bylo by to i důkazem pro domněnku prof. Vojtíška, který uvedl možnost vzniku jezuitského inventáře již k roku 1623.²⁸⁾ Po roce 1624 již Harrach neměl možnost získat universitní písemnosti. Jak je vidět na opisech listin, které ve dvacátých letech získala arcibiskupská kancelář, zhotovili tyto opisy jezuité. Harrach také velmi těžce nesl, že universitní privilegia zvláště papežského původu nenáležitě drží jezuité, což bylo i kuríí pokládáno za bezprávné.²⁹⁾ Další skutečná možnost, kdy mohl získat Harrach přístup k universitnímu archivu se naskytl až po roce 1654, po vydání unijního dekretu a potvrzení kancléřství na Karlo-Ferdinandově universitě pražským arcibiskupům. Z roku 1654 pochází také řada ověřených opisů universitních listin včetně částečného opisu jezuitského inventáře, na kterém je vlastnoručně Harrachem italsky poznamenáno, že se jedná o soupis universitních privilegií.³⁰⁾ Nezdá se však, že by universita v této době připustila, aby se část jejího archivu dostala přímo do arcibiskupského archivu a tam zůstala, i když se jednalo o písemnosti v této době pro ni zcela bezvýznamné, tedy i pro Harracha bezcenné.

Jezuitský inventář je velmi podrobný, a to nejen část týkající se nového uspořádání panovnických a papežských listin. Vznikl tedy i z hospodářských důvodů.³¹⁾ Pro jezuity byla i tato stránka velmi závažná. Jinak by jim stačila jen první část inventáře, tak jak si ji nechal roku 1654 opsat Harrach.³²⁾ V průběhu sporu po roce 1624 kurie, považujíc majetek Kar-

²⁷⁾ Viz exkurs: „K osudu písemností konsistoře podobojí“ na str. 29.

²⁸⁾ V. Vojtíšek, O starých pečetích university Karlovy, Sbor. historický III, 1955, str. 105.

²⁹⁾ SÚA Sbirka vatikánských opisů, Congregace de prop. fide k r. 1637: „...Privilegia ex bullis pontificis non potuit imperator transferre in unitam ab eo Carolo-Ferdinandeam universitatem...“.

³⁰⁾ SÚA APA C 110/1–2 N. 67: „Nota Carolina privilegií. Nota delli privilegií della Carolina et estratta della sostanda di essi. 29. aug. 1654.“ Tento částečný jezuitský inventář byl později přepsán do arcibiskupského rukopisu B 18/4 f. 155n. „Consignatio privilegiorum academiae Carolinae cum eorundem summa.“

³¹⁾ Archiv university Karlovy. Průvodce... str. 18.

³²⁾ Je na místě připomenout, že v této době se již snad nacházel v APA soupis starších universitních inventářů jak svědčí složka o 24 fóliích (dnes sign. APA C 110 N. 6). Na f. 1–10 je přepsán univ. inventář z roku 1609, na f. 10–17 univ. inventář vzniklý kol. 1545, na f. 17–19 je nedopsán „Catalogus eorum imperatorum, regum...“, jehož

lovy university za církevní, nařídila roku 1632 jezuitům pořádit ve třech exemplářích jeho soupis.³³⁾ Tento příkaz byl jezuitům jistě doručen a byl pokládán za velmi důležitý. Jeho opis si ponechal i Harrach, který se zúčastnil vyhotovení tohoto dekretu. Opis je také zachován v panovnické kanceláři.³⁴⁾ Jezuité měli vést odděleně od svých počtů majetek bývalé university Karlovy. Pokud byl tento soupis zhotoven, nejlépe lze za něj považovat první dvě folia jezuitského inventáře.³⁵⁾ O těchto foliích a jejich přímé souvislosti s jezuitským inventářem vyslovil již pochybnost Kristen³⁶⁾. Avšak právě námitky jím vznesené, tj. užívání názvu Carolina jako nejezuitského by nejlépe ukazovaly, že se jedná o oddělený soupis původního karolinského majetku. Kurie a Harrach výslovně používali pro universitu Karlovu jen tohoto jejího původního názvu. Všechny písemnosti Congregace de propaganda fide, a je jen velmi málo českých záležitostí, kterými se tato kongregace tolikrát zabývala jako universitou, mají pro universitu název jen „universitas Carolina“ či jen „Carolina“. Tento termín byl snad používán k rozlišení od pražské jezuitské akademie nebo aby kurie dala najevo nesouhlas se zrušením Karlovy university.

Z těchto naznačených poznámek je vidět, že velký spor, který vznikl po Bílé hoře o Karlovu universitu, nelze vyloučit z vlivu na uspořádání universitních písemností. Přispěl také k utřídění názorů na význam, hodnotu a životnost starobylých universitních privilegií. Je proto se třeba

původcem byl M. Marek Bydžovský z Florentina. Tento soupis universitních inventářů je přepsán jednou rukou a nejpravděpodobněji z důvodu, aby byl získán přehled po universitních výsadách. Písařova ruka náleží do 1. pol. 17. st. Práce však nebyla dokončena, jak je vidět z nedopsaného „Catalogu...“, i když následují nepopsaná folia. Jistě bude velmi užitečné pořádit soupis universitních inventářů, lépe řečeno opisů univ. inventářů, které se nalézají mimo universitní archiv. Například bych chtěla upozornit na opisy uložené v SÚA ČKD IV B 4—5, zhotovené také pravděpodobně v pol. 17. st. (jsou zde i výpisy z univer. statut a matriky). Rovněž i elenchus diplomatum Universitatis... SÚA SM U 1/1/1 patří k zajímavým opisům universitních inventářů.

³³⁾ K. Spiegel: Die Prager... Str. 33—34.

SÚA Sb. vatikánských opisů, Congregace de prop. fide 31. května 1632.
„...Concedi posse Patribus societatis honorum et reddituum Carolinae universitatis administrationem, ita tamen ut bonorum immobilium et mobilium preciosorum tria fiant inventaria authentica, quorum unum archiepiscopo consignetur, alterum Romae ad Sac. Congregationem mittatur, et tertius penes eosdem Patres maneat, quibus praefatorum bonorum alienatio omnino intercenda erit sub paenis in Paulina constitutione contentis...“

O účasti Harrachově při vyhotovení dekretů — Congr. de prof. fide 7. června 1632.
„...Congregati Em. D. Card. Caetanus, Harrach et Barbarinus censuerunt posteriora decreta circa Carolinam universitatem...“

³⁴⁾ SÚA APA C 110/1—2, SÚA ČKD IV B 5.

³⁵⁾ A. Haas: Archiv university Karlovy... str. 35—38, SÚA Sb. rkp A 499, první dvě nepročíslovaná folia.

³⁶⁾ Z. Kristen, ČČH 1939, str. 514.

ještě několika slovy zmínit o podstatě sporu, který vedl arcibiskup později kardinál Harrach o Karlovu universitu. Tento spor byl již několikrát vylíčen. Ať z hlediska Karlovy university, jezuitů či státu. Nebylo však vyloženo hledisko Harrachovo především jako potridentského ordináře a potridentské katolické církve vůbec³⁷⁾. Harrachův neústupný a tvrdý boj, do kterého byl vtažen, je v nejlepším případě pokládán spíše za boj prestižní. Právě tak není zcela správné podkládat mu za důvod sporu pouze to, že se domníval, „že musí mít rovněž důstojný podíl na rekatolizaci Čech“.³⁸⁾ Byl by to velmi chabý důvod, aby jej mohl v Římě obhájit a tím méně přimět kurii k mnohaleté podpoře svého stanoviska. Téměř třicetiletý spor o universitní kancléřství měl ve svém vývoji několik etap, právě tak jako uvnitř sporu se střetávalo několik zájmů, z nichž nejostřeji se vyhrály zájmy státu — císaře a církve — kurie.

Katolický panovník ani katolická církev nemohli připustit po Bílé Hoře působnost nekatolické university. Vznikla ovšem otázka jak s touto starobylou institucí naložit, protože tak slavné učení, založené papežem a císařem, obdařené řadou privilegií a výsad, nebylo jednoduché zrušit. Jezuité, kteří měli největší zájem na universitě, způsobem jak chtěli s universitou naložit, vzbudili nedůvěru nejen u ostatních řádů,³⁹⁾ ale již i u arcibiskupa Lohelia,⁴⁰⁾ jinak jezuitům velmi nakloněného. Tím méně ovšem mohl být s jejich snahami spokojen Harrach. Nezdá se však, že by Harrach hned od počátku chtěl vést s jezuitou o kancléřství boj. Spíše se chtěl s jezuitou dohovorit. Sám odchován jezuitou by byl jistě raději volil cestu spolupráce, zvláště v podmínkách, které mu skýtala většinou nekatolická pražská arcidieceze, jejíž pokatoličtění bylo jeho prvořadým úkolem. V době, kdy lze nalézt počátky sporu, roku 1624, byl Harrach velmi mladý a teprve několik měsíců pražským ordinářem.⁴¹⁾ Obsah připravované zlaté buly pro universitu, kterou se měli jezuité stát jedinými pány na pražské universitě, však musel arcibiskupa značně znepokojit. Jezuité

³⁷⁾ W. W. Tomek, Geschichte der Prager Universität, Prag 1849; V. Vojtíšek, a kol., Karolinum statek národní, Praha 1934; V. Vaněček, Kapitoly o právních dějinách Karlovy university, 2 vyd. Praha 1946; K. Spiegel, Die prager Universitätsunion, MVGD B 1924; Stručné dějiny university Karlovy, UK, Praha 1964; A. Gindely, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, Leipzig 1894; F. Krásl, Arnošt hrabě Harrach, Praha 1886; A. Kroess, Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu II., Wien 1930; aj.

³⁸⁾ Stručné dějiny University Karlovy... str. 123.

³⁹⁾ Nejpodrobněji K. Spiegel v citované studii, dále písemnosti Congregace de prop. fide a APA.

⁴⁰⁾ K. Spiegel citované studie, str. 15, SÚA APA C 110/1—2 (zpráva opata strahovského Questenberga aj.).

⁴¹⁾ Harrach byl brevem 9. února 1623 jmenován arcibiskupem pražským. Teprve po půl roce 6. srpna 1623 byl bulou papeže Urbana VIII. slavnostně ve svém úřadě potvrzen.

ve svém návrhu nejen odňali arcibiskupovi úřad kancléřský na universitě, ale vyloučili ho z jakéhokoliv vlivu na výchovu, dohledu nad školstvím v diecési, usurpovali pro sebe i censuru aj. To byla práva, která podle Tridentina náležela ordinářovi. To byly však i povinnosti, za jejichž plnění byl arcibiskup odpovědný kurii. Harrach snad ani nemínil v počátku vést celý spor před kurií a snažil se jednáním s císařem, Lichtenštejnem a jezuitu docílit dohody a získat pro arcibiskupství úřad kancléřský. Přesto však ihned v počátku neváhal naznačit, že celý spor o charakter university patří před kurií⁴²⁾. Jezuité přestože prohlásili v Římě, že bude pro ně ctí, když arcibiskup přijme kancléřství na universitě, přece jen nemínil tento slib vážně a celá záležitost se dostala skutečně do Říma. Smlouva, kterou Harrach s jezuitu 27. listopadu 1624 uzavřel, se spíše než ústupek zdá být Harrachovým taktickým činem. Harrach se vzdal práv k nové universitě, ale zdůraznil, že akt sjednocení Karolina s jezuitskou akademií se musí stát se souhlasem papeže.⁴³⁾ Ať se tedy jednalo o taktický čin mladého arcibiskupa, který se sám nechtěl dožadovat pomoci kurie a doufal (či věděl), že kurie zasáhne v jeho prospěch, nebo nechtěl popudit císaře, či se skutečně mínil vzdát jakýchkoliv práv k nové universitě ve své arcidiecesi, podepsáním této smlouvy skutečně jednání přenesl do Říma. Není vyloučeno⁴⁴⁾, že Harrach, sám odchovanec jezuitů, touto smlouvou chtěl jen kurií přimět k zásadnímu zásahu v otázce university. Jeho postoj k celému problému před smlouvou a pak i po zakročení kurie by tomu jedině nasvědčoval. V době, kdy podepsal smlouvu, byl již dokonale obeznámen on i jeho okolí s podstatou založení University Karlovy. Mohl tedy předpokládat, jaký bude postoj kurie. Bez podpory kurie proti jezuitům, na jejichž straně stál císař, by byl pravděpodobně neměl vyhlídky na úspěch. Bez vědomí kurie by se jistě neodvážil tento spor začít. Congregace de propaganda fide se skutečně o smlouvě zanedlouho dozvěděla, uznala ji za neplatnou z důvodu, že omezuje kancelářská práva arcibiskupova, a vyžádala si zakládací listiny universitní. Od této chvíle pak se jednání o Universitě Karlově, jejím zrušení či spojení s jezuitskou akademií dostalo do zcela jiné roviny. Kongregace vyjadřující stanovisko celé kurie pochopila spor o universitní kancléřství a vůbec o universitu

⁴²⁾ K. Spiegel l. c. str. 22.

⁴³⁾ K. Spiegel l. c. str. 24, SÚA Sb. vat. opisů Congregace de prop. fide 31. května 1632: „... censuerunt posse, si Sm. placuerit, dictam universitatem cum euis bonis uniri Collegio Ferdinando Prag. Patrum societatis nulla facta mentione diplomatis imperialis, quo ea dicto Collegio incorporata fuisse dicitur, nec transactionis inite super eodem cum eisdem Patribus a D. card... de Harrach...“.

⁴⁴⁾ Jsem si vědoma, že za současného stavu znalostí církevní politiky u nás v této době není možné vyslovit definitivní soud. Teprve nové zpracování Harrachovy vlády odhalí podstatu jeho politiky.

v podstatě jako zásah světské moci do práv náležejících církvi. Ať během celé doby se na půdě kongregace projevují návrhy na smířlivější nebo příkřejší řešení, kongregace několikrát zřetelně formulovala podstatu sporu, z níž nechtěla ustoupit — Universita Karlova byla založena papežem Klementem VI., papežskou bulou z roku 1347,⁴⁵⁾ je tedy církevní institucí a nikdo ani císař, nemá právo tuto universitu zrušit nebo spojit s jezuitskou akademií ani cokoliv jiného bez souhlasu a vědomí papeže. Tedy i předání University Karlovy roku 1622 císařem jezuitům byl čin proti papeži, církvi.⁴⁶⁾ (To se samozřejmě vztahovalo i na universitní statky, papežské listiny předané jezuitům a jakéhokoliv změny v organizaci university.) Byla také vložena ruka na práva ordinářova, daná papežovou zakládací listinou. Ve svém konečném úsudku z roku 1638 dospěla kongregace v souhlasu s Harrachem, že ve vztahu k nedotknutelnosti práv církve musí být Universita Karlova obnovena ve své původní podobě, jak ji určilo založení papeže Klementa VI.⁴⁷⁾ Tento postoj kurie je pochopitelný, i když si byla jistě vědoma, že svá práva v této době již nemůže zakládat pouze na středověkých listinách.⁴⁸⁾ Ještě však také nebyla vhodná doba na řešení této otázky výhradně moci státní — panovnickou tak, jak se o to pokusil roku 1638 Ferdinand III. obnovením Karolina pouze z moci státní. Výsledné řešení z roku 1654 vydáním císařova unijního dekretu je sice rozhodnutí z moci státní, bez předchozího výslovného souhlasu kurie, ale je také ústupkem církvi, protože na nové universitě je ponechán úřad kancléřský arcibiskupovi pražskému podle zakládací listiny papeže Klementa VI. a buly Bonifáce IX.⁴⁹⁾

Spor o kancléřství na Universitě Karlově, ve svém základě vyvolaný nesnášenlivostí jezuitů, odkryl odvěký konflikt mezi církví a státem. V této době je již dávno pryč mocná pozice středověké církve, avšak ta, i když si toho byla vědoma, přece jen nemohla dát najevo svůj upadající vliv.

⁴⁵⁾ M. Boháček: Založení a nejstarší organizace pražské university, AUC-Historia UCP, 1965 VI/1, str. 5n.

⁴⁶⁾ SÚA Sb. vat. opisů, Congregace de prop. fide 20. května 1630: „... S. C. censuit I. Imperatorem non potuisse eandem universitatem extinguere, neque unire, seu incorporare cum Collegio seu Academia Pragensi Patrum societatis, nec illius seu collegiorum ad eam spectantium bona Societati predictae applicare per infrascriptas rationes 1. Quia Clemens VI illam erexit, ut patet ex bulla sub datam..., qui respondet anno 1347 id est anno uno ante bullam Caroli 4. imperatoris, qui eam similiter erexit, eique dona magnefice promisit anno sequenti 1348. Nam ubi Papa manum apposuit, inferior non potest se intromittere...“.

⁴⁷⁾ K. Spiegel l. c. str. 38—39.

⁴⁸⁾ Zásadní souhlas arcibiskupa pražského s tím, aby pražská universita byla státní ústav, ale s arcibiskupovou účastí, je znám již z doby arcibiskupa Ant. Bruse z Mohelnice.

⁴⁹⁾ SÚA SM U 1/1, Unijní dekret Ferdinanda III. z 23. února 1654.

Na druhé straně sílící absolutistický stát, i když katolický, se vzpírá poslušnosti papežství, zvláště v otázkách, ve kterých míní, že má rozhodovat sám. Bez podpory církve, a to nejen jezuitů, ale i papeže ještě není schopen se obejít. Oba partneri tedy volí po prudkých sporech, ve kterých se přesvědčili o svých možnostech, raději cestu kompromisu, i když vítězství je spíše na straně státu. Zcela zvláštní místo zaujímají ve sporu jezuité. Řád, který v 16. století vznikl, aby především sloužil papeži, církevní moci, se v tomto případě postavil na stranu státu. Jezuité si byli vědomi, že přestupují církevní zákony, nechtěli proto, aby se spor dostal až před kurií. Tím, že přijali Universitu Karlovu, pokládanou za církevní instituci, z ruky panovníkovy, se dokonce vystavovali nejvyšším církevním trestům. Tak také byl v době sporu jejich čin kurií chápán.⁵⁰⁾ Domnívali se, že svou činností více prospějí církvi či spíše lze jim přičíst sobecké zájmy, kdy bylo pro ně prospěšnější být jedinými u panovníka než jedněmi z mnohých mezi rovnocennými církevními institucemi. Svou činností a nesnášenlivostí si znepřátelili všechny ostatní církevní instituce a oslabili pozici církve.

Celý spor ovšem neprospěl především samotné universitě a celému školství. Proto je tedy možno vinit i Harracha. Byly známy již výsledky jezuitů ve školství, mohl tedy bez obav svěřit celou péči o školství a universitu pouze jezuitům. Něco podobného však Harrach jako potridentský ordinář nemohl připustit.

Způsob, kterým si jezuité chtěli své postavení zajistit, by vyloučil celou tuto oblast z arcibiskupova církevního dohledu. Jezuité by omezili nejen práva ostatních řádů, světských kněží, ale i právo samotného arcibiskupa. Harrach nechtěl uzavřít jezuitům oblast školství a výchovy, chtěl jen, aby arcibiskupům zůstal hlavní církevní dohled. Je skutečně otázka, zda školství svěřené péči a dohledu arcibiskupově za účasti všech skupin kněžstva, světského a řádového, by nevedlo k obecně lepším výsledkům, než okázalé rozhodování a učení jednoho řádu. Jezuitský monopol na filosofické a teologické fakultě rozhodně vedl k větší uniformitě a stagnaci myšlení, než kdyby se zde setkávala učení další, byť katolických směrů. Tak to chápala i kurie, která nesouhlasila s neúčastí jiných řádů na universitě. Rozhodující vliv Harrachův na universitě a ve školství by patrně neznamenal krok zpět ke středověkým universitám církevním, i když spor o kancléřství, dokládáný středověkými papežskými bulami, by k tomuto úsudku na první pohled sváděl. V polovině 17. století byla situace zcela

⁵⁰⁾ SÚA Sb. vat. opisů, Congregace de prop. fide, 1637: „... due ecclesiae, quas patres contra duo concilia Lateranensia receperunt de manu layca et incurrerunt excommunicationem latae sententiae...“; „... de rebus ecclesiae non alienandis... senza l'autorità del Papa non sono si potuti dar li beni della detta Carolina alla Societa.“

jiná, tak jako bylo jiné postavení církve a státu vzhledem k době, kdy Karlova universita vznikla. Z hlediska českého i habsburského se spíše jednalo o to, koho si panovník zvolí ke spolupráci, zda širší okruh relativně volnějšiho světského arcibiskupa nebo jeden vyhraněný řád. Habsburkové si zřejmě podle svých potřeb zvolili variantu omezenější. Ostatní Harrachovy reformy v oboru církevní správy, reformy diecése, kanceláře aj. ukazují, že tento vzdělaný prelát by byl universitu rozhodně nevedl středověkým směrem. Tohoto určitého Harrachova rozhledu a světovosti se obávala i česká šlechta⁵¹⁾. Pro rekatolisaci Čech v oboru školství a vědy byla zvolena cesta co nejužší. Katolická církev jako celek v této době skýtala daleko větší možnosti pro rozvoj myšlení, než jaké předpokládala pouze jezuitský řád. O době pobělohorské v Čechách bylo již řečeno mnoho protichůdných názorů. Dosud však nebyly spravedlivě zváženy sine ira et studio všechny možnosti vyplývající z objektivních i subjektivních podmínek a jejich využití.

Exkurs: „K osudu písemností konsistoře podobojí“

O tom, jaký byl osud těchto písemností napovídá následující zmínka:

²⁶⁾ Viz práce citovaná v pozn. č. 20, str. 24.

²⁷⁾ SÚA APA C 110/1—2, N 66, SÚA Sb. vat. opisů Congr. de prop. fide s. d.: „... ut vetus Carolina Academia plene et absolute cum omnibus suis collegiis, domibus..... juribus, gratiis, privilegiis, sive Pontificum sive Imperatorum et Regum Boemiae cum omnibus sive academicis sive consistorialibus instrumentis, membranis... in ius et potestatem eorundem Patrum societatis Jesu transeat...“.

Zdá se tedy, že jezuité zároveň s universitním archivem získali i písemnosti konsistoře podobojí. Až do dnešní doby část písemností konsistoře podobojí je v AUK a část je v APA, jak vidět z přiloženého soupisu:

Akta	1539—1554	AUK B 2
	1564—1566	APA B 2/15
	1572—1575	AUK B 4
	1579—1581	APA B 2/17
	1589—1595	APA B 2/18
Kopíře	1614—1618	APA B 3/1
	1548—1550	APA B 2/14
	1578—1580	APA B 2/16
Ostatní	1610—1614	AUK B 23
	1594—1600	APA B 2/19
	1607	APA B 2/20
	1614—1619	APA B 3/2
	1610—1618	APA B 21/1

K osvětlení celé otázky přispěje jistě podrobné prozkoumání osudů všech písemností konsistoře podobojí, protože další rukopisy konsistoře podobojí se nacházejí i v jiných archivech.

⁵¹⁾ K. Spiegel I. c. 51, SÚA ČDK IV B 5.

**Die Herkunft der Universitätsquellen in dem Archive des Prager Erzbistums
und der Streit des Kardinals Harrach mit den Jesuiten um die Karls-Universität.**

ANNA SKÝBOVÁ

Zusammenfassung

Im Archiv des Prager Erzbistums, welches erst in der Hälfte des 16. Jahrhunderts entstanden ist, befinden sich mehrere Schriftstücke der Karls-Universität aus dem 14. und 15. Jahrhundert. Sie stehen in keiner näheren Beziehung zu den Prager Erzbischöfen und ihren Rechten zur Universität. In der Entstehungszeit des so genannten Jesuiteninventares in den Jahren 1623 bis 1638 befanden sich diese Schriftstücke noch im Archiv der Karls-Universität, in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts aber schon im Archiv des Erzbistums. In das letzte kamen die Schriftstücke wahrscheinlich zur Regierungszeit des Erzbischofs Harrach, frühestens aber in den Jahren 1623 bis 1624 oder erst 1654. Da die Entstehung des so genannten Jesuiteninventars mit dem Streit zwischen den Prager Erzbischöfen und den Jesuiten um die Universitätskanzlerwürde zusammenhängt, kann als entsprechendste Zeit für die Uebnahme der Schriftstücke der Universität in das Archiv des Erzbistums, die Zeit bis zum Jahre 1624 gekennzeichnet werden. Bis zu diesem Zeitpunkt ist wahrscheinlich das Jesuiteninventar entstanden und ab 1624 ermöglichte der schon erwähnte Streit zwischen den Jesuiten und dem Erzbischof Harrach nicht mehr den Zutritt des Erzbischofs zum Universitätsarchiv. Der Streit um die Universitätskanzlerwürde und um den Charakter der Karls-Universität widerspiegelt seinem Wesen nach, den damaligen Kampf zwischen Staat und Kirche und sein Ergebnis beeinflusste die weitere Entwicklung der Universität nach der Schlacht am Weissen Berg, als die siegende Staatsmacht sich auf die Jesuiten stützte und so den Einfluss der anderen Orden und der Kirche zurückdrängte.

**PROFESOR ČESKÉHO STÁTNIHO PRAVA JOSEF VEITH
A OSVICENSKÝ PATRIOTISMUS V ČECHÁCH NA PŘELOMU 18. STOLETÍ**

VALENTIN URFUS

Období vlády Leopolda II., pokrývající necelá dvě léta, těší se v historické literatuře jistě větší pozornosti, než nakolik by k tomu opravňoval jeho časově krátký a zdánlivě tedy i episodický ráz. Proč tomu tak je i z hlediska minulosti našich zemí, není jistě zapotřebí vykládat. Opoziční hnutí proti josefinskému centralismu vrcholící ve stavovských desideriiích z roku 1790 bylo nepochybně významnou událostí našeho novodobého vývoje a stejně tak dobře je znám i jeho úzký vztah k počátkům českého národního obrození.

Dotčené události nalezly odezvu i na akademické půdě pražské university. Dostatečným dokladem toho je právě tehdy zřízená universitní stolice české řeči a literatury.¹⁾ I na právnické fakultě však v téže době vznikl nový studijní obor, který měl — nebo alespoň mohl mít — analogické poslání: byly to přednášky z českého nebo jak se také říkalo vlasteneckého státního práva. To jsou skutečnosti dosavadní literatury²⁾ dobře známé a stejně tak je známo i jméno universitního profesora, který tehdy na právnické fakultě četl kolegia z dotčeného oboru a jímž byl absolvent pražské právnické fakulty JUDr. Josef Veith. I když Veith byl nepochybně osobností, jejíž význam je sotva možno srovnávat s Františkem Martinem Pelclem, který jako prvý profesor české řeči byl vlastně jakýmsi Veithovým kolegou ze sesterské katedry, přece jen — jak ještě bude příležitost povědět — bezvýznamným a průměrným člověkem nebyl. Ostatně i samy okolnosti, za kterých Veithova profesura vznikla, jakož

¹⁾ *Literatura česká devatenáctého století*, I., 2. vyd., Praha 1911 (J. Hanuš, J. Jakubec, J. Máchal, J. Vlček), str. 342; *J. Volf*, Příspěvky k dějinám stolice českého jazyka na pražské universitě, Osvěta 1913, str. 81 a n.; J. Jakubec, Dějiny literatury české, II., Praha 1934, str. 145 — Pelcl zahájil přednášky až 13. III. 1793, ač zřizovací dvorský dekret byl datován již 28. X. 1791.

²⁾ *G. N. Schnabel*, Geschichte der juristischen Facultät an der vereinigten Carl-Ferdinandischen Hochschule zu Prag, Praha 1827, III., str. 69; *J. Volf*, Přednášky o českém státním právu na pražské universitě (1792 až 1824), Sborník věd právních a státních, sv. 21 (1921), str. 156; *V. Vaněček*, České právníctví za kapitalismu, Praha 1953, str. 15; *J. Klabouch*, Osvícenské právní nauky v českých zemích, Praha 1958, str. 298, 306.

i její další osudy, jsou plny nevyslovených otázek, přitahujících zcela přirozeně pozornost každého, kdo se jen poněkud podrobněji dotčeným obdobím zabývá.

V první řadě je to způsobeno tím, že české státní právo a v jistém smyslu tedy i osobnost jeho universitního učitele jeví se na pražské právnické fakultě na přelomu 18. a v počátcích 19. století jako určité kuriosum: po Veithově smrti v r. 1824 jeho obor totiž již obsazen nebyl³⁾ a pěstování českého státního práva dostalo tak v obraze tehdejšího pražského akademického života definitivně ráz přechodného jevu. Je to na prvý pohled zřejmým důkazem toho, že vládní místa nezapomněla na opoziční atmosféru, z níž nový obor na počátku devadesátých let předchozího století vzešel. Jednoznačný úsudek o významu, který mělo Veithovo působení znesnadňují však ještě jiné skutečnosti; do značné míry k tomu přispívají měřítká, která bychom — jaksi mimoděk — rádi uplatnili na osobnost prvního — a pro dané období tedy vlastně i posledního — profesora českého státního práva: je totiž zcela přirozené, že bychom rádi Veithovo učitelské působení i jeho vědecké výkony měřili v první řadě úrovní literatury českého státního práva, jak se rozvinula později v průběhu dalších desetiletí minulého století a zejména pak od jeho šedesátých let; a jelikož Veithův obor byl v jádře historickou disciplinou, nelze se ani divit tomu, že jeho zásluhy o poznání minulosti českého státního práva jsme nakloněni posuzovat z hlediska výsledků, které přinesla obroda dějzpytných method v poslední třetině 18. stol. a jež měla tak významný význam i pro počátky našeho národního obrození.

Proto je také hned úvodem třeba říci, že žádné z těchto kritérií se na osobnost prvního profesora českého státního práva nehodí. Veith nebyl a jak ještě bude příležitost i podrobněji vyložití — ani nemohl býti zakladatelskou osobností a nevytvořil také v tomto smyslu žádný vědecký odkaz, na který by mohla navázat pozdější desetiletí. Tím spíše je však třeba položit důraz na něco jiného, co jeho osobu nejvíce charakterizuje a co ji také nejlépe vystihuje: totiž na to, že byl ztělesněním určitých obecných znaků. A právě v typičnosti těchto znaků i ve způsobu, jakým je odrážela Veithova osobnost, je možno spatřovat nejvlastnější oprávnění analytického zájmu o jeho životní osudy a jeho vědecké dílo.

O českém státním právu počal Veith přednášet na pražské právnické fakultě na podzim r. 1792. Mezi tímto datem a mezi stavovskými desiderii je nepochybná a na prvý pohled zřejmá souvislost. Bližší rozbor však ukáže, že řada těchto souvislostí není v lecčems natolik evidentní, jak by bylo možno mít právě na prvý pohled zato. Především požadavek studia českého státního práva nebyl ve stavovských desideriiích výslovně

formulován,⁴⁾ ač samozřejmě z celkového tónu jednoznačně vyplýval. Byl tu tedy v tomto ohledu jistý rozdíl mezi Veithovou profesurou a mezi vznikem universitní katedry bohemistické.⁵⁾ Nedostatek archivních pramenů nedovoluje ani s jistotou říci, od koho vyšel bezprostředně podnět k přednáškám o českém státním právu. Ze souvislostí, kterým se zdají nasvědčovat akta z pozdější doby, především již z podzima r. 1792,⁶⁾ není vyloučeno, že iniciativu v tomto směru projevil Veith sám a požádal o to, aby přednášky z daného oboru mohl konat. Je-li tato domněnka správnou, znamenalo by to tedy, že mladý pražský právník (promoval v r. 1790) využil příznivé situace, jež nastala v létě r. 1792, kdy po smrti Leopolda II. se v Praze chystala nová korunovace a pokusil se s českým státním právem proniknout na universitu. Kdo za ním stál, popř. kdo jej k tomu z povzdálí inspiroval, je při nedostatku pramenů těžko říci. Ledacos v tomto ohledu může snad napovědět i Veithův rodinný původ, jak ještě bude příležitost se o něm zmínit podrobněji; ani tu však k určitým závěrům nelze dospět.

Na druhé straně je však možno s určitostí říci, že Veithova snaha etablovat se na akademické půdě s novým oborem, nesetkala se právě s velkou ochotou se strany představitelů tehdejší právnické fakulty a zřejmě i vyšších úředních míst. Usuzovat na to můžeme hned z dvojí skutečnosti: především Veithovi byla v r. 1792 udělena jen soukromá venia docendi spojená sice s titulem mimořádného profesora, ale současně mu nebylo dovoleno užívat označení „veřejný universitní učitel“. Tato zdánlivě podružná hodnostní distinkce však znamenala, že, jak výslovně zdůrazňují dobová akta,⁷⁾ Veith nebyl považován za universitního profesora v plném slova smyslu, nýbrž jen za soukromého učence (neměl samozřejmě ani nárok na plat), jenž koná na universitě přednášky o předmětu, který si zvolil. V praxi to znamenalo, že v universitním životě neměl mít žádnou přednost před ostatními „fakultisty“, tedy před ostatními doktory práv, kteří ve smyslu tehdy běžných zásad byli i po promoci považováni za údy fakulty.

⁴⁾ Stát. ústřed. archiv (dále: SÚA) ZV 1791—1873 1/1 (1790—91) — srv. zejm. dobový index pořízený ke všem třem hlavním spisům stavovských desideriií.

⁵⁾ Tzv. třetí hlavní spis desideriií obsahoval, jak známo, požadavek pěstování češtiny na gymnasiích, který pak, prodělav určité proměny, vyústil ve zřízení univers. stolice. — J. Kalousek, České státní právo, Praha 1892, str. 506—7.

⁶⁾ SÚA ČG Publ 1786—95 112/42 — není bez zajímavosti, že jmenovací dvorský dekret z 23. VIII. 1793 (srv. i Schnabel, l. c., str. 69) obsahoval i některé připomínky k plánu přednášek, který byl Veith již dříve předložil: přednášková materie měla být doplněna v těchto bodech: „de tutela regia et regis majorenitate, de materia praetorum publicorum cum exteris“ a konečně i pokud šlo o „Bergwerksvergleich“ Maxmiliania II. — Většinu citovaných dokladů parafrázoval ve svém článku i Volf, l. c.

⁷⁾ Tamtéž — srv. zprávu stud. konsesu guberniu z 20. X. 1792 a rozhodnutí z 8. XI. — celou věc rozvířilo akademické shromáždění práv. fakulty.

³⁾ Srv. úřední „Schematismy“ z příslušných let.

Ani Veithův debut na fakultě nedopadl, jak se zdá, nikterak slavně.⁸⁾ Nelze se proto divit, že se snažil tuto ne právě výhodnou pozici pokud možno co nejdříve změnit ve svůj prospěch. Již za necelá tři léta žádá v r. 1795 o to, aby mu bylo přiznáno právo veřejného universitního učitele a aby se mu dostalo i přednostního místa před ostatními členy „fakulty“, tedy místa, které při fakulturních shromážděních náleželo již skutečným profesorům. Jeho pokus se setkal s úspěchem a po poměrně hladce proběhnuvším úředním řízení byl na počátku léta r. 1795⁹⁾ jmenován veřejným universitním učitelem se všemi prerogativami skutečného profesora, i když mu nadále zůstalo označení profesora mimořádného. Téhož roku pak podnikl Veith ještě další akci, jejímž cílem byla rovněž snaha upevnit svoji pozici na fakultě. Na podzim r. 1795 žádá gubernium, aby úřední cestou doporučilo jeho přednášky stipendistům a těm posluchačům, jež jsou chovanci nějaké nadace nebo „štiftu“. Co tím žadatel sledoval, je těžko říci. Patrně šlo o zmíněnou již snahu zdůraznit význam předmětu, který přednášel, při čemž ochotu úředních míst chtěl asi získat tím, že svoji žádost omezoval jen na zmíněné kategorie posluchačů, u nichž, jelikož to byli asi výlučně posluchači pocházející z Čech, znalost domácího práva byla nejlépe odůvodnitelnou. Gubernium i studijní konses vyhověly jeho žádosti obratem, a to dokonce v míře, která vlastně překračovala původní petit: doporučily totiž studium českého státního práva všem posluchačům.¹⁰⁾

V této nepřilíš poutavé drobnomalbě malicherných úředních jednání není zdánlivě místa pro sledování obecných souvislostí. A přece je nelze zcela vyloučit. Je tu třeba mít na paměti zahraniční situaci, ve které se tehdy Rakousko nalézalo uprostřed první války s revoluční Francií. Rok 1795 byl sice poměrně klidným intermezem a na bojištích se v jeho průběhu neodehrály žádné významné události. Současníkům ovšem musilo být zřejmým, že rozhodující útok nedá na sebe dlouho čekat. Skutečně pak již příští rok přinesl prudkou francouzskou ofensivu, která vedla posléze k bezprostřednímu ohrožení Čech a vyvolala na vládních místech i panickou snahu využít k obraně našich zemí patriotickou propagandu. Nelze proto zcela vyloučit, že podobné úmysly mohly se uplatnit již o něco dříve, zvláště v českém prostředí, kde nedávno obnovený

⁸⁾ *Tamtéž*: první Veithova přednáška byla shledána dobrou, zatím co úvod k studijnímu plánu přednášek, který měl odevzdat fakulturním orgánům již podle ustanovovacího dekretu, byl označen jen „ziemlich gut“

⁹⁾ *Tamtéž*: Veithova žádost nejv. purkrabímu z 6. III. 1795 a dv. dekret z 27. IV., kterým jí bylo vyhověno; rychlý úspěch měl však i svůj rub — „doch erlangt derselbe dadurch kein Recht für dieses Lehramt an den Staat auf einen Gehalt oder eine Remuneration einen Anspruch zu machen...“

¹⁰⁾ *Tamtéž*: rozhodnutí gubernia z 5. XI.

důraz na státoprávní minulost byl stále živý. V tomto kontextu pak ovšem nepřipadá podivnou poměrná ochota úředních míst při vyřizování Veithových žádostí a stejně tak nezní jako prázdňá floskule Veithovo tvrzení, jímž podporoval jednu ze svých žádostí — že totiž české státní právo má v současné době zvláštní význam.¹¹⁾

Obraz dalších životních osudů Veithových je poměrně prostý. V r. 1798 vydává svoji knihu o českém státním právu (viz o ní dále v textu), která je hlavním literárním dílem a vlastně také jediným, které tomuto předmětu věnoval. Ve studijním roce 1810/11¹²⁾ dosahuje vrcholu své akademické kariéry, neboť v tomto roce zastává úřad děkana právnické fakulty, což mu bylo patrně i určitým odškodněním za to, že stále zůstával — a až do konce svého života i zůstal — mimořádným profesorem. Pak až do jeho smrti v r. 1824 již o něm neslyšíme nic významného.¹³⁾

Vylíčení životních osudů Veithových nebylo by však úplným bez jedné pro něj opravdu zásadní složky. Byl jí jeho rodinný původ, který, jak ještě bude příležitost se k tomu vrátiti, hrál v jeho životě zvláštní roli, a který je významný i pro pochopení Veithových názorů a celé jeho mentality. Leccos v tomto směru naznačuje skutečnost, že již v poměrně mladém věku mohl zastávat bezplatnou profesuru. Skutečně také majetkové poměry Veithovy byly natolik výhodné, že celý život, jak se zdá, požíval takové hmotné nezávislosti, jaká i mezi universitními profesory byla spíše výjimkou než pravidlem.

Josef Veith náležel k lidem, které vrstevníci mohli právem považovat za dítku štěstěny a kterým již předchozí generace vyšlapaly pohodlnou cestu k životnímu uplatnění. Jsa synem guberniálního rady a bývalého rektora pražské university Ignáce Kajetána Veitha,¹⁴⁾ měl jistě usnadněnou cestu ke vstupu na akademickou půdu, ač, jak jsme viděli, se tento předpoklad právě v jeho případě ve všem nepotvrdil. Ani Veithův otec nebyl však žádným novopečeným povýšencem. I on se mohl opřít již o pevné základy rodinné moci a majetku, které položil Tobiáš Damián Veith, doktor práv pražské university, zemský advokát a i jinak ve všem dokonalý typ barokního praktického právníka.¹⁵⁾ Právnickou tradici veithovské rodiny

¹¹⁾ Doslova — ve státním právu „wird von der Regierungsform Böhmens, von den Rechten und Vorzügen des Königs weitläufig gehandelt, welche Gegenstände, besonders in unsern Zeit sehr wichtig sind“.

¹²⁾ „Schematismus“ na příslušné roky; *Schnabel*, I. c., III. str. 113 (patrně omylem označuje Veitha i za doktora filosofie).

¹³⁾ Zemřel 10. VIII. 1824 (*Schnabel*, I. c., III. str. 69).

¹⁴⁾ Dovolává se toho i na podporu své žádosti z 6. III. 1795.

¹⁵⁾ K dalším genealogickým vztahům srv. *H. v. Kopetz*, *Plaudereien eines alten Pragers*, Praha 1905, str. 215; *Klabouch*, I. c., 67.

jistě samu o sobě pozoruhodnou, je však možno doplnit ještě dalšími zjištěními, která co do zajímavosti jí zcela určitě úspěšně konkurují. Rektor pražské university Ignác Kajetán Veith byl vedle vzpomenuých již hodností i prvním pražským směnečným a merkantilním soudcem, tedy jinými slovy prvním předsedou soudní instance, jež znamenala u nás pro rozvoj občanské rovnosti před zákonem jeden ze zásadních kroků vpřed. Ignác Kajetán se však směnečným soudcem nestal jen proto, že byl rektorem a patrně i dobrým právníkem, nýbrž především proto, že byl v úzkém rodinném spojení s nejvýznamnějším pražským směnářským a bankovním závodem, jehož firma tehdy zněla na jméno Johan Matyáš Thum. Veithové, kteří se do thumovské rodiny přiznali, vedli pak dotčený závod dále a posléze na počátku 19. stol. změnili jeho firmu na svoje vlastní jméno.¹⁶⁾

V osobě prvního profesora českého státního práva protínají se tak tedy zajímavé sociální souvislosti: v první řadě to byla patricijská měšťanská tradice spojená s tradicí právníckého povolání, stejně jako i s novými a pro pražské prostředí v té době stále ještě i značně nezvyklými podnikatelskými metodami; připočteme-li k tomu, že Veith byl podle výslovného svědectví jeho vnuka i příslušníkem pražským zednářských loží,¹⁷⁾ pak jistě spojení všech těchto souvislostí s předmětem, který na universitě přednášel a jenž měl zdůvodňovat vlastně proticentralistické nároky české šlechty, staví nás tu před podivuhodnou směsicí nejrůznějších konkrétních vlivů, z nichž tím spíše může vyrůst vskutku plastický profil živé osobnosti.

Svědčí o tom i skutečnost, že Veith nebyl zdaleka jen jejich trpným objektem. Hmotná nezávislost vedla mladého muže zřejmě již velmi záhy k touze po společenském uplatnění, a to bezpochyby tím spíše, že nalézal v tehdejší Praze všude dveře otevřené. Vedle již dotčeného zednářství k tomu přispívaly jistě i hudební záliby veithovské rodiny, které se tu intenzivně pěstovaly na úrovni, jež patrně překračovala běžný amaterismus bohatých měšťanských rodin.

Sotva je tedy možno pochybovat o tom, že Veith byl typickým pražským „schöngestem“, bohatým a vzdělaným obdivovatelem a vyznavčem osvícenských názorů na život a jeho estetické i ethické hodnoty. Nelze se proto divit, setkáváme-li se s Veithem jako s hostitelem sou-

¹⁶⁾ V. Urfus, Pražští směnářníci a bankéři v 18. století, Pražský sborník historický 1967—1968, Praha 1968, str. 44 a n.

¹⁷⁾ Kopetz, l. c., str. 231 v pozn. S tím patrně souvisela i jeho činnost filantropická: spolu s Klárem a Kalinou z Jäthensteinu byl jedním ze čtyřech „asistentů“ (členů správního výboru) Soukromého ústavu pro slepé a zrakově nemocné děti („Schematismus“ na r. 1822).

kromého kroužku předních pražských učenců a intelektuálů, mezi nimiž nechybí ani jméno Cornovovo a Vydrovo.¹⁸⁾ I skutečnost, že za místo těchto schůzek dovedl zvolit půvabné zákoutí Dienzenhoferova letohrádku „Ameriky“, který zakoupil, je dokladem jeho vytříbeného vkusu i touhy po intenzivním intelektuálním prožitku v salonním prostředí vybrané společnosti. Veith byl tedy zřejmě ve všem pravým synem filosofického století, i když ovšem jen v rozměrech, které mu skýtala tehdejší Praha.

Vše, co dosud bylo řečeno o psychosociální podmíněnosti Veithovy osobnosti, obrací však znovu pozornost k východisku našeho líčení a staví i motivy, jež mohly vést k Veithovu jmenování profesorem českého státního práva jaksi do nového světla. Byl-li Veith josefinský krasoduch a současně i zednář, pak byl vládním kruhům jistě vítanějším na katedře českého státního práva než kdokoliv jiný. Na druhé straně však všechny tyto okolnosti vytvářely zřejmě i řadu pojitků mezi ním a tehdejší českou aristokracií, která třebaž vyznávala opoziční stanoviska proti josefinským reformám, jež podvracely její feudálně stavovská privilegia, přece se na druhé straně nikterak neuzavírala dobové osvícenské módě. Konečně nelze pochybovat ani o tom, že tyto styky byly násobeny i obchodními vztahy, jež přiváděly nejednoho šlechtice do thumovské směnárny, ač jinak šlechtická klientela, jak se zdá, nebyla typickou pro tento bankovní dům.

Osobnost prvního profesora českého státního práva na pražské právnické fakultě nese vedle všeho toho, co bylo dosud řečeno, nepochybně i stopy určitých dekadentních rysů podmíněných očividně dobrým hmotným postavením a poměrně dlouhou tradicí zámožné měšťanské rodiny. Tímto směrem ukazuje ostatně i nebohatá literární činnost, jež dává ve Veithovi tušit vzdělance spíše přijímajícího než tvořivě aktivního. A přece právě knížka, kterou pod titulem „*Statistische Übersicht der böhmischen Staatsverfassung und Landeskultur von den ältesten Zeiten bis auf Ferdinanden II.*“ vydal v Praze v r. 1798,¹⁹⁾ je hlavním důvodem,

¹⁸⁾ *Tamtéž*, str. 12 — dále sem docházel před svým útekem křižovník Postl (Sealsfield), iniciátor dostavby svatovítské katedrály, kanovník Pešina z Čechorodu, advokát Dr. Ebert (otec předběžnového básníka) a skladatel Kuchař; Kopetz se ovšem mýlí, tvrdí-li, že Vydrů připomíná pomník postavený mu v nádvoří nynějšího univerzitního knihovny, který ve skutečnosti náleží Steplingovi.

¹⁹⁾ Kromě svého státoprávního spisku napsal ještě „*Abhandlung über Strafgesetze*“, Praha 1791 (NUK sign. 47 F 49). — Z dosavadní literatury zejm. Volf (l. c., zvl. str. 165) Veithovu práci podceňoval; dokonce vzbuzoval dojem, jakoby šlo jen o vydání statistických materiálů Jos. Ant. Rieggra (viz níže v textu). Toto tvrzení vzniklo však očividně neporozuměním: Veith sice hovoří o stat. datech, která od Rieggra převzal, uspořádání a seskupení látky je však jeho vlastní; se strany Veithovy šlo tedy jen o obvyklé poděkování. Volf byl ve svém nepříznivém úsudku ovlivněn zřejmě jednostranně míněním, které o Veithovi měl J. Th. Held.

proč bylo třeba věnovat tak obšírnou pozornost prostředí, z něhož Veith pocházel a v němž bezpochyby i názorově kotvil.

V souvislosti s datem jejího vydání je nutno se ještě jednou vrátit k tomu, co bylo již výše pověděno o reakci, kterou v Čechách, a to jak na úředních místech, tak ve veřejném mínění, vyvolávaly úspěchy francouzských revolučních vojsk a s nimi spojené přímé ohrožení Čech. Jakýmsi vyvrcholením tu byl zejm. r. 1796, kdy jen rozhodné vítězství u Amberka odvrátilo francouzskou invazi do Čech z Horní Falce.²⁰⁾ Podobná situace se pak opakovala i v průběhu druhé koaliční války v roce 1800 a v jistém smyslu ještě i v pozdějších letech. I z tohoto hlediska je tedy třeba počítat s tím, že datum vydání Veithova spisku má svůj širší obecně historický rámeček.

Veithovo líčení historických základů českého ústavního vývoje mělo několik koncepčních bodů, jimž nelze upřít — i když se samozřejmě neopíraly o žádné vlastní autorovo historické bádání a vyjadřovaly v tomto ohledu tedy jen běžnou úroveň tehdejšího vědeckého poznání — nárok na určitou pozornost. Je to především Veithovo přesvědčení, že české země byly již v období kolem počátku našeho letopočtu kulturní oblastí, jejíž civilizační úroveň byla podmíněna neustálým stykem s římským provinciálním živlem. V této době také existuje již podle jeho názoru na našem území politická organizace nebo alespoň její počátky.²¹⁾ Jde tu nepochybně o odraz prvých systematických poznatků o keltské minulosti našich zemí, jež u nás osvícenství (například v numismatice) přinášelo.

Veith, jak již bylo možno na to několikrát narazit, nebyl vlastencem v jazykovém slova smyslu; jeho patriotismus byl vždy lokálně, tj. teritoriálně zabarven, i když ne ještě v onom romantickém přístřihu, který je charakteristický pro dobu o něco pozdější. Proto také budoval svoje představy o české minulosti mimo jiné na přesvědčení, že německé obyvatelstvo v Čechách náleželo k autochtonnímu osídlení.²²⁾ Tento názor, který

²⁰⁾ K celkové situaci a válečným událostem srv. J. V. Prášek, Panování císaře a krále Františka I., Praha 1905, str. 63 a n., zejm. 69—70; o tom, jak vysoce bylo oceněno amberské vítězství např. v kruzích české aristokracie svědčí dobře monumentální památník postavený v německém parku v Krásném Dvoře u Podbořan — srv. „Krásný Dvůr — Státní zámek a památky v okolí,“ Praha 1955, str. 11; — bez zajímavosti v této souvislosti není ani zpráva, kterou uvádí *Jakubec* (Dějiny lit. čes., II., str. 151), že čeští vlastenci očekávali v r. 1798 počeštění gymnasií i ostatních škol. Ze soudobých literárních dokladů srv. i brožuru *Böhmens Dankgefühl seinem glorreichen Erretter dem Erzherzog Karl*, Prag 1796.

²¹⁾ Srv. str. 8 — o keltském původu Bojů neměl ještě správných představ a považoval je za Germány stejně jako Markomany.

²²⁾ Na více místech, například na str. 11—12, velmi dobře pak na str. 33, kde se hovoří o projevech nenávisti, kterou s sebou přinášela něm. kolonizace; V. k tomu dodává, že Čechevé byli národem, který vznikl smíšením slovanského obyvatelstva s ger-

hrál tak velikou úlohu v pozdějších národnostních rozporech a který byl ještě v tomto století součástí vypjatě nacionální koncepce sudetoněmeckého historika B. Bretholze, postrádal však u Veitha jakékoliv národnostně jazykového zahrocení. Spíše naopak dotčené stanovisko mu bylo jakousi záminkou k tomu, aby na něm mohl zdůraznit asimilační stránky historického vývoje, jenž vedl k vytvoření českého národa. Zbytky germánského obyvatelstva splynuly podle jeho mínění se slovanskými Čechy a vytvořily s nimi jednotný český národ, jenž se pak stal nositelem staré české státnosti.

Jak patrně, byl Veith na prvý pohled člověkem naprosto povzneseným nad jakoukoliv národnostní intoleranci. To je pak ještě lépe zřejmo z velkého respektu, který chová ke starému českému státu a k úloze, kterou při jeho vzniku sehráli podle jeho přesvědčení právě slovanští Čechové — a v dalším pak zejména z toho, jak kreslí poměr starého českého státu k německé říši. Podle Veitha byl starý český stát vždy naprosto svébytným útvarem, na německém sousedství státově nezavázaným.²³⁾ I v tom je tedy možno vidět silný vlastenecký akcent Veithových výkladů. K tomu pak v užším slova smyslu se pojí úcta k přemyslovské tradici jakožto k faktoru, který měl zásadní státoprávní význam. Ač, jak jsme již viděli, nepochyboval o tom, že již původní germánsko-keltské obyvatelstvo mělo svoji politickou organizaci, přece jen za zásadní a přímo gründerkou etapu považoval až to období, kdy do Čech přišlo slovanské obyvatelstvo. I tyto události jsou ve Veithově líčení provázány některými podrobnostmi, které nelze nechat bez povšimnutí: Slované přicházejí do Čech, jsou povoláni germánskými Franky, tedy detail, který, konfrontujeme-li jej s Veithovým názorem, že starý český stát byl státově svébytným útvarem, jistě je sám o sobě zajímavý — a zajímavější pak tím spíše, že Slované u Veitha vystupují jako činitel, který vedle pořádku obnovuje současně se vznikem přemyslovské dynastie v zemi i státní a politické instituce²⁴⁾ a navazuje tak — jak bychom mohli ve zkratce říci — na starší tradice římsko-germánské. To jsou jistě významné závěry, zvláště uvědomíme-li si, že je slyšíme z úst člověka, který byl tak důsledným přívržencem osvícenských názorů, že nepochyboval ani o tom, že nejstarší česká minulost neznala nevolnictví. Vedle již dotčeného patriotismu je to druhý

mánskými autochtony, takže situace, která se tu vytvářela nepostrádala podle jeho názoru jisté paradoxnosti.

²³⁾ Srv. např. vřelá slova na str. 21: „...Böhmen wurde also öfters bekriegt und verwüstet, aber niemals unterjocht, niemals seiner Unabhängigkeit gänzlich beraubt; Böhmen blieb ein selbständiger Staat; freylich wurde er manchmal erschüttert, aber nie zerstört...“

²⁴⁾ Str. 12 a n., zejm. pak str. 15—16.

nejzajímavější rys Veithových názorů. Veith v tomto ohledu šel dokonce tak daleko, že se snažil jaksi i polemizovat s pravostí fundačních listin zvl. klášterních, které tomuto názoru odporovaly.²⁵⁾

Z institucionálního hlediska věnoval Veith největší pozornost trůnnímu právu, zvláště pak volitelnosti českého panovníka. Rád hlavně zdůrazňoval — což v jeho celkovém plánu, jak ještě uvidíme, mělo rovněž určitý specifický smysl — že volitelnost českého panovníka byla omezeným a zcela výjimečným zjevem. S osvícenským despektem se obracel ke staršímu českému středověku a jeho státnímu životu, zvláště pak k období rozbrojů ve 12. století. V seniorátní posloupnosti viděl jednu z hlavních příčin, proč Čechy se dostaly do politického — nikoliv však státoprávního — područí německých císařů. Z tohoto hlediska nechoval ani příliš velký obdiv k prvním nositelům královského titulu mezi Přemyslovci. Posuzoval skepticky jeho význam a viděl v něm opět jen utužení dotčené závislosti.²⁶⁾ Naproti tomu poměrně sympaticky soudil o počátcích křesťanství. Byl to především kníže Václav, který mu byl příkladem humanitně a tolerantně (!) orientovaného vladaře, jenž svoji lidumilnost projevil reformou trestního práva a odstraněním trestu smrti.²⁷⁾ Nemá samozřejmě smysl posuzovat fakticitní stránku těchto tvrzení. Jejich cena spočívá nepochybně v tom, že se tu pozoruhodným způsobem prolínají osvícenská stanoviska s teritoriálně státoprávními představami odvozenými asi z barokních tradic svatováclavského kultu.

Velký zájem Veithův o české trůnní právo, jak již o něm byla řeč, měl v podstatě jeden hlavní smysl: dokázat, že v minulosti českého státu převládal vždy princip dědičnosti českého trůnu a že volba českého panovníka nalézala v tomto rámci místo jen zcela výjimečně. Zvláštní důraz klade například na dědické smlouvy mezi Lucemburky a rakouskými Habsburky; — proto také podle jeho názoru nastupovali Habsburkové na český trůn v 15. a 16. století (Albrecht, Ladislav a dokonce i Ferdinand I.)²⁸⁾ na podkladě vlastního právního nároku odvozeného z těchto smluv. Kam těmito svými výklady směřoval, není hned zcela jasno. Na první pohled by se mohlo zdát, že v reakcionářském ovzduší devadesátých let šlo jen o loajální zdůraznění principu legitimacy a ustrašenou snahu zavděčiti se mocným. I když jistě i tyto motivy mohly působit na Veitho-

²⁵⁾ O tom, že ve starém českém státě nebylo nevolnictví, zmiňuje se na celé řadě míst — např. str. 8, 13 a zvl. pak 34, kde připouští jen prodej do otroctví z trestu a u váleč. zajatců; dále pak str. 41 a 51; k demokratickým principům starého českého státu srv. ještě str. 19 a 28.

²⁶⁾ Str. 31—32.

²⁷⁾ Str. 22.

²⁸⁾ Str. 45, 53 a 59.

vu koncepci, přece jen řada okolností nasvědčuje něčemu ještě jinému. U Veitha totiž princip legitimacy je vždy nerozlučně spojen s určitými osvícеныmi vlastnostmi jeho nositelů. Proto také svoje sympatie věnuje jen těm panovníkům, jejichž legitimní nárok na výkon vladařských oprávnění byl opřen o respektování určitých ústavních zásad, neboť jen takovýto způsob vlády — jak výslovně zdůrazňuje na jednom místě — může zajistiti skutečnou občanskou svobodu.²⁹⁾ Jeho obdiv náležel především Karlu IV.; vysoké ocenění, které věnoval tomuto největšímu Lucemburkovi, navazovalo nepochybně na dědictví staršího, zejména protireformačního dějepisce, v čemž Veith následoval i ostatní své osvícenské současníky, kteří rovněž s oblibou podobným způsobem zdůrazňovali Karlovy přednosti. Hned vedle Karla IV. stavěl však Veith Ferdinanda I., kterého se snažil všemožně omýt.³⁰⁾ I tady se u něho setkáváme s legitimistickým a dynastickým akcentem, i když opět ne bez určitých výhrad, jak je to patrné zvláště z toho, že stejnou měrou vyzdvihuje pozitivní státnické dílo Ferdinandovo, jmenovitě pak jeho činy na poli legislativním. Vůbec péče o právní řád a vydávání zákonů náležely podle Veitha k předním vlastnostem osvícěného vladaře. Také ve zřejmém rozporu s tím, co jinak soudil o přelomu 15. a 16. století, vyzníval velmi dobře jeho úsudek o Vladislavovi Jagellonském, kterého shodně s Balbínem — a ovšem i stejně nekriticky — nazývá českým Justinianem.³¹⁾

Vedle legitimacy a osvícěných vlastností vladařů je ve Veithových výkladech nejpozoruhodnější skutečnost, že všude, kde může, zdůrazňuje i svrchovanost panovnické moci, a to zvláště v poměru ke šlechtě a stavům. Dokonce i tam, kde se stavové v konkrétních souvislostech uplatňovali zcela jednoznačně vedle panovníka, neopomine Veith nikdy dodat, že skutečným svrchovaným pánem byl vždy král a že stavy v žádném slova smyslu nelze považovat za spoluvladaře.³²⁾ To je pro Veitha velmi příznačný rys, který, jak ještě uvidíme, náležel k základním nosníkům celého jeho obrazu české státní minulosti. S tím souvisí i očividné podceňování úlohy českého sněmu, jemuž je soustavnější pozornost věnována

²⁹⁾ Str. 48 a n. (gloriola Karla IV. — Pelclovi je dokonce — na str. 50 — vytýkáno, že mohl na jeho oslavu uvést ještě více); str. 55 (zmínka o občanské svobodě).

³⁰⁾ Str. 59 a n.

³¹⁾ Str. 58.

³²⁾ Str. 72 — srv. závěr výčtu stavovských práv a privilegií. Z tohoto hlediska je třeba také posuzovat tvrzení, že Veith byl naprostým přívržencem absolutismu, zejm. prý v době pobělohorské — B. Baxa, K dějinám veřejného práva v zemích koruny České, 1790—1848, I., Praha 1906, str. 3 (v pozn.). Baxovi při tom ušlo, že Veith neobhajoval v podstatě jiné stanovisko, než na kterém stála, pokud šlo o zákonodárnu iniciativu sněmu, i protijosefinská stavovská opozice.

vlastně až v průběhu událostí spadajících do 16. století.³³⁾ Podobnými motivy — a navíc pak i tím, že Veith jako osvícený racionalista měl apriorní nechuť ke všemu, v čem se domníval spatřovat jen doklad náboženské neshášenlivosti — byl dán i jeho poměr k husitskému období, ve kterém viděl toliko dočasné ochromení legitimní moci a anarchii. Ani Jiří z Poděbrad, ač dovedl pro něho najít i slova chvály, nebyl pro Veitha legitimním vladařem v plném slova smyslu.³⁴⁾

Vše tedy nasvědčuje tomu, že, pokud šlo o politickoteoretické představy, byl Veith přívržencem osvíceného absolutismu. Jeho dílo je toho ostatně příkladem dostatečně výmluvným; je však třeba nepochybně i dodat, že osvícený absolutismus neobhajoval v oněch krajních formách, zejména v jeho centralistické podobě, v jaké se u nás uplatnil v průběhu josefinského desetiletí, nýbrž spíše v oné poněkud mírnější podobě, jakou ztělesňovalo krátké období vlády Leopolda II. a ve svých počátcích snad i režim za jeho nástupce. Je to dobře patrné z mezí, v nichž se pohybují jeho názory a které na jedné straně tvoří sympatie k josefinským poddanským reformám, na druhé straně však i důraz na státoprávní svébytnost českého státu v minulosti. Tyto rozdíly ještě lépe vystoupí ve srovnání s některými významnými Veithovými současníky. Na rozdíl od Pelcla³⁵⁾, ač se jeho mínění jako historika dovolával na více místech, nenadbíhal Veith nikde šlechtě. Naopak jeho poměr k aristokracii byl chladný a někde vyloženě odmítavý, což platilo zejména o úloze stavovského hnutí v minulosti českého státu. Ani srovnání Veithových stanovisek s Voigtem nedopadá v některých konkrétních otázkách jinak: dobře to dokládá například hodnocení vlády Jana Lucemburského, ve kterém Voigt³⁶⁾ vidí výlupek vši špatnosti; ne tak Veith: soud o Janovi Lucemburském nedopadá u něho o nic hůře než u ostatních českých králů a navíc k dobrému se mu přičítá — a v tom se nepochybně znovu ozývá Veithovo osvícenství — že pomáhal pronikání nového francouzského vkusu do Čech.

³³⁾ V souvislosti se zemskými zřízeními — srv. str. 67 a n.; Veithova práce v tomto ohledu kontrastuje s monografií vydanou o dvanáct let později — *Fr. v. Bretfeld*, *Sämtliche von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1627 abgehaltene Landtage*, Praha 1810 — která jinak byla však zřejmě projevem podobného zájmu o státoprávní minulost českých zemí (*Vaněček*, I. c., str. 15).

³⁴⁾ Str. 55 [husitství] a str. 53—4 [Jiří z Poděbrad].

³⁵⁾ *J. Hanuš*, František Martin Pelcel, český historik a buditel, Praha 1914, *Rozpravy Čes. Akademie*, tř. III., č. 38, na celé řadě míst — například 246 a zvl. pak str. 788; Pelclův vliv u Veitha je jinak dobře patrný i z poměrně příznivého hodnocení Václava IV.

³⁶⁾ *J. Hanuš*, Mikuláš Adaukt Voigt, český buditel a historik, Praha 1910, *Rozpravy Čes. Akademie*, tř. III., č. 32, str. 93; u Veitha naopak Janovi Luc. se k dobrému přičítá, že byl nepřitelem mnichů.

Veith tedy stál na zcela jiném stanovisku než stavovská protijosefinská opozice a nepochybně jistě, budeme-li v jeho práci spatřovat i pokus likvidovat literárně její nároky. A přece tu bylo zároveň i něco, co Veitha s těmito projevy, proti nimž jinak jeho výklady směřovaly, spojovalo — byl to jeho nepochybný patriotismus, pro který opět příznačným bylo jeho státoprávní zabarvení. K plnému osvětlení těchto vztahů je však třeba se dotknouti ještě jedné stránky jeho díla.

Jde tu o to, že Veith svoji práci označil jako „statistický“ přehled, ač podle našich dnešních představ, jaké o statistice máme, bylo v ní velmi málo statistických znaků, přesně vzato téměř vůbec nic. Tato okolnost je ovšem do značné míry vysvětlitelná rozdílným pojetím statistiky dnes a na konci 18. století, kdy statistické metody vycházely především z osvícenských racionálních potřeb poznat rozumově skutečnost a kdy za statistické se považovalo jakékoliv shromažďování věcných — tedy nikoliv nutně jen numerických — údajů. Ve vztahu ke státní raiisoně a politickým institucím považovalo osvícenství za přední úkol statistiky spolupůsobit v tom směru, aby stát mohl náležitě plnit ty svoje úkoly, které jinak teoreticky zdůvodňovala přirozenoprávní státověda; proto také mezi statistikou a tzv. policejními či kamerálními vědami byl tehdy velmi blízký vztah.

Nové pojetí úkolů státu, které s sebou osvícenství přinášelo, kladlo však určitý důraz i na osobní vztah poddaného vůči státu. Tento vztah neměl podléhat jen věcným, racionalistickým měřítkům, naopak osvícenská etastická schémata tu bývala vyloženě odsouvána stranou a váha kladena na požadavek určitého citového zaujetí, tedy jedním slovem na patriotické pocity. Dokladů proto je celá řada, počínaje asi sedmdesátými léty, a to jak u nás, tak i jinde. Tento osvícenský a josefinský patriotismus nesměřoval ovšem k takovým celkům, jakým byl například historický český stát, nýbrž naopak a zcela přirozeně měl podporovat onu širší státoprávní jednotu, kterou vytvářely tereziánské a josefinské reformy, tedy mluveno pozdějšími pojmy — Rakousko, resp. Předlitavsko. Současně s tím však probíhal v našich zemích (a zřejmě nejen u nás) i proces opačný, který diferencoval tato hlediska zcela jiným směrem a který tak tedy na místo pomyslného státoprávního celku habsburských dědičných zemí posouval do popředí užší teritoriální celky a jejich samostatnou státoprávní minulost. Tato transformace josefinského patriotismu, který měl být jednou z obecných ctností každého státního občana, v osvícenský teritoriální patriotismus český — zatím ještě bez jakéhokoliv jazykového aspektu — je velmi příznačný rys našeho kulturního vývoje posledních desetiletí 18. stol. a tvoří nepochybně i jednu z významných podmínek našeho národního obrození. Bez jeho poznání není možno zřejmě pochopit zcela mentalitu takových osobností, jako byl Born či Cornova. Tento proces

neproběhl u nás ovšem do konce. Byl velmi brzo zastaven spontánní vlnou jazykového obrození, na jehož počátky však nepochybně příznivě působil.

Přítom je však třeba k tomu poznamenat ještě jednu zásadní věc. Dotčenou přeměnu josefinského patriotismu v osvícenský teritoriální český patriotismus nelze považovat za totožnou s vlasteneckými pocity, jež vyznávala protijosefinská stavovská opozice. Že tomu tak vskutku nebylo a že osvícené české vlastenectví je třeba mít v tomto ohledu za relativně samostatný jev, na to ukazují jednoznačně taková kritéria jako byl v prvé řadě poměr k poddanským reformám. Ne náhodou se proto také Veith ve svém spisku dovolává známého osvícence Jos. Ant. Rieggra, který, ač byl v Čechách předním představitelem vysoké josefinské byrokracie a u něhož pro podobné sklony tedy zdánlivě nebylo místa, byl zároveň i jedním z prvních, kdož se u nás zabývali patriotickým sbíráním statisticko-historických údajů a kdož i soustavně publikovali výsledky své práce.

Riegger a Veith nebyli ovšem jedinými představiteli tohoto osvícenského statistického sběratelství, které chtělo být chápáno jako patriotický čin. Velmi dobře na to mimo jiné ukazuje příklad známého olomouckého učence té doby Jana Aloise Hankeho z Hankenštejna. Podobně jako Veith v Čechách, sbírá i Hanke na Moravě údaje o její minulosti. Jeho práce, v níž se rovněž výslovně hlásí k vlasteneckým pohnutkám, dospěla dokonce i do větší šíře a hloubky, jsouc mimo jiné spojena i s konkrétními národohospodářskými návrhy. Nejvýrazněji se však Hanke od svých současníků a jmenovitě i od Veitha odlišil tím, že dovedl jako autor jedné z obran české řeči překročit teritoriální meze svého vlastenectví. Do tohoto vlasteneckého okruhu je možno dále počítat patrně i topografa Jaroslava Schallera, u něhož ovšem osvícenské rysy se uplatnily v daleko menší míře. Naopak o tom, v jak rozmanitých podobách vystupoval teritoriálně orientovaný osvícený patriotismus, jakož i o tom, jak dlouho přežíval, míše se již s módní romantickou estetikou, svědčí celá řada dalších příkladů, z nichž zaslouží snad zmínky antikvitářský zájem takového Bienera z Bienenberka či Kaliny z Jäthensteinu, stejně jako filantropismus Klárův; do této řady patří konečně i osobnost Klárova kolegy J. J. Meinertera, jehož almanach „Libussa“, ač plný již romantických literárních náznaků, obsahuje stejně velké množství historickostatistických dat.

Co všechny tyto osoby — nebo alespoň většinu z nich — spojovalo, byla jejich příslušnost k inteligenci a vrstvám bohatého měšťanstva. Je to skutečnost hodná zřetele tím více, že dosavadní obraz tohoto období posunoval do popředí teritoriální vlastenectví jako samostatný jev vlastně

jen u šlechty.³⁷⁾ Pro Veitha je pak charakteristické, že dal tomuto patriotismu státoprávní zabarvení, které bylo nezávislé na protijosefinské opozici českých stavů a které zřejmě spojuje stavovské vlastenectví devadesátých let s podobnými projevy z dob napoleonských válek. Tím nabývá Veithův jinak nenápadný zjev jistě značné ceny a typičnosti. Kromě toho je i příkladem toho, jak složitá situace se u nás vytvářela na konci 18. století a jak široce a mnohoznačně byly podmíněny počátky našeho novodobého národního života.

³⁷⁾ Na širší, zejm. v osvícenství kotvící základ i těchto patriotických projevů upozorňuje nejnověji *Ch. Thienen-Adlerflycht*, Graf Leo Thun im Vormärz, Graz-Wien 1967.

VALENTIN URFUS

Zusammenfassung

Die josephinischen Reformen riefen in Böhmen, ähnlich wie in anderen Teilen der Habsburger Monarchie eine Opposition hervor. Ihre Vertreter waren vor allem aristokratische Kreise, die ihre Forderungen in den bekannten Desiderien aus dem Jahre 1790 ausdrückten. An der Prager Universität wurde kurz danach 1791 ein Lehrstuhl der tschechischen Sprache gegründet und an der juristischen Fakultät begann ab 1793 der junge Prager Jurist Josef Veith böhmisches Staatsrecht zu lesen. Auch dieses neue Fach hing zweifellos mit der angeführten Oppositionswelle zusammen, denn die Forderungen der Stände stützten sich auf den Gedanken des böhmischen Staatsrechts. Veiths Wirken führte aber zu keiner Tradition: Veith blieb bis zu seinem Lebensende — er starb im Jahre 1824 — nur ausserordentlicher Professor; nach seinem Tode wurde dann der Lehrstuhl nicht mehr besetzt, so dass Veith nicht nur zum ersten, sondern gleichzeitig auch — wenigstens für diese Zeit — zum letzten Repräsentanten des angeführten Faches wurde. Auch seine literarische Tätigkeit war nicht besonders reich: im Jahre 1798 veröffentlichte er die Arbeit „*Statistische Uebersicht der böhmischen Staatsverfassung und Landeskultur von den ältesten Zeiten bis auf Ferdinand II.*“, deren Inhalt aber insoweit beachtenswert ist, dass er eine Analyse verdient; dieser Analyse ist dann vor allem der resümierte Artikel gewidmet.

Veith tritt in seiner Arbeit als ein glühender Patriot auf, der bedeutenden Nachdruck auf die souveräne Selbständigkeit des böhmischen Staates in der Vergangenheit legte. Gleichzeitig ist er auch — wenigstens in österreichischem, josephinischem Sinne des Wortes — ein konsequenter Aufklärer: seine Bewunderung galt deshalb auch den Perioden der tschechischen Historie, die dieser Ueberzeugung entsprachen. Damit hing auch die Tatsache zusammen, dass er mit Vorliebe die Verbundenheit der legitimen Regierung mit der Möglichkeit einer aufgeklärten Regierungsart betonte. In dieser Hinsicht war er also zweifellos ein Anhänger des aufgeklärten Absolutismus. Wenn wir dazu noch berücksichtigen, dass er einer traditionellen Patrizierfamilie von Prager Bankiers und Juristen entstammte, können wir in ihm einen typischen Vertreter des bürgerlichen aufgeklärten Patriotismus erkennen, dessen Orientation aber auf territorialer und nicht auf sprachlicher Grundlage lag, der aber auch gleichzeitig nicht mit dem Landespatritismus des böhmischen Adels identisch war. Zur Aristokratie hatte Veith im Gegenteil ein kühles, oder sogar ablehnendes Verhältnis, was deshalb einen interessanten Umstand darstellt, weil das von ihm gelesene Fach, eigentlich aus der Ständeopposition gegen die josephinischen Reformen hervorging. Veiths Bedeutung in diesen allgemeinen Zusammenhängen ist ausserdem um so grösser, da auch seine Nachkommen — besonders der Professor der Prager juristischen Fakultät Wenzl Gustav Kopetz und Heinrich v. Kopetz — zu den bedeutendsten Persönlichkeiten des wissenschaftlichen und öffentlichen Lebens in Böhmen im 19. Jahrhundert gehörten.

DĚJINY LÉKAŘSTVÍ NA PRAŽSKÉ LÉKAŘSKÉ FAKULTĚ PŘED ZALOŽENÍM
ČASOPISU LÉKAŘŮ ČESKÝCH

E. ROZSÍVALOVÁ

Od školního roku 1795 až 1796,¹⁾ kdy I. H. Matuška poprvé ohlašoval v seznamech lékařské fakulty přednášky o dějinách lékařství, do školního roku 1842 až 1843, kdy samostatné historickolékařské přednášky znovu na této fakultě ohlašoval Jos. Löschnner uplynulo skoro padesát let.^{1a)} Löschnner²⁾ ve své posmrtně uveřejněné biografii připomíná Matuškovy přednášky. Ve své žádosti o povolení přednášek³⁾ se však neodvolává na Matušku, jako na svého předchůdce, ale na svého současníka ve Vídni Fr. R. Seligmanna a poukazuje na jeho již několikaletou úspěšnou přednáškovou činnost.⁴⁾ Seligmann spojoval dějiny lékařství s epidemiologií, což bylo spojení, které se také na jiných universitách a i v pozdější době objevovalo. Löschnner žádal a dostal povolení k přednáškám z dějin lékařství a z balneologie, která až do té doby nebyla na universitách podle jeho referátu⁵⁾ zastoupena samostatnými přednáškami. Fakulta, resp. lékařské studijní ředitelství, jehož prostřednictvím Löschnner svoji žádost o povolení přednášek do Vídně posílal, tlumočilo také jeho úmysl přednášet v sobotu a v neděli od 12 do 13 hodin, čímž nám dává nahlédnout do tehdejšího přednáškového rozvrhu.⁶⁾

Dějiny lékařství ohlašoval Löschnner původně dvakrát týdně, od roku 1843 třikrát týdně a roku 1848 dokonce pětkrát týdně. V příštím roce

1) E. Rozsívalová: Pravděpodobné podklady prvních ohlášených přednášek z dějin lékařství na pražské lékařské fakultě, AUC, HUC v tisku.

1a) V mezidobí byly dějiny lékařství pravděpodobně stručnou zmínkou zahrnuty v přednáškách z úvodu do studia lékařství; o tom i o historicko-lékařské práci O. Wawrucha náležející do období jeho činnosti ve Vídni viz Časopis lékařů českých, 1967, str. 24.

2) Jos. Löschnner: Mein Leben und Wirken, Prag, 1897, str. 17.

3) Státní ústřední archiv, ČG 1842 24/5/11.

4) E. Lesky: Die wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert, Graz-Köln, 1965, str. 623.

5) Státní ústřední archiv, ČG 1842 24/5/11.

6) Staatsarchiv Wien, Prag med 1842, Löschnner [podání lék. studijního ředitelství str. 3].

spojil dějiny lékařství s hodegetikou.⁷⁾ V této době po revolučním roce 1848, v době velkých studijních reforem se nám tištěné seznamy univerzitních přednášek zachovaly jen pro některé semestry. Rovněž tak v časopise *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde* jsou záznamy o přednáškách uvedeny jen v některých letech. V tomto neúplném materiálu nenalzáme zprávu o tom, že by Löschner po roce 1850 přednášky z dějin lékařství ohlašoval. V katalogích posluchačů⁸⁾ jsou uvedeni posluchači Löschnerových přednášek z dějin lékařství jen v jednom semestru roku 1850. Bylo jich devět. Podle místa původu byli čtyři ze severozápadních Čech, tedy Löschnerovi krajané, jeden z okolí Jičína, jeden z Poličky, jeden z Moravy, jeden ze Salzburku a jeden z Haliče. Posluchačem pocházejícím z Poličky byl později významný český internista B. Eisell.

Löschner si uvědomoval,⁹⁾ že dějiny lékařství jsou důležitou součástí všeobecně kulturních dějin a že je užitečné pro budoucí lékaře, aby se s nimi seznámili. Sám vyrůstal ještě ve starém konservativním pojetí medicíny na klinice profesora J. V. Krombholze, ale jako mladý lékař měl již příležitost sledovat nové objevy diagnostické ve Škodově díle o auskultaci a perkusi, které přinášelo nové prvky diagnostických možností a tím i popud k vývoji vědecky přesné medicíny. Ve čtyřicátých letech 19. století se Jos. Löschner spolu s Jos. Hallou, Ant. Jakschem, Jos. Hammerníkem a dalšími pražskými lékaři seskupili okolo nově založeného časopisu „*Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*“, který začal v Praze jejich péčí vycházet a stal se „ve své době významným orgánem lékařské vědy“.¹⁰⁾ Ve svých přednáškách chtěl Löschner seznámit studenty s vývojem medicíny od „bezplánovité empirie a rozpaků plného posuzování příznaků k vědě s pevnými základy“.⁹⁾

Podrobnější program Löschnerových přednášek se nezachoval ani v Archivu University Karlovy, ani ve Státním ústředním archivu v Praze, ani ve Státním archivu ve Vídni. Víme jen, že se chystal přednášet o dějinách lékařství „podle vlastních sešitů s použitím stávajících děl“.¹¹⁾

O tom co měl Löschner na mysli zmíněnými „stávajícími díly a dějinách lékařství“ můžeme si do určité míry udělat představu z jeho recensí v časopise „*Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*“, kam zejména v prvních ročnících pilně přispíval.

7) Seznamy přednášek, Archiv university Karlovy.

8) Katalogy posluchačů, Archiv university Karlovy.

9) Jos. Löschner: *Mein Leben und Wirken*, Prag, 1897, str. 17—18.

10) L. Sinkulová: *Dějiny československého lékařství*, Praha 1965, díl II., str. 169—174.

11) Podle laskavého sdělení ze Státního archivu ve Vídni.

Začínal své přednášky v době, kdy bylo nedávno dokončeno třetí vydání pragmatických dějin lékařství K. Sprengla,¹²⁾ v nichž pokračoval vídeňský lékař B. Eble (1799—1839), který je chronologicky dovedl až do konce první čtvrtiny devatenáctého století. V roce 1846 začalo v Lipsku vycházet čtvrté vydání Sprenglovy práce, jehož však vyšel jen první díl, přepracovaný lékařem z Halle Jul. Rosenbaumem¹³⁾ (1807—1874). Löschner toto poslední vydání ohlásil¹⁴⁾ dříve než došlo k realizaci jeho prvního dílu, zmínil se pochvalně, jak o Sprenglově základní práci, tak o schopnostech přepracovatele, ostatně i jinými¹⁵⁾ chválených, ale pokud víme později je nerecensoval.

Sprenglovy dějiny lékařství byly v době svého prvního vydání velkým pokrokem, zejména tím, že se kriticky opíraly o prameny. Pro některé otázky zejména orientačně, je jich možno dosud používat. V první polovině devatenáctého století prošla však historie lékařství obdobím romantismu, který kladl větší nároky na filosofické pojetí dějin a literární formu jejich podání než měly práce starší. Representanty tohoto směru byli např. Johann Michael Leupold (1794—1874) z Erlangen a berlínský Emil Isensee (1807—1845). Ve svých dílech se pokoušeli vytvořit celkový přehled vývoje medicíny na základě jednotící vývojové idey a vytýkali, že takové pojetí autorům pragmatického směru chybělo.¹⁶⁾ Ve svém pojetí dějin opírali se o německé romantické filosofy zejména Fichteho a Schellinga. Vytýkali svým předchůdcům také,¹⁷⁾ že si dost nevšimli významu historie pro současný stav medicíny.

Dalším z autorů tohoto období byl heidelberský E. A. Quitzmann (1809—1879). Byl kritický nejen vůči pragmatismu, ale kritisoval i práce historiků medicíny nadšených „naturfilosofií“. Ve své práci „*Vorstudien zu einer philosophischen Geschichte der Medizin*“¹⁸⁾ připomínal, že nestačí jen kreslení kontur, ale že je třeba zpracovat jednotlivé problémy z historie medicíny dříve než bude možno vytvořit dokonalé syntetické dílo. Ve své kritice současně medicínské historiografie citoval redaktora čtvrtého vydání Sprenglova díla J. Rosenbauma, přísného zastávce studia

12) K. Sprengel: *Versuch einer Geschichte der Arzneykunde*, vyd. I., Halle, 1792—1803; vyd. III., díl I.—V., Halle, 1821—28 a díl VI., Wien, 1839—1840.

13) K. Sprengel: *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneykunde; mit Berichtigungen und Zusätzen versehen von J. Rosenbaum*, I. díl, Leipzig, 1846.

14) *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*, roč. 1., sv. 3, *Analekten* str. 15.

15) E. A. Quitzmann: *Vorstudien zu einer philosophischen Geschichte der Medizin*, Karlsruhe 1843, str. 121.

16) J. M. Leupold: *Allgemeine Geschichte der Heilkunde*, Erlangen, 1825, str. V.

17) E. Isensee: *Ältere und mittlere Geschichte der Medicin*, Berlin, 1843, str. 7.

18) E. A. Quitzmann: *Vorstudien zu einer philosophischen Geschichte der Medizin*, Karlsruhe 1843, str. 121.

pramenů pro medikohistorickou práci.¹⁹⁾ Připomínal tím svým současníkům pracovní zásady, které oni často podceňovali, které však koncem čtyřicátých a začátkem padesátých let devatenáctého století začaly se zase v historicko-lékařské práci významněji uplatňovat.

Löschner znal práce Leupoldovy, Isenseeovy i Quitzmannovy.²⁰⁾ Prvním dvěma autorům věnoval ve svých referátech jen málo pozornosti. S Quitzmannovou²¹⁾ kritičností a výzvou k prohloubení úrovně historické práce vřele souhlasil.

Začátkem padesátých let devatenáctého století začali lékařskohistorickou práci na základě kritického studia pramenů realizovat zejména autoři seskupení okolo nově založeného časopisu Janus, který také Löschner znal a recenzoval.²²⁾ Časopis vycházel v letech 1846—1849 ve Vratislavi, tehdy náležející k Prusku a v letech 1851—1853 v Gotě.²³⁾ Jeho iniciátorem a redaktorem byl profesor vratislavské lékařské fakulty A. W. E. Th. Henschel (1790—1856), který pro účast na časopise získal řadu spolupracovníků. Vedle historiků medicíny z německých univerzitních měst jako E. A. Quitzmann nebo H. Haeser (1811—1884) z Jeny, byl mezi nimi i vídeňský F. R. Seligmann, Francouz E. Littré (1801—1881) vydavatel Hippokratova díla, Angličan W. A. Greenhill (1813—1894) vydavatel děl Rhasesových a Sydenhamových a další autoři. Také Löschner je jmenován mezi spoluvydavateli na titulních listech prvních tří svazků časopisu. Je tam sice uveden s iniciálou F. na místě J., ale vzhledem k tomu, že žádného jiného Löschnera z tohoto období, tím méně pracujícího v oboru historie lékařství neznáme, musíme se domnívat, že se jedná o pražského docenta historie medicíny. Této domněnce odporuje ovšem skutečnost, že se nám nikde v jeho pracech nepodařilo nalézt zmínku o této jeho spoluúčasti na tak významném a jím kladně recenzovaném časopise.

Jako skutečný přínos oboru přivítal Löschner²⁴⁾ také knihu o dějinách lékařství od již zmíněného H. Haesera „Lehrbuch der Geschichte der Me-

¹⁹⁾ K. Sprengel: Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde; mit Berichtigungen und Zusätzen versehen von J. Rosenbaum, I. díl, Leipzig, 1846, str. 3.

²⁰⁾ Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde, 1849, roč. 6, sv. 1., Literarischer Anzeiger, str. 30.

²¹⁾ Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde, roč. 1., 1844, sv. 3., Analekten, str. 15—16.

²²⁾ Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde, roč. 3., 1846, sv. 3., Literarischer Anzeiger, str. 20—22.

²³⁾ Janus, Zeitschrift für Geschichte und Literatur der Medicin, Breslau, sv. 1., 1846, sv. 2., 1847, sv. 3., 1848; Janus, Central-Magazin, Gotha, sv. 1., 1851, sv. 2., 1853.

²⁴⁾ Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde, roč. 3., 1846, sv. 1., Literarischer Anzeiger, str. I. — III.

dizin und der Volkskrankheiten“, která vyšla v Jeně poprvé roku 1845. Haeser psal svoji práci jako učebnici, kterou obor postrádal, ačkoliv v tehdejší době nebyly přednášky o dějinách lékařství např. na univerzitách v Německu vzácností. Bohatý obsah svého díla dokládá poznámkovým aparát, v němž uváděl literaturu a prameny. Zejména tím se jeho dílo lišilo od děl některých jeho předchůdců.²⁵⁾ V druhém vydání své práce z roku 1853, které vyšlo pod změněným názvem „Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der epidemischen Krankheiten“, Haeser látku značně rozšířil. Přihlížel při tom k novým soudobým pracem, které zpracovávaly důležité prameny.²⁷⁾ To oceňoval stejně Löschner²⁸⁾ jako i pozdější badatelé.²⁹⁾ Löschner však nerecenzoval jenom velké monografie,³⁰⁾ ale také některé drobnější specializované práce, jako např. A. W. E. Th. Henschelovu „Schlesiens wissenschaftliche Zustände im vierzehnten Jahrhundert“ vydanou ve Vratislavi roku 1850. V ní zejména oceňoval³¹⁾ vyličení vztahů slezských lékařů k pražské universitě, ve čtrnáctém století nově založené.

Vzhledem k tomu, že oborem, který si vedle historie medicíny Löschner vybral ke svým přednáškám, byla balneologie, je zcela přirozené, že se zabýval i dějinami balneologie. Projevuje se to jednak v jeho práci recensní o knize³²⁾ Ch. Fr. Harlessa: „Die sämtliche bisher in Gebrauch gekommenen Heilquellen und Curbäder des südlichen und mittleren Europas, West-Asiens und Nord-Afrikas in alter und neuester Zeit“ vydané v Berlíně roku 1846, jednak v jeho vlastních studiích.

Zájem o minulost uplatnil v článku „David Becher und Karlsbad in sei-

²⁵⁾ H. Haeser: Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der Volkskrankheiten, Jena, 1845, str. VII.

²⁶⁾ H. Haeser l. c., str. XIII.

²⁷⁾ Např. J. F. Hessler: Susruthas Ayurvedas, Erlangen, 1844, 1847 (H. Haeser: Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der epidemischen Krankheiten, díl I., Jena 1853, str. 4). A. W. E. Th. Henschel: Die Salernitanische Handschrift, Janus 1846, seš. I., str. 40—84, seš. II., str. 300—368 (H. Haeser: l. c., str. 383).

²⁸⁾ Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde, roč. 12, 1855, sv. 2., Literarischer Anzeiger, str. 19—22.

²⁹⁾ E. Heischkel: Die Geschichte der Medizinischengeschichtsschreibung in W. Artelt: Einführung in die Medizinhistorik, Stuttgart, 1949, str. 227.

³⁰⁾ Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde, roč. 6., 1849, sv. 1., Literarischer Anzeiger, str. 30—31.

³¹⁾ Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde, roč. 8., 1851, sv. 2., Literarischer Anzeiger, str. 32—33.

³²⁾ Vierteljahrsschrift für die praktische Heilkunde, roč. 4., 1847, sv. 2., Literarischer Anzeiger, str. 25—28.

nen Heilwirkungen“.³³⁾ Rozebral v něm obě vydání pojednání Joh. Bechera o Karlových Varech „Neue Abhandlung von Karlsbad“ ze sedmdesátých a osmdesátých let 18. století.³⁴⁾ Reprodukovoval celé odstavce Becherova díla a ukazoval jeho význam pro minulost i současnost Karlových Var. Připojil i své vlastní názory na složení a léčebné působení karlovarských pramenů i na to, co by bylo třeba o nich zjistit.

Také ve svých drobných balneologických pracích, z nichž některé vycházely i v několika vydáních, například o Kyselce, o Bílině,³⁵⁾ o Kynžvartu³⁷⁾ nebo o Janských lázních³⁶⁾ psal o historii těchto lázní. Většinou se omezoval na historicko-balneologické úvody čerpané z literatury, kterou necitoval. Pokud se nám podařilo zjistit, byla vyjma nekrologů³⁵⁾ historie balneologie jediným oborem, jímž se Löschner vedle svých recenzí historií lékařství publikačně zabýval. Jeho publikační činnost v historii medicíny nebyla tedy rozsáhlá. Musíme však ocenit jeho rozhled po tehdejší soudobé historicko-lékařské literatuře, který svými recenzemi projevoval a tím i jeho možnosti k přípravě přednášek. V pozdější době, kdy působil jako profesor pediatrie³⁹⁾ neměl již tak živý zájem o dějiny lékařství.

Zatím co I. H. Matuška a Jos. Löschner, kteří ohlašovali přednášky o dějinách lékařství, z tohoto oboru buď vůbec nepublikovali, nebo jen málo, byli jiní autoři mezi členy fakulty, kteří uveřejňovali historickolékařské publikace. Máme na mysli předně práce zabývající se historií pražské lékařské fakulty od profesorů klinického lékařství A. Sebalda⁴⁰⁾ z roku 1796 a J. V. Krombholze⁴¹⁾ z roku 1831 nebo od profesorů anatomie G. Il-

³³⁾ Ing. Fritz, Neue Beiträge zur Medizin und Chirurgie, 1841, str. 189—192; Dr. Vincenz Jul. Edler von Krombholz, eine biographische Skizze, Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst, I. Jahrgang, 1844, str. 42—45; Nekrolog des Dr. Jul. Vincenz Edl. von Krombholz, Wien 1844.

^{33a)} Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde, roč. 4., 1847, sv. 3., Originalaufsätze, str. 99.

³⁴⁾ Joh. Becher: Neue Abhandlung von Karlsbad, I. vyd. Prag, 1772; 2. vyd. Leipzig, 1789.

³⁵⁾ Jos. Löschner: Der Kurort Gieshübl in Böhmen, Karlsbad, 1871.

³⁶⁾ Jos. Löschner: Der Sauerbrunnen zu Bilin, Prag, 1859.

³⁷⁾ Jos. Löschner: Die Mineralquellen von Königswart, Prag, 1865.

³⁹⁾ E. Rozsivalová: Z počátků pediatrie na pražské lékařské fakultě, Čs. pediatrie, 1968, str. 362.

⁴⁰⁾ A. Sebald: Geschichte der medizinisch-praktischen Schule an der Universität in Prag für Hörer der Arznei und Wundarzneikunde, Prag u. Leipzig, 1796.

⁴¹⁾ J. V. Krombholz: Fragmente einer Geschichte der medizinisch-praktischen Schule der Carl-Ferdinands Universität zu Prag, Prag, 1831.

ga⁴²⁾ a J. J. Hyrtla⁴³⁾ z let 1830 a 1842. Nesmíme zapomínat ani na práci o dějinách porodnictví v Čechách, jíž byla doktorská disertace Fr. Sazymy (1796—1872) asistenta chemie a později městského fyzika ve Strakoncích.^{43a)} Z uvedených autorů se Sebald zabýval poměrně nedávnou historií klinického lékařství necelých předchozích třiceti let. Ostatní autoři šli hlouběji do minulosti. Do nedávna bylo z těchto ve své době velmi záslužných prací, které většinou ukazují dobrý rozhled svých autorů po historické a historickolékařské literatuře, mnoho nekriticky přejímáno. Je v nich řada nepřesností, ale i podnětů, které si v budoucnu vyžádají nová ověření. To platí i o pracech oficiálních historiografů pražské lékařské fakulty Ant. Jungmanna a W. R. Weitenwebera.

Profesor porodnictví Ant. Jungmann (1775—1854) měl k historické a zejména historickoliterární práci blízký vztah již spoluprací se svým bratrem Josefem. Účastnil se mediko-historickými příspěvky na J. Jungmannově Historii literatury české z let 1825 a 1846. Historií university se zabýval v článku⁴⁴⁾ v Časopise českého musea z roku 1837, ve kterém zveřejňoval doklad o ustanovení osobního lékaře Karla IV. M. Waltra doživotním rektorem školy při faře v Týně. V jiné práci⁴⁵⁾ uveřejněné v tomtéž ročníku muzejního časopisu se zabýval postavením medicíny na pražské universitě před spojením Karolina s Klementinem v roce 1654. Zejména dobře je známá jeho práce⁴⁶⁾ o historii a v jeho době současném stavu jednotlivých fakultních pracovišť „Skizzirte Geschichte der medicinischen Anstalten and der Universität Prag“.

Podobně známá a pro historii lékařské Prahy často používaná je i práce dalšího historiografa pražské lékařské fakulty W. R. Weitenwebera (1804 až 1870) „Die medizinischen Anstalten Prag's“⁴⁷⁾ Pražská universitní i mimouniversitní lékařská zařízení, jimiž se Weitenweber zabýval, byla tématem i starších prací. Byla to jednak práce Th. Bayera⁴⁸⁾ (1737 až

⁴²⁾ G. Ilg: Vorwort gesprochen bei der feierlichen Einweihung des neuen Lokals der anatomischen Lehranstalt, Prag, 1830.

⁴³⁾ J. J. Hyrtel: Geschichte der Anatomie an der Carl-Ferdinands Universität in Prag, Prag, 1841.

^{43a)} Fr. Sazyma: Dissertatio inauguralis medica sistens tentamen historiae medicinae specialis respectu habito ad artem obstetriciam, Pragae, 1814.

⁴⁴⁾ A. Jungmann: Příspěvek k historii pražské university, Časopis českého musea, str. 202—211.

⁴⁵⁾ Antonín Jungmann: O spojení lékařství se svobodnými naukami, Časopis českého musea, 1837, str. 340—346.

⁴⁶⁾ A. Jungmann: Skizzirte Geschichte der medicinischen Anstalten an der Universität zu Prag, Wien 1841.

⁴⁷⁾ W. R. Weitenweber: Die medizinischen Anstalten Prag's, Prag, 1845.

⁴⁸⁾ Th. Bayer: Beschreibung der öffentlichen Armen-Versorgungs-Anstalten in der königlichen böhmischen Hauptstadt Prag, Prag, 1793.

1808), protomedika českého království, z roku 1793, pak práce několika-násobného děkana fakulty J. Th. Helda⁴⁹⁾ (1770—1851), který se jako primář nemocnice Milosrdných bratří zabýval dějinami tohoto ústavu a konečně medicínská topografie Prahy již zmíněného J. V. Krombholze.⁵⁰⁾ Bayerova, Krombholzova i Weitenweberova práce jsou zaměřeny především na tehdy současný stav medicínské Prahy. Obsahují však i zmínky o její historii.

Ve Weitenweberově tvorbě jsou vedle práce o pražských ústavech i takové, které se zabývají především historií. V roce 1852 vyšlo jeho pojednání o morové epidemii v Praze v letech 1713—1714.⁵¹⁾ Je cenné tím, že vyjma starší literatury o této epidemii studoval a publikoval autor některé z dnes již nedochovaných záznamů protokolů schůzí lékařské fakulty z první poloviny 18. století.⁵²⁾ Weitenweber také v této i v jiných pracech používal výpisy svých a Jungmannových předchůdců ve funkci historiografa lékařské fakulty, Dr. Med. V. Langsverta⁵³⁾ (1738—1807)⁵⁴⁾ a profesora fyziologie Jos. Rottenbergera (1760—1834).⁵⁵⁾

Materiál z universitního archivu⁵⁶⁾ používal Weitenweber také ke svým životopisným studiím o profesorech pražské lékařské fakulty ze sedmáctého a osmáctého století. V sezení vídeňské akademie věd přednesl a v jejích publikacích uveřejnil⁵⁷⁾ studie o Janu Markovi Marci a J. J. V. Dobřenském a v časopise Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde článek o J. Fr. Löwovi z Erlsfeldu.⁵⁸⁾ Ke studii o Löwovi používal také jeho deníku, již tehdy uloženého v pražské universitní knihovně.⁵⁹⁾ Rozebíral některé Markovy, Dobřenského a Löwovy publikace. O Weitenwebe-

rově kritičnosti svědčí, že se například pozastavil nad problematikou úrovně Löwova spisu „Theatrum medico — juridicum“⁶⁰⁾, kterou komentovali také pozdější badatelé.⁶¹⁾ K Weitenweberovým historicko-lékařským publikacím patří i životopisné studie a nekrology o jeho současnících. Většinou, stejně jako již uvedené práce je uveřejňoval německy, ale některé například o Ant. Jungmannovi⁶²⁾, Janu Svatoplukovi⁶³⁾ a Karlu Bořivojovi⁶⁴⁾ Preslovi také česky.

Spolu se svým předchůdcem ve funkci historiografa na pražské lékařské fakultě Antonínem Jungmannem patří Weitenweber k prvním mediko-historickým autorům, v jejichž pracech se i po jazykové stránce uplatnil vliv českého národního obrození. Patří k nim z fakultních pracovníků i Jan Ev. Purkyně svými pro budoucí zpracovatele jeho života a díla důležitými pracemi⁶⁵⁾ v Živě z let 1857, 1858 a 1861. Jeho pojednání o vlastních publikacích bylo už za jeho života podkladem článku „Purkyně's Arbeiten“, který uveřejnil B. Eiselt v časopise Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde r. 1859.⁶⁶⁾ Od šedesátých let devatenáctého století, kdy byl založen Časopis lékařů českých, nalézáme již české mediko-historické práce častěji.

⁴⁹⁾ J. Th. Held: Kurze Geschichte der Heilanstalt der Barmherzigen Brüder in Prag, Prag, 1823.

⁵⁰⁾ J. V. Krombholz: Topographisches Taschenbuch von Prag, Prag, 1837.

⁵¹⁾ W. R. Weitenweber: Mitteilungen über die Pest zu Prag in den Jahren 1713—1714, Prag, 1852.

⁵²⁾ K. Kučera, M. Truc: Archiv University Karlovy, Průvodce po archivních fondech, Praha 1961, str. 172.

⁵³⁾ J. E. Dezeimeris: Dictionaire historique de la médecine ancienne et moderne, díl 3., str. 398.

⁵⁴⁾ Medizinisch chirurgische Zeitung, 1808, sv. I., str. 463.

⁵⁵⁾ W. R. Weitenweber: Mitteilungen... str. 4.

⁵⁶⁾ W. R. Weitenweber: Beiträge zur Literargeschichte Böhmens, Jänner Heft des Jahrganges 1856 der Sitzungsberichte der phil. hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften XIX. sv., str. 13.

⁵⁷⁾ W. R. Weitenweber: Beiträge... str. 122—156.

⁵⁸⁾ W. R. Weitenweber: Ueber den berühmten Prager Arzt J. F. Löw v. Erlsfeld, Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde 1862, sv. 2., Miscellen, str. 1—16.

⁵⁹⁾ Universitní knihovna sign. XVI C 10.

⁶⁰⁾ W. R. Weitenweber: Ueber den berühmten... str. 11.

⁶¹⁾ O. Schrutz: Přehled historiografie lékařství v Čechách, zvl. otisk Časopisu lékařů českých, 1899, str. 55. L. Sinkulová: Z historie posudkové činnosti lékařů, Časopis lékařů českých, 1967, str. 433 aj.

⁶²⁾ Živa, 1854, str. 377—379.

⁶³⁾ Živa, 1853, str. 21—27.

⁶⁴⁾ Živa, 1853, str. 56—59, 83—86.

⁶⁵⁾ J. E. Purkyně: Podrobné zprávy o mojích starších i novějších literárních zvláště přírodnických pracích, Živa, 1857, str. 147—157, 203—213; 1858, str. 36—45, 103—109, 183—189, 242—246. J. E. Purkyně: O vzniku časopisu Krok a zaniknutí jeho, Živa, 1857, str. 83—86. J. E. Purkyně: Zřízení siročinců chlapeckých směru přírodovědeckého (Nitka z mého života), Živa, 1861, str. 343—348.

⁶⁶⁾ B. Eiselt: Purkyně's Arbeiten, Eine literarhistorische Skizze, Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde, 1859, sv. 3, mimoř. příl., str. 1—20.

EVA ROZSÍVALOVÁ

Zusammenfassung

Der Artikel befasst sich im ersten Teil mit den Vorlesungen über die Geschichte der Medizin an der Prager Fakultät, die nach einer fünfzigjährigen Pause ab 1842 vom späteren Professor der Pädiatrie Josef Löschner gehalten wurden. Seine historischen Vorlesungen wurden nur wenig besucht und Löschner veröffentlichte auch in diesem Fache nur wenige selbständige Arbeiten. Aus seinen Rezensionen ist ersichtlich, welche historisch-medizinischen Arbeiten er studierte und wir können annehmen, dass er eine gute Uebersicht über die damalige Literatur besass.

Der zweite Teil des Artikels befasst sich mit den verhältnismässig zahlreichen historisch-medizinischen Publikationen der übrigen Fakultätsmitglieder. Sie beschäftigten sich überwiegend mit der Geschichte der medizinischen Fakultät, aber auch mit anderer Thematik. Schon in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts sind in diesem Fachbereich in tschechischer Sprache geschriebene Artikel erschienen. Diese wurden dann in den sechziger Jahren, besonders nach der Gründung der Zeitschrift der tschechischen Ärzte (Časopis lékařů českých) immer häufiger.

Die Geschichte der Medizin an der Prager medizinischen Fakultät in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts

EVA ROZSÍVALOVÁ

Zusammenfassung

Die Autorin befasst sich in diesem Artikel mit der Tätigkeit der Professoren der Prager medizinischen Fakultät, die sich auch der Geschichte der Medizin widmeten. Nach kurzer Erwähnung der vom Josef Hasner publizierten Artikel, konzentriert sie ihre Aufmerksamkeit auf die pädagogische und publizistische Tätigkeit eines der ersten Tschechen im Professorenkollegium, des Vítězslav Janovský. Seine historisch orientierten Vorlesungen, die er Tschechisch las, wurden nur von etwa zehn tschechischen Studenten besucht. Erst nach der Teilung der Universität hatte Janovský 60 und später mehr als hundert Hörer. Auch andere Professoren der tschechischen medizinischen Fakultät J. Streng und V. Weiss haben gelegentlich Vorlesungen mit historischer Thematik gehalten.

Eva Rozsivalová behandelt weiter kritisch die publizistische Tätigkeit von Vítězslav Janovský, welche nur selten mehr als gelegentliche Informationsartikel enthielt. Weiter erwähnt sie einige andere tschechische Artikel über die Geschichte der Medizin, die zu jener Zeit ausserhalb der Universität entstanden.

DĚJINY LÉKAŘSTVÍ NA PRAŽSKÉ LÉKAŘSKÉ FAKULTĚ V PRŮBĚHU 2. POL.
19. STOLETÍ

EVA ROZSÍVALOVÁ

Přednášky z dějin lékařství, s nimiž jsme se v seznamech přednášek poprvé na pražské lékařské fakultě setkali v 90. letech 18. století, znovu pak ve 40. letech 19. století, byly v druhé polovině tohoto století ohlašovány častěji než dříve a koncem století již pravidelně.

Od r. 1850 uplynulo 13 let do doby, kdy se mezi přednáškami znovu setkáváme s mediko-historickým tematem. Byl to docent chirurgie a plukovní lékař Ignác Neudörfer (1825—1898), který v letním semestru r. 1863 a ve dvou semestrech následujících vedle jiných přednášek chirurgických ohlásil dějiny chirurgie. Jak bylo zvykem u docentských přednášek, nezapsalo si je mnoho posluchačů. O dějiny chirurgie projevíli zájem jen dva, a to v letním semestru r. 1864, kdy se Neudörfer chystal přednášet dějiny novověké chirurgie. Nerozřešena zůstává otázka, zda tyto přednášky při tak malém počtu zapsaných posluchačů vůbec uskutečnil. V příštím semestru jej vojenská služba odvedla z Prahy, na pražské universitě přestal působit a přednášky z dějin lékařství ze seznamu přednášek opět na řadu let mizí. V dostupné Neudörferově biografii¹⁾ není zaznamenána žádná historicko-lékařská publikace.

Po necelých deseti letech setkáváme se s dalšími ohlášenými přednáškami z historie medicíny.²⁾ Tentokrát to byly dějiny porodnictví, z nichž ohlásil přednášky pro letní semestr r. 1872 docent Ludvík Kleinwächter (1863—1906), poslední asistent Bernarda Seyferta, jednoho z žáků Antonína Jungmanna, kteří se vystřídali na pražské profesuře porodnictví.³⁾ Kleinwächter ohlašoval současně s dějinami nauku o operacích, k níž se mu přihlásili čtyři posluchači. K jeho přednášce z historie, kterou ohlásil

¹⁾ S. Kirchenberger: Lebensbilder hervorragender öster-ung. Militär-und Marineärzte, str. 142—145.

²⁾ Seznamy přednášek, Archiv University Karlovy.

³⁾ V. Rubeška: Příspěvky k dějinám porodnictví v Čechách. Čs. gynekologie, 1968, roč. 33, č. 6, str. 474, k tisku připravila M. Vojtová.

do Karolina, přihlásil se jenom jeden ze 403 posluchačů v tom roce na fakultě zapsaných.^{3a)} Ve svých přednáškách chtěl se Kleinwächter zabývat slavným vídeňským porodníkem z druhé poloviny 18. a počátku 19. století Joh. L. Boerem, jeho současníky a jeho žáky. Jako literární předlohy měl možnost použít práci R. Ferd. Hussiana⁴⁾ Jos. S. D'Outereponta ve 12. svazku časopisu *Neue Zeitschrift für Geburstkunde* a H. Fr. Naegeleho,⁵⁾ které sám uvádí vedle některé později uveřejněné literatury v poměrně obsáhlém biografickém hesle o Joh. L. Boerovi, ve známém Hirschově lékařskohistoricko-biografickém slovníku.⁶⁾ Do tohoto biografického slovníku přispěl Kleinwächter i řadou jiných hesel. Biografie, resp. nekrology, psal během svého pražského pobytu i o svých starších současnicích a učitelích, např. o Bernhardu Seyfertovi⁷⁾ nebo patologickém anatomu V. Treitzovi.⁸⁾ Oba tyto nekrology nejsou sice rozsáhlé, ale zajímavé a pokud můžeme posoudit, výstižné. V r. 1878 se stal Kleinwächter řádným profesorem porodnictví na universitě v Innsbrucku. Ani pak nezapomínal ve svých publikacích na historii medicíny. S jeho jménem se setkáváme v historicko-lékařském časopise „*Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin und medizinische Geographie*“, který v roce Kleinwächterova odchodu z pražské university začal vydávat göttingenský lékař H. Rolfs. Do časopisu přispívali i jiní z členů pražské lékařské fakulty, kdo se zabývali dějinami lékařství, např. oftalmolog, Jos. Hasner,⁹⁾ známý zejména svými příspěvky k dějinám lékařství v Če-

^{3a)} Katalogy posluchačů pro letní semestr r. 1872, Archiv University Karlovy. Vzhledem k tomu, že v dostupných katalozích z některých semestrů mimořádní posluchači nebyli zaznamenáváni, ačkoliv se můžeme v případě duplicity katalogů přesvědčit, že na fakultě obvykle byli, uvádíme v této publikaci vždy jen počet řádných posluchačů. Počet mimořádných posluchačů překračoval ostatně v letech, o nichž jednáme, jen zcela výjimečně 40 a jenom v jednom případě se nám podařilo zjistit, že si mimořádný posluchač zapsal přednášku z dějin lékařství, a to v katalogu posluchačů pro letní semestr roku 1883.

⁴⁾ R. Fr. Hussian: *Dr. Lucas Boer's Leben und Wirken*, 1838, Wien.

⁵⁾ H. Fr. Naegele: *Die Lehre vom Mechanismus der Geburt*, Mainz, 1838.

⁶⁾ A. Hirsch: *Biographisches Lexikon hervorragender Aerzte aller Zeiten und Völker*, Wien, Leipzig, 1884—1888, díl I., str. 502—504.

⁷⁾ *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*, XXVIII, Jahrg. 1871, sv. 1, Miscellen str. 5—8.

⁸⁾ *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*, XXIX Jahrg., 1872, sv. 4, Miscellen str. 7—8.

⁹⁾ Jos. Hasner: *Die älteste Medizin in Böhmen. Eine literarhistorische Ferienstudie*, *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*, XXIII, 1866, sv. 2, Original-Aufsätze, str. 1—35.

Jos. Hassner: *Zur Geschichte der Medizin in Böhmen. Zweiter Beitrag: Das fünfzehnte und sechszehnte Jahrhundert*, *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde*, XXVIII Jahrg., 1871 sv. 1, Original-Aufsätze, str. 134—148.

Jos. Hassner: *Zur Geschichte der Medizin in Böhmen, dritter Beitrag: Des siebenten*

chách, a docent dějin lékařství a později profesor dermatovenerologie na české lékařské fakultě Vítězslav Janovský.¹⁰⁾

* * *

S přednáškami Janovského, který se na pražské lékařské fakultě z dějin lékařství r. 1872 habilitoval,¹¹⁾ setkáváme se v seznamech přednášek poprvé v letním semestru r. 1873. Janovský ohlašoval přednášky jednak česky jednak německy. Byly to první české přednášky z historie medicíny ještě na nerozdělené universitě. Jeho přednášky si zapisovali téměř výlučně čeští studenti, a to jak přednášky české tak i německé. Hned v letním semestru r. 1873 zapsalo si jeho „Systematický dějepis lékařství“ 21 studentů z celkového počtu z 388 posluchačů. Tutéž přednášku ohlášenou německy zapsal si 1 český medik.¹²⁾ V následujícím semestru zaměřil Janovský svoje české přednášky na dějiny pražské lékařské fakulty. Zapsalo si je 8 posluchačů.¹³⁾ Německé přednášky o dějinách chirurgie měli z celkového počtu 358 posluchačů v semestru zapsáni 3. Také tyto německé přednášky si zapisovali čeští studenti stejně jako v následujícím letním semestru r. 1874,¹⁴⁾ kdy Janovský ohlásil „*Geschichte der Syphilis und Prostitution*“. Zapsalo si je 14 Čechů z celkového počtu 344 mediků semestru. V zimním semestru 1874—1875¹⁵⁾ se počet posluchačů, kteří si zapsali Janovského přednášky, zmenšil na 5, z nichž jeden je zaznamenán jako Němec. To se stalo, pokud se mi podařilo zjistit, za celou dobu Janovského přednášek na nerozdělené universitě jen jednou. Zájem o jeho přednášky, jejichž témata se začala opakovat, však i mezi českými mediky klesal. Od letního semestru r. 1875¹⁶⁾ až do letního semestru 1878 si jeho přednášky žádný z posluchačů nezapsal. Ostatně není bez zajímavosti, že počet řádných posluchačů na fakultě v té době klesal i celkově. Teprve v zimním semestru 1878—1879¹⁷⁾ opět

Jahhunderts erste Periode (1600—1621), *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde* XXVIII Jahrg., 1871, sv. 2, Original-Aufsätze str. 1—18.

Jos. Hasner však v dějinách lékařství na fakultě přednášky neohlašoval.

¹⁰⁾ V. Janovský: *Beiträge zur Geschichte der Dermathologie I. Das Alterum*, *Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin und der medizinischen Geographie*, VIII, 1885, str. 60—75.

¹¹⁾ Státní ústřední archiv MKV/R Prag Medizinprofessoren kart. 86.

¹²⁾ Katalog posluchačů pro letní semestr 1873, Archiv University Karlovy.

¹³⁾ Katalog posluchačů pro zimní semestr 1873—1874, Archiv University Karlovy.

¹⁴⁾ Katalog posluchačů pro letní semestr 1874, Archiv University Karlovy.

¹⁵⁾ Katalog posluchačů pro zimní semestr 1874—1875, Archiv University Karlovy.

¹⁶⁾ Katalogy posluchačů od letního semestru 1875 až do letního semestru 1878—1879, Archiv University Karlovy.

¹⁷⁾ Katalogy posluchačů pro letní semestr 1878 až zimní semestr 1878—1879, Archiv University Karlovy.

stoupl, z 224 v předchozím semestru na 264. Dva z nich, opět Češi, si zapsali Janovského německou přednášku „Geschichte der Chirurgie und wichtigsten Operationen“ a další 4 s nimi českou přednášku „Dějiny nauky o zánětu a horečce“. Na toto téma Janovský již nikdy přednášku neohlásil. Nacházel však opětovaně posluchače pro své znovu ohlašované přednášky jak o dějinách chirurgie a nejdůležitějších operací, tak pro přednášky o dějinách příjice a prostituce. Počet posluchačů, kteří si tyto přednášky zapisovali, nedosahoval sice v semestrech od letního v roce 1879¹⁸⁾ až do zimního v roce 1882—1883 deset, ale často se deseti blížil. Celkově můžeme říci, že malý, většinou žádný ohlas, vyjma prvního semestru, v němž přednášel, měly v dřívějších i těchto letech Janovského přednášky o všeobecných dějinách lékařství, ať už byly hlášeny česky nebo německy. Konkrétnějším tématům dávali studenti přednost. Také všeobecné dějiny epidemii je nelákaly. Zato když Janovský v letním semestru r. 1881 ohlásil přednášku na téma „Teorie o nemocech infekčních ve starém a novém věku“, což bylo téma v době pronikajících Pasteurových objevů velmi lákavé, zapsalo si ji hned deset z 299 posluchačů semestru.¹⁹⁾

Stoupající počet posluchačů, kteří si Janovského přednášky v těchto semestrech zapisovali, souvisel nepochybně jak se stoupajícím počtem posluchačů na fakultě tak i se vzrůstajícím napětím mezi Čechy a Němci na celé universitě, které se pro lékařskou fakultu skončilo teprve v zimním semestru r. 1883—1884, když byla rozdělena na českou a německou. Až neuvěřitelný proti předchozím letům byl počet 61 českých mediků, kteří si Janovského přednášku „Dějiny patologie a terapie příjice“ zapsali v letním semestru 1883.²⁰⁾ V tomto školním roce byla již filosofická a právnická fakulta rozdělena na českou a německou. Počet posluchačů na lékařské fakultě stoupl v letním semestru roku 1883 na 518. Z nich 273 posluchači hlásili se k české, 224 k německé národnosti.

V letním semestru roku 1883 2 posluchači z Moravy nemají uvedenu národnost, 2 se hlásili ke slovanské národnosti, z Uherska 4 ke slovenské národnosti, 3 k srbské, 1 k chorvatské, 2 k srbochorvatské. 5 posluchačů z Haliče se hlásilo k polské národnosti, 1 k ruské. 1 posluchač si dal svůj zápis škrtnout.

V letním semestru roku 1878 1 posluchač z Uherska uvedl maďarskou národnost, 5 srbskou, 2 chorvatskou. 1 posluchač z Tyrol uvedl italskou národnost, 2 posluchači z Haliče polskou, 1 posluchač z Lucemburska je

¹⁸⁾ Katalogy posluchačů pro letní semestr 1879 až zimní semestr 1882—1883, Archiv University Karlovy.

¹⁹⁾ Katalog posluchačů pro letní semestr 1881, Archiv University Karlovy.

²⁰⁾ Katalog posluchačů pro letní semestr 1883, Archiv University Karlovy.

uveden jako Lucemburčan. 1 posluchač si dal svůj zápis škrtnout. Proti stavu z letního semestru roku 1878, kdy byl celkový počet posluchačů 225, bylo v letním semestru roku 1883 o 153 Čechy a 134 Němce více.

V příštím školním roce bylo na české lékařské fakultě v zimním semestru 387 posluchačů, v letním 381.²¹⁾ V tomto letním semestru ohlásil Janovský, teď už profesor dermato-venerologie, historickolékařskou přednášku, kterou si zapsalo 137 posluchačů. Byly to opět dějiny syfilis, které přednášel pak na české lékařské fakultě ještě v letním semestru roku 1886, 1889 a 1896. Mimoto v zimním semestru školního roku 1886—1887²²⁾ přednášel ještě „Příspěvky k dějinám kožních a epidemických nemocí“ vedle svých ostatních přednášek dermatologických a venerologických. To, že byl profesorem klinického oboru, zvyšovalo asi i počet zájemců o jeho historicko-lékařské přednášky.

Podobně si můžeme vysvětlit zájem o přednášky z historie porodnictví Jana Strenga, ohlášené německy, které si ještě na rozdělené lékařské fakultě v letním semestru 1875²³⁾ zapsalo 6 mediků hlásících se k české národnosti, 1 Němec, 1 Polák a 1, u něž národnost není určena. Celkový počet posluchačů v tomto semestru na fakultě zapsaných byl 313. V tomto semestru r. 1875 neměl Janovského české přednášky o dějinách syfilis a prostituce, ani německé přednášky o všeobecných dějinách lékařství zapsány nikdo. Nebyly to tedy jen důvody národnostní, které zvyšovaly počet posluchačů na historicko-lékařských přednáškách.

Také historicko-lékařské přednášky dalšího profesora klinického oboru, chirurgie. V. Weisse na české lékařské fakultě v zimním semestru školního roku 1884—1885 si posluchači ve značném počtu zapisovali — 60 z celkového počtu 589 řádných posluchačů na fakultě.²⁴⁾ V. Weiss přednášel pak o dějinách chirurgie ještě dvakrát. V letním semestru r. 1889 a v zimním semestru školního roku 1890—1891.²⁵⁾ Bylo to v době, kdy připravoval svoji monografii „Dějiny chirurgie v Čechách“. Je to práce, která sice ani v době svého vzniku nevyhovovala svým zpracováním zcela metodám historiografie, je však obdivuhodné, kolik Weiss při svém klinickém zaneprázdnění dovedl shromáždit zajímavého materiálu

²¹⁾ Katalogy posluchačů čes. lék. fakulty pro zimní semestr 1883—1884 a letní semestr 1884, Archiv University Karlovy.

²²⁾ Seznamy přednášek, Archiv University Karlovy.

²³⁾ Katalog posluchačů pro letní semestr 1875. J. Streng, pokud víme, žádnou práci o dějinách lékařství nepublikoval. V. Rubeška: Příspěvky k dějinám porodnictví v Čechách, Čs. gynekologie, 1968, roč. 33, č. 6, str. 472, k tisku připravila M. Vojtová.

²⁴⁾ Katalog posluchačů pro zimní semestr 1884—1885, Archiv University Karlovy.

²⁵⁾ Seznamy přednášek, Archiv University Karlovy.

hlavně pro starší období a jak se se svým úkolem, zaměřeným k oslavě stého výročí všeobecné nemocnice v Praze r. 1890 vyrovnal.

* * *

Vraťme se však k ostatní historické lékařské činnosti Vítězslava Janovského a jeho současníků. Podle stručného vlastního životopisu, který zůstal přiložen k podání pražské lékařské fakulty pro vídeňské ministerstvo z 6. prosince 1872,²⁶⁾ zabýval se Janovský „již od 3. ročníku lékařských studií přípravným studiem historie a pěstoval od té doby stále tento obor medicíny jak co se týče studia pramenů tak i systematické historie“.

Zajímavé je, ačkoliv i v archivním materiálu z pozdější doby se setkáváme s tvrzením o Janovského habilitaci z historie medicíny a epidemiologie, ve zmíněném podání pražské lékařské fakulty i v Janovského vlastním životopise píše se jen o historii medicíny. Také v seznamech osob nerozdělené pražské fakulty je Janovský uváděn jako docent, který přednáší o dějinách lékařství.²⁷⁾ O epidemiologii tam není ani zmínky, i když v 19. století na jiných univerzitách bylo spojení dějin lékařství a epidemiologie dosti obvyklé. Dějiny lékařství bylo ovšem zvykem spojovat i s jinými obory. Na různých univerzitách v Německu spojovali dějiny lékařství s hygienou, farmakologií, všeobecnou patologií i patologickou anatomí.²⁸⁾ Janovského předchůdce Josef Löschner se habilitoval z dějin lékařství a balneologie.²⁹⁾ Také O. Schrutz, Janovského nástupce jako docent dějin lékařství se v r. 1896³⁰⁾ habilitoval z dějin lékařství a epidemiologie. O Janovského habilitaci se v r. 1894 při návrhu na jeho řádnou profesuru³¹⁾ psalo jako o habilitaci z dějin lékařství a epidemiologie. V dokladech ze 70. let, pokud jsou nám přístupné, se však uvádí jen historie medicíny.

Již od r. 1868 známe záznamy o jeho přednáškách na historicko-lékařská témata ve Spolku českých mediků.³²⁾ V příštím školním roce 1868 až 1869 se jeho přednáška s názvem „Historie medicíny“ opakovala čtyři-

²³⁾ Státní ústřední archiv MKV/R 5 Prag, Medizinprofessoren, kart. 86.

²⁷⁾ Personalstand der k. k. Universität zu Prag z let 1874—1875 až 1882—1883.

²⁸⁾ H. H. Eulner: Die Entwicklung der medizinischen Spezialfächer an den Universitäten des deutschen Sprachgebietes, Habilitationsschrift, Frankfurt/Main, 1963, strojopis, str. 755.

²⁹⁾ E. Rozsivalová: Dějiny lékařství na Pražské lékařské fakultě před založením Časopisu lékařů českých, Acta Universitatis Carolinae, Historia Universitatis Carolinae, Tom XI.

³⁰⁾ FM Personalia, O. Schrutz, Archiv University Karlovy.

³¹⁾ Státní ústřední archiv, MKV/R 5 Prag, Medizinprofessoren, kart. 86.

³²⁾ Fr. Hamza: K dějinám českých mediků, Praha, 1895, str. 79—84.

krát, nejvíce ze všech přednášek ve Spolku toho školního roku. Další jeho přednášky měly názvy „O medicíně Arabů“ a „Obraz z dějepisu medicíny“. V následujícím školním roce byla to přednáška „O Paracelsovi“ a v příštích letech další historicko-lékařské přednášky. Janovský nezapomínal na Spolek mediků ani jako hotový lékař a přednášel v jeho prospěch i ve prospěch podpůrného fondu českých mediků mnohokrát. Ještě v r. 1894 nacházíme jeho jméno mezi přednášejícími, a to opět na lékařskohistorické téma „Z kulturních dějin lékařství“.

Ve svém výše uvedeném životopise uváděl Janovský dále, že dosud publikoval „Studie zur Geschichte der Entzündung“ a dvě malé práce: jednu o Hippokratovi a jednu o Arabech v Časopise lékařů českých. Bližší bibliografické údaje uvedeny nejsou. Práci „Studie zur Geschichte der Entzündung“ se zatím nepodařilo nalézt pokud jí není míněn článek „Z nauky o zánětu“³³⁾ také v Časopise lékařů českých. Ten však obsahuje z historie jen stručné zmínky.

Ve svém článku o Hippokratovi³⁴⁾ probíral Janovský kriticky Hippokratovo dílo a ukazoval zejména na jeho způsob úsudku na základě zkušenosti. V práci o lékařství Arabů³⁵⁾ charakterisoval je jako pokračovatele starověkého Řecka a Říma a věnoval především pozornost dílům nejslavnějších tří arabských lékařů Rhazese, Aviceny a Abul-Casena. Na témata obou těchto článků přednášel Janovský také ve Spolku českých lékařů a brzy následovala i přednáška o Paracelsovi.³⁶⁾

Jak jsme již z názvů jeho přednášek pro mediky viděli, považoval za důležitý mezník ve vývoji medicíny objev oběhu krevního, a to tak, že oznamoval přednášky z všeobecných dějin lékařství od prvních počátků až do doby Harveyovy anebo od doby tohoto slavného objevitele do doby nejnovější. Také dějinami lékařství v Čechách se soustavně zabýval zejména od období, kdy objev oběhu krevního pronikl na pražskou universitu zásluhou Jana Marka Marci v 17. století. Také tomuto slavnému lékaři věnoval Janovský pozornost v různých spolkových přednáškách.³⁷⁾ V samostatném článku se zabýval též pracemi profesora pražské lékařské

³³⁾ Časopis lékařů českých, 1872, str. 27—29, 34—36, 49—51, 57—59, 66—68, 74—75, 82—84, 97—99, 105—107.

³⁴⁾ Časopis lékařů českých, 1871, str. 7—8, 16, 24, 32, 40, 64, 80.

³⁵⁾ Časopis lékařů českých, 1870, str. 167—168, 176, 199—200, 216, 223—224.

³⁶⁾ Časopis lékařů českých, 1870, str. 399, str. 167, 1871, str. 134.

³⁷⁾ Časopis lékařů českých, 1875, str. 160 (zpráva o přednášce ve Spolku českých lékařů, O dějepisu lékařství na pražské universitě v 17. století, hlavně o Janu Markovi Marci); Über die Verhältnisse der Prager medizinischen Fakultät im 17. Jahrhundert, Aertzliches Correspondenzblatt für Böhmen, 1873, str. 30 (referát o přednášce); Marcus Marci von Kronland, Aertzliches Correspondenzblatt für Böhmen, 1875, str. 262—264 (referát o přednášce).

fakulty z konce 17. a začátku 18. století Joh. Fr. Loewa z Erlsfeldu.³⁸⁾ Oceňoval je jako více kompilační než původní, ale dávající dobrý přehled o stavu medicíny v Loewově době. Janovský byl vůči tomuto profesoru pražské lékařské fakulty velmi mírným kritikem. Vyniká to zejména u práce „Theatrum medico-juridicum“, kterou jeho předchůdci i nástupci — historici lékařství na pražské lékařské fakultě posoudili daleko kritičtěji.³⁹⁾

Z pozdější Janovského práce „Die geschichtliche Entwicklung der gerichtlichen Medizin“⁴⁰⁾ vidíme, že ani on Loewův soudně lékařský spis vysoce necenil. Uváděl jej sice v literatuře, kterou vedle pramenů v úvodu práce kriticky hodnotil jako „fleissiges Sammelwerk“,⁴¹⁾ ale Loewa nejmenoval mezi vynikajícími soudně-lékařskými spisovateli 17. a 18. století.⁴²⁾ Pokud jsem měla možnost seznámit se s historicko-lékařskými pracemi Janovského, je tato jeho práce o dějinách soudního lékařství nejrozsáhlejší. V úvodu konstatuje, že před 16. stoletím nemůžeme mluvit o samostatných pracích oboru soudního lékařství, pojednává o jeho prvcích, které v historii nacházíme u jednotlivých národů orientálního a klasického starověku i v pozdějších dobách, o tom, že teprve renezanční anatomie a vývoj přírodních věd postavily lékařské vědy na pevný základ. Zabývá se pak některými vynikajícími představiteli soudního lékařství jako byl např. Fortunatus Fidelis, Teichmayer, Alberti, Amann, Hebenstreit a další až do počátku 19. století. Již z kritiky pramenů je zřejmé, že Janovský se s řadou děl ze staré soudně lékařské literatury seznámil z autopsie, i když je zachytil ve své práci jen stručně. Také soudobá recenze jeho práce v tehdejší historicko-lékařském časopise „Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin und medizinische Geographie“⁴³⁾ práci velmi chválí a vyslovuje naději, že autor zpracuje toto téma v rozsáhlejší díle. K tomu však již nedošlo. Janovský se více zabýval dějinami lékařství v Čechách než všeobecnými dějinami lékařství.

³⁸⁾ Joannes Franciscus Loew ab Erlsfeld, Časopis lékařů českých, 1873, str. 71—72, 79—80, 87—88, 95—96, 103—104, 111—112, 119—120, 127—128, 134—136.

³⁹⁾ W. R. Weitenweber: Über den berühmten Prager Arzt J. Fr. Loew von Erlsfeld, Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde 1862, sv. 2, Miscellen, str. 1—16; O. Schrutz: Přehled historiografie lékařství v Čechách, zvl. otisk Časopisu lékařů českých, 1899, str. 55; L. Sinkulová: Z historie posudkové činnosti lékařů, Časopis lékařů českých 1967, str. 433 a j.

⁴⁰⁾ J. Maschka: Handbuch der gerichtlichen Medizin, I. Bd., Tübingen, 1881, str. 1—32.

⁴¹⁾ l. c., str. 5.

⁴²⁾ l. c., str. 26, 29.

⁴³⁾ Deutsches Archiv für die Geschichte der Medizin und medizinische Geographie, VIII, 1881, str. 250—251.

Vývoj pražské lékařské fakulty v 18. století zachytil jak v přednáškách⁴⁴⁾ tak i ve stručné stati, napsané pro „Památník sjezdu českých lékařů a přírodovědcův“.⁴⁵⁾

Jako redaktor Časopisu lékařů českých a jednatel Spolku českých lékařů, jímž byl řadu let⁴⁶⁾ a historik lékařství v jedné osobě zabýval se Janovský přirozeně i historií Spolku českých lékařů v době jeho vzniku a v prvních letech jeho trvání. Přednášel o tomto tématu na pětistě spolkové schůzi. Stručnou „Vzpomínku“ na svá léta redaktorská uveřejnil v roce 50. výročí založení časopisu v r. 1911. Jako první přednášel také ve Spolku o darwinismu, a to v historické přednášce o vývoji embryologie.⁴⁷⁾

K jeho historicko-lékařským článkům v Časopise lékařů českých musíme počítat i nekrology o dvou velkých patologických anatomech. K Rokytanském⁴⁸⁾ a V. Treitzovi,⁴⁹⁾ v nichž kriticky oceňoval jejich význam pro dobu, v níž žili a pracovali. Janovského nekrolog o Treitzovi obsahuje daleko důkladnější rozbor jeho vědeckých prací než již zmíněný článek Kleinwächterův.⁵⁰⁾ K jeho historicko-lékařským tématům patří i dvě přednášky v doktorském kolegiu. Jedna o historii epidemii v Čechách od nejstarších dob až do 15. století,⁵¹⁾ druhá o vývoji nauky o kontagiu od dob starověké Indie a Egypta až do 19. století.⁵²⁾

Z cyklostylovaných záznamů jeho přednášek z venerologie pro studenty vidíme, že ani v nich nezapomínal na historii medicíny.⁵³⁾ Kapitulu o historii zařadil i do své učebnice pohlavních nemocí.⁵⁴⁾ Zabýval se také

^{44, 45)} V. Janovský: Prager medizinische Fakultät im 18. Jahrhundert, Prager medizinische Wochenschrift, 1876, str. 830 (referát o přednášce v doktorském kolegiu); Nástin dějin pražské lékařské fakulty, památník druhého sjezdu českých lékařů a přírodovědcův, str. 85—101, Praha 1882.

⁴⁶⁾ V. Janovský: Vzpomínka, Časopis lékařů českých 1911, díl II., str. 1605.

⁴⁷⁾ Časopis lékařů českých, 1876, str. 104, 159 (zpráva o přednášce).

⁴⁸⁾ V. Janovský: Karel Rokytanský, Časopis lékařů českých, 1879, str. 241—248.

⁴⁹⁾ V. Janovský: Prof. Dr. Treitz, Časopis lékařů českých, 1872, str. 295—6, 303—4, 311—312.

⁵⁰⁾ Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde, XXIX. Jahrg. 1872, sv. 4, Miscellen 7—8.

⁵¹⁾ V. Janovský: Ueber Epidemien im Mittelalter mit Rücksicht auf ihr Herrschen in Böhmen, Aertzliches Correspondenzblatt für Böhmen 1874, str. 16—17 (referát o přednášce).

⁵²⁾ V. Janovský: Ein historischer Rückblick auf die Contagien-Lehre früherer Zeiten mit besonderer Rücksicht auf das Contagium animatum, Aertzliches Correspondenzblatt für Böhmen, 1875, str. 32—34 (referát o přednášce).

⁵³⁾ Syphilis die přednášek prof. dr. Vítězslava Janovského, str. 26—31 (cyklostylované záznamy).

⁵⁴⁾ V. Janovský: Nauka o nemocech venerických a příjichných, Praha 1911, str. 9—13; V. Janovský: Nauka o nemocech venerických a příjichných, Praha 1922, str. 18—22.

dějiny dermatologie, která stejně jako venerologie se stala od osmdesátých let jeho nejvýznamnějším pracovním oborem. Jeho publikace⁵⁵⁾ o dějinách dermatologie však přes velmi široký a odborně podložený základ zůstala malým torzem. Dospěla jen k rozboru prací Hippokratových. Janovský musel se v té době, v osmdesátých letech 19. století již bezvýhradně soustředit na budování české dermatovenerologické kliniky, na dějiny medicíny již mu nezbýval čas.

Historicko-lékařské práce Vítězslava Janovského spadají převážně do sedmdesátých a počátku osmdesátých let 19. století.

* * *

Již od šedesátých let však nacházíme původní česky psané historicko-lékařské práce častěji než ve starší době. Byly to práce některých lékařů, ale i historiků, kteří používali jak starší historické literatury, tak i pramenů a počínali vydávat starou lékařskou literaturu psanou v českém jazyce. Byly to předně dva rukopisy z 15. století „Rhazesovo ranné lékařství“ a „Saličetova ranná lékařství“, původně záznamy posluchačů přednášek ve francouzském Montpellier, které v roce 1864 a 1867 k tisku připravil archivář města Prahy Karel Jaromír Erben a seznamem a vysvětlením „lékařských slov“ opatřil pražský lékař Václav Staněk. Byla to záslužná spolupráce lékaře a historika. Jinou významnou publikací byla práce Josefa Rudy, doktora medicíny a knihovníka českého muzea v Praze o lékaři ze 16. století Janu Černém a jeho dílech, předně o spisu „Knieha lékarská, která slove herbarz aneb zelinarz“.⁵⁶⁾ Josef Ruda, František Zoubek i někteří jiní autoři, zejména pak v sedmdesátých a osmdesátých letech docent balneologie Jan Špott publikovali také v Časopise lékařů českých řadu drobných prací, obsahujících velmi často cenný materiál, mnohdy však nekriticky zpracovaný. Jejich publikacím stejně jako i některým historicko-lékařským publikacím Janovského a starších i novějších autorů věnoval zaslouženou pozornost v jedné ze svých prací Ondřej Schruz, ⁵⁷⁾ který od roku 1896 pokračoval v tradici přednášek z historie medicíny na české universitě, jako docent a později profesor dějin lékařství.

⁵⁵⁾ V. Janovský: Beiträge zur Geschichte der Dermatologie, I. Das Alterum, Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin und medizinische Geographie, VIII, 1885, str. 60–75.

⁵⁶⁾ Jos. Ruda: Mistr Jan Černý a jeho herbář z roku 1517, Živa, Sborník vědecký Musea království Českého, odbor přírodovědecký a matematický, IX., Praha 1872.

⁵⁷⁾ O. Schruz: Přehled historiografie lékařství v Čechách, Časopis lékařů českých 1899.

REFERÁTY

K nové anglické literatuře o Wyclifovi

Naše dnešní snaha lépe poznat a znovu zhodnotit nejvýznačnější období českých dějin a filosofie, které vede u nás například k novým pokusům o postupné vydání díla Husova a k vzniku řady monografických prací o Husovi a husitství, měla v minulém století obdobu v Anglii ve snaze Wyclifovy společnosti vydat a zhodnotit dílo oxfordského filosofa a theologa Johna Wyclifa. Tato společnost, založená v roce 1884 u příležitosti 500. výročí Wyclifovy smrti, vydala do svého rozchodu v roce 1924 za čtyřicet let své činnosti v 37 svazcích většinu z Wyclifových prací. Na tuto jistě úctyhodnou ediční řadu navazovaly v Anglii postupně vydávané monografie o Wyclifově životě, díle a jeho následovnících lollardech. Naše práce chce podat přehled novějších z nich, vzniklých přibližně za posledních deset let.

Začínáme knihou K. B. McFarlane „John Wyclife and the Beginnings of English Non-conformity“ (*Jan Wyclife a počátek anglické nekonformity, tj. odporu proti jednotě s římskou církví*) vyšla v serii *Teach yourself History* v nakladatelství *English Universities Press, London* 1952, stran 197. Jak název knihy sám ukazuje, nejde v ní o pouhou biografii Wyclifovu, nýbrž o monografii, obírající se Wyclifem i celým náboženským hnutím, vzniklým z Wyclifovy kritiky poměrů a učení římskokatolické církve. McFarlanova kniha tedy podává jen v prvních čtyřech kapitolách život velkého oxfordského žáka a později učitele Wyclifa, který představuje začátek prvního anglického odboje proti papežské autoritě a svrchovanosti římské církve.

Autor i zde vsazuje však Wyclifův životní běh do souvislostí se současným anglickým církevním, politickým a kulturním děním, pokouší se vysvětlit vztahy mezi jeho myšlením, vývojem myšlení anglického i stupněm myšlení současné Evropy. Historický obraz universitního dění se v knize rozšiřuje z místních událostí do celoanglických zápasů doby Edvarda III. a Richarda II., do parlamentních síní a kněžských synod, v nichž Wyclifova osoba se stává předmětem širšího zájmu a Wyclifovo učení předmětem kritiky, diskusí a odsouzení.

V kapitole páté a šesté zavádí pak autor čtenáře z Oxfordu a Londýna do anglických provinciálních měst, rozkládajících se hlavně podél cest směrem na Wales, kde stoupenci Wyclifovi začali první své misionářské působení mezi lidem. V těchto městech a městečkách začalo také první pronásledování stoupců Wyclifových — lollardů, jak byli brzy nazýváni, tam se rozhořely i ohně hranic s prvními mučedníky za Wyclifovy myšlenky. Podání autorovo jest *založeno na pečlivém studiu namnoze do té doby nových materiálů, uložených v církevních archivech anglických*, které McFarlane začal jako jeden z prvních v Anglii systematicky zkoumat, opisovat a zpracovávat.

McFarlanova kniha končí v závěrečných dvou kapitolách vyličením Oldcastlovy rebelie z roku 1414 a jejím potlačením od Jindřicha V. Jest to jedno z nejuplnějších vyličení této vzpoury. V těchto dvou posledních kapitolách jest také *největší přínos knihy*, která i když samozřejmě není bez některých omylů, stala se podnětem k dalšímu sledování cesty naznačené od jejího autora něko-

lika dalším anglickým historikům, jak o tom podává důkaz jejich nejnovější bádání [například John A. F. Thomson, *The Later Lollards*, 1965]. V *závěrečné poznámce o pramenech své knihy* o Johnu Wyclifovi (str. 189) autor K. B. McFarlane, jenž učil na Magdalen College v Oxfordu, napsal řadu odborných studií zejména do *English Historical Review*, byl vedoucí autoritou pro historii Anglie 14. a 15. století a bohužel nedávno tragicky skončil svůj život, vysvětluje, že vzhledem k té skutečnosti, že prameny k životu Wyclifova byly shledávány s neobyčejnou pečlivostí po více nežli jedno století a byly o něm napsány již některé znamenité životopisy [například roku 1926 od Herberta B. Workmana] mohl by dnes badatel o Wyclifově životě jen s dávkou neobyčejného štěstí nalézt něco, čím by rozšířil vědomosti o něm. McFarlane pak podotýká, že nepatří k těm, kteří by takové mimořádné štěstí měli a tudíž v knize nepřináší vlastně ničeho jiného, nežli to, co vynesli na světlo jeho předchůdci. Skromnost autorovu můžeme ale uznat jen částečně snad pokud se obírá Wyclifem samým, ale i zde vystupuje jasný význam jeho knihy v tom, že *McFarlane znovu jako mimořádný znalec Wyclifovy doby pečlivě váží a reinterpretuje v širších a třeba i novějších souvislostech fakta o Wyclifovi shromážděná*. To pak činí nejednou opravdu mistrně a s rozhledem. Tak proti některým starším tvrzením například F. J. C. Hearnshawa (v knize *The Social and Political Ideas of Some Great Medieval Thinkers*, 222), že Wyclifa nutno spíše pokládat za myslitele nežli za náboženskou a reformátorskou osobnost, odpovídá McFarlane, že jest sice možno viděti Wyclifa jako velikého myslitele, ale že jest spíše nutno ve Wyclifovi hledat reformátora. McFarlane zejména proti Hearnshawovi zdůrazňuje, že nutno věřit ve Wyclifovu *upřímnost jako reformátora*, protože tu byla pro něho nejednou lákavá příležitost, aby zavřel svá ústa pro kritiku církve a jejích představitelů a mlčení by mu bývalo vyneslo velikou odměnu (s. 27). Připomíná též, že na počátku popírání transsubstanciacie sám mocný jeho příznivec vévoda Jan z Gauntu spěchal za Wyclifem do Oxfordu, aby ho sliby umlčel, avšak Wyclif odmítl

o svých pochybách mlčet. V této Wyclifově službě „Boží pravdě“ vidí nezřetelněji jeho reformátorský charakter. K. B. McFarlane není ochoten přitakati ani názorům, že by Wyclif si o sobě příliš myslel a proto ve své „namyšlené neomylnosti“ nechtěl měnit své — třeba nesprávné — názory jak to vykládal, například katolicky orientovaný J. Lingard [v *History of England* III, 153]. Autor ukazuje, že Wyclif byl ochoten se dát poučit, avšak jeho protivníci mu poučení neposkytli a Wyclif, ačkoliv věděl, že setrvá-li na svém tvrzení, že si ublíží, od svého přesvědčení neustoupil, neboť šlo mu o svědomí a pravdu, kterou si cenil nadevšecko (str. 84). McFarlane *nerozpakuje se zde ale i s otevřeností zamýšlet* — jak říká — *nad tzv. Wyclifovou „malou prozíravostí v jednání“*, kterou kritizovali na něm jeho katoličtí životopisci zcela obdobně, jako nedávno tak činil katolický životopisec Paul de Vooght u M. Jana Husa (viz L'Herésie de Jean Huss, Louvain 1960). McFarlane *nalézá pro Wyclifovo jednání psychologické vysvětlení právě v tom, že Wyclif nejednal tak, jak by asi jednal každý obyčejný člověk v jeho případě, nýbrž „jednal pod tlakem svého svědomí a z pocitu nouze o spasení“* jinak než by snad jednal ostatní lidé, *„jednal jako člověk náboženský“*, jednal neobyčejně jako člověk neobyčejný — jako nábožensky zánícený reformátor.

Pro pochopení Wyclifa z hlediska psychologizujícího přístupu a hodnocení dějinné osobnosti i výkladů historických faktů samých má proto McFarlanova kniha jistě značný význam i v části, pojednávající o Wyclifově životě. Význam knihy se ještě zvětšuje McFarlanovým kriticky váženým přístupem k různým v historii tradovaným otázkám z života a počínání Wyclifova [například k Workmanovu názoru, že by Wyclif po r. 1377 začal s instruováním a vysíláním kazatelů mezi lid, viz John Wyclif II, dokazuje McFarlane, že to jsou pozdní výmysly. Odmítá též, že by Wyclif byl osobně přímo účasten na vyvolání lidového povstání r. 1381]. *Hovoří o romantismu v anglické historiografii minulého století*, tolik podobnému středověké hagiografii. Shoduje se v tomto tvrzení například s V. W. Omanem (*The Great Revolt of*

1381 /1906/), když poukazuje (str. 99) na pravou příčinu povstání ve „vylidnění Anglie po moru v l. 1348—1349, kdy na zbývající obyvatelstvo byly vznášeny od majitelů panství nadměrné požadavky, proti nimž se bouřilo“.

Téměř celá poslední třetina knihy McFarlanovy jest *věnována ranému lollardství* (str. 121—158) a *hlavnímu představiteli tohoto hnutí Johnu Oldcastlovi* (str. 160—185). Není to poprvé, co historická věda anglická se zaměřila ke zkoumání tohoto tematu. Obdivuhodný náběh k jeho zpracování učinil *James Gairdner* (*Lollardy and the Reformation in England* I, 1908), celoživotním tématem se stala lollardská bible *Margaretě Deaneslyové* (*The Lollard Bible and Other Medieval Biblical Versions*, 1920; *The Significance of the Lollard Bible*, 1951). Avšak *církevních archivů anglických jako pramene poznání pro toto téma* použil v širším měřítku teprve McFarlane a ukázal tím cestu k dalšímu bádání na tomto poli. On to také byl, jenž užitím soudních záznamů o *případu Oldcastlova* komplotu upozornil na ještě jiné zdroje historického poznání, nežli užíli dosavadní Oldcastlovi životopisci [například W. T. Waugh, *Sir John Oldcastle*, Engl. Historical Review XX, 1905]. McFarlan při sledování lollardství v první etapě jeho existence projevil též cit pro sociální aspekt a hospodářskou podmíněnost tohoto hnutí. *Vůbec McFarlane měl v celém svém díle historickém, jehož zakončení nepochybně představuje jeho práce „The Wars of the Roses“* (*The Raleigh Lecture*, British Academy 1964) a v němž ani kniha o Wyclifovi a jeho době nečiní výjimku, *značně vyvinutý cit pro sociální a hospodářské otázky* v anglické historii. Osobně patřil k blízkým přátelům nedávného anglického ministerského předsedy Harolda Wilsona. Jest nutno litovat, že se nedostal pro osobní plachost i uzavřenost do bližšího a trvalejšího kontaktu, například s našimi marxistickými historiky medievalisty. Na návštěvu k nám se chystal, ale již k ní nedošlo pro tragicky náhlé zakončení jeho života, které znamená jistě značnou ztrátu na poli anglické medievalistiky, které po velké studijní přípravě zasvětil celoživotní své pracovní zaměření.

Knihu McFarlanovu o Wyclifovi a prvních lollardech až do potlačení povstání Oldcastlova jsme připomněli proto, že se stala bezprostředním podnětem a do určité míry i vzorem pro dvě další knihy, které o Wyclifovi o lollardech vyšly nedávno v Anglii. První z těchto knih napsal *John Stacey* s názvem *„John Wyclif and Reform“*. *Vydal ji Lutterworth v Londýně r. 1964 a kniha dočkala se ihned přetisku ve Philadelphii v USA, má 169 stran*. Po první kapitole životopisné s rozhledem po literatuře o Wyclifovi druhá kapitola hovoří o útoku Wyclifově na středověkou církev, třetí kapitola vysvětluje, jak Wyclif chtěl léčit morální a náboženskou krizi v Anglii, čtvrtá kapitola má název Wyclif a bible, pátá kapitola probírá Wyclifovu teologii, šestá uvažuje o příspěvku Wyclifových následovníků k vývoji náboženského života v Anglii a sedmá kapitola má hodnotící charakter, neboť se snaží o ocenění Wyclifovy osobnosti a jejího reformátorského významu pro dějiny Evropy a světa.

Podle John Staceyho, který *jako historik jest odchovancem londýnské univerzity* má speciální lékařský výcvik nemocniční v Bristolu, vystudoval methodistické bohosloví na Handsworth College v Birminghamu a působí dnes jako methodistický kazatel v Greenfordu, *představuje Wyclif jednu z nejspornějších postav v dějinách křesťanské církve*. Jeho *obdivovatelé a jeho kritici* se o něm v závěrečných soudech rozcházejí tak podstatně, že *jejich názory nelze brát vážně*. Ti, kteří v něm vidí předbojovníka reformace v jeho zápase se středověkou bezbožností, nazývají ho *„jitřenkou“* předpovídající reformační probuzení. Ti, kteří ho obžalovávají z kriticizmu pustošícího náboženskou opravdovost současníků, hovoří o něm jako o *„zatřpklém muži“*, ve spěchu a později ve vyhnanství chrlícím nevážné a protikladné spisy proti všemu uctívanému a svatému. *John Stacey se snaží — jak aspoň říká — v knize o rozumný a vědecky zváženější přístup k otázkám*, vyvolaným tak rozdílnými pohledy historiků, *a tím o nové objektivnější posouzení Wyclifovy osoby a jeho díla*. Vidí jeho bouřliváckou povahu, snářejší i nejtěžší útoky proti sobě a schopnou znovu a znovu protestů proti církevnímu zlu jeho doby z nejnřivějšího

nutkání po nápravě a z vřelého citu lid-
skosti pro utlačené prosté lidi. Stacey
doslovně říká: „Jeho bouřliváctví a jeho
schopnost psát ve zlosti, což samo není
nejlepším prostředkem jak si získat přá-
telství, byly přednostmi pro toho, je-
hož první povinností byl pocit, že musí
protestovat. Jeho oddanost Písmu a pří-
močarost, jeho neuhášený vzor proti
ustanovené autoritě a jeho pohotovost
ke kritice zlořádů světa byly podi-
vuhodné kvality člověka, který zasvětil
sám sebe protestu proti největší i nej-
mocnější tehdy organizaci na světě,
když došel k přesvědčení, že tato orga-
nisace jest špatná“ (str. 164). Aby zdů-
vodnil tento svůj pohled na Wyclifa, pod-
niká Stacey v knize *rozbor příčin Wycli-
fových reakcí na církev i způsob jeho
kritiky církve rozbohem Wyclifových
traktátů a projevů*. Autor ukazuje tu
značnou obratnost v zpracování látky
velmi obsáhlé a tím svůj přehled i vhlad
do ní, který si osvojit vyžaduje námahu,
trpělivost i čas. A projevuje tu také
mysl pro sociální stránku Wyclifova
úsilí, které jest věnována vlastně celá
třetí kapitola knihy. Autor věnuje tu po-
zornost ozeňavé otázce vlády a jejího
původu, jak se jeví v díle Wyclifově,
otázce držby majetku, jeho správcovství
a vlastnictví, jak rozlišuje Wyclif v trak-
tátech *De Dominio Divino, De Civili Do-
minio, De Officio Regis atd.* Ovšem Sta-
ceyho výklad, posuzujeme-li ho kriticky,
zdaleka nedostačuje. Na omluvu možno
sice připustit, že s *rozbohem v širším
měřítku, zaměřeným speciálně k této
sociální stránce Wyclifova díla a zápasu
o náležitou míru uplatňování majetko-
vých vztahů v souvislosti s postavením
moci světské i církevní, se obíralo v mi-
nulosti jen málo badatelů*. Pokud víme,
byl to před první světovou válkou např.
H. Fürstenau [J. von Wiclifs Lehren von
der Einteilung der Kirche und der Stel-
lung der weltlichen Gewalt, Berlin 1900].
Po první světové válce věnoval se studiu
sociálních otázek se vztahem k anglické
reformaci skotský historik James Mac-
kinon [The Origins of the Reformation,
London — New York 1939]. Po druhé
světové válce věnovali této otázce Wycli-
fova díla v rámci svého studia jeho po-
litických teorií a aktivity pozornost např.
T. J. Hanvahan [John Wyclif's Political

Activity, v Mediaeval Studies 1958] a
L. J. Daly [The Political Theory of John
Wyclif, Chicago 1962]. Z hlediska důsled-
ků, vedoucích od sociálních požadavků
vyslovovaných Wyclifem až k sociální
revoluci, přistoupil k vědeckému zpra-
cování i tohoto dosud málo obdělaného
pole bádání wyclifského např. H. Ka-
minsky [Wyclifism as Ideology of Revo-
lution, Church History 1963]. A nyní se
setkáváme s porozuměním a zájmem
o tyto otázky též u mladého anglického
historika — theologa J. Staceyho. *Ovšem
fakticky rozumět této otázce znamená
proniknout ještě lépe do Wyclifova díla
nežli to dokázal až dosud on*. Nutno znát
z díla Wyclifova jeho traktát *Of Servants
and Lords* (vydal Matthew, The Engl.
Works, kap. XV, 227), kde Wyclif odmítl
kněze John Balla, jenž spojoval své re-
voluční požadavky s jeho názory, a z vý-
kladu, který následuje, jest patrné, že
Wyclif se snažil být objektivní jak vůdči
pánům a církvi, kterým stavěl meze
„práva na majetek“ a „vykořisťování lidu
poddaného“, tak i vůdči vesničánům, kte-
rým odmítl „zahálčivé choutky“, když se
domnívali, že revoluce se zbaví „jakého-
liv povinnosti práce“ (srov. G. M. Tre-
velyan, England in the Age of Wyclife,
vyd. London 1899, 201). Po potlačení
revoluce r. 1381 v traktátu *De Blasphemia*
(vyd. Ed. Dzięwicki, 1893, jako XII
knihu Summae Theologiae, 8) dožado-
val se Wyclif vůdči rebelům mírného
soudu a napsal na adresu lordů, kteří
se domnívali, že nyní po vítězství nad
lidovou revolucí budou moci vykořisťo-
vat lid tím více, že jejich počínání jest
„počínáním slepých“, které může vyvo-
lat jen další revoluční vření a nové boje
[De Blasphemia, 190].

Ve čtvrté kapitole Stacey referuje
o vztahu Wyclifově k biblí. Z jeho citátů
vybraných z traktátů jako např. *De Ve-
ritate Sacrae Scripturae* dovozuje, že to
byl vztah hluboké úcty, pramenící z pře-
svědčení Wyclifova, že bible jest *Slovem
Božím*. Čerpal z bible sílu, stavěl proti
alegorickému a mystickému jejímu vý-
kladu literární smysl čtení. Písmem čelil
autoritě církve všude tam, kde se ho ne-
přidržovala. Na toto téma vznikla nej-
nověji řada studií např. *William Mal-
lard* [J. Wyclif and the Tradition of
Biblical Authority, Church History 1961],

Paul de Vooght (Wyclif et la Scriptura
sola, Ephemerides theol. Lovaniensis
1963). *Wyclif byl za to prudec napadán
a kritizován*. Staceyho, který nevládl
zcela dosavadní literaturu, lze tu doplnit
též novými poznatky (srv. Michael Hur-
ley, Scriptura sola — Wyclif and his
Critics, Traditio 1960). Bible byla mu
však rádcem a podnětem jako kazateli
i jako duchovnímu pastýři a Stacey uka-
zuje, jak se Wyclif bible vždy přidržel
a dovolával. V této kapitole také Stacey
v podstatě shrnuje, co bylo přibližně do
r. 1952 známo o účasti Wyclifově na
prvním překladu latinské bible do an-
gličtiny. Anglické překlady jsou dva a
vykládalo se jako by vznikly z přímého
podnětu Wyclifova hlavně prací dvou
jeho spolupracovníků Mikuláše Hereforda
a Johna Purvaye. Ovšem dnes nutno toto
stanovisko, kterého se Stacey ještě při-
držuje, podstatně doplnit novějšími ještě
zjištěním, že ačkoliv staré anglické pře-
klady bible jsou spojovány s jménem
Wyclifovým, on sám neužíval ani jed-
noho z nich, překládaje z bible vždy zno-
vú, kdykoliv nějaký citát z ní v anglič-
tině potřeboval (viz J. P. Whitney v II.
kap. Religious Movements in the 14. Cen-
tury England. Cambr. History of English
Literature 1963, 49). Z toho se dnes
dedukuje, že Wyclif k nějakému ustále-
nému biblickému překladu do angličtiny
nedospěl.

K *theologii Wyclifově*, kterou rozebírá
Stacey v páté kapitole své knihy, bylo
by možno říci pochvalu jak se mu poda-
řilo ve stručnosti zvládnout věc tak
komplikovanou jakým jest výklad Wycli-
fovy theologie, ale potom bylo by nutno
hned říci též řadu připomínek. Nejváž-
nější tu, že *Wyclifovu theologii nelze po-
písat jako hotový uzavřený systém,
nýbrž spíše jako vyvíjející se Wyclifův
vlastní vnitřní zápas o poznání, poro-
zumění a vyjádření křesťanské nauky*.
Ukážeme to na dvou příkladech, Wycli-
fova ecclesiology již v traktátu *De Civili
Dominio* z r. 1375 předjímá značně re-
formační hledisko svou definicí církve
jako „universitas predestinatorum“
(v Sum. Theolog., vyd. Loserth, I., kap.
XIV). V traktátu *De Ecclesia et Membris
Eius* z let 1378—79 jest definice ještě
úplnější: *Ecclesia vera est solum nume-
rus predestinatorum* (De Ecclesia, vyd.

Loserth, 5). *Pravá církev Kristova* sestá-
vá ze všech těch, které Bůh předurčil ke
spáse čili jest *společenstvím všech pre-
destinovaných* (v uved. traktátu, 2. Sta-
ce, 99). Wyclif sice nedělá ještě rozdílu
mezi „viditelnou“ a „neviditelnou“ církví
jako pozdější reformátoři, avšak slovo
„pravá“ nebo „skutečná“ církev dává tu-
šit co tím míní. Není zde však originál-
ní; *koncept přijal od svého theologického
předchůdce Tomáše Bradwardina z jeho
knihy „De Causa Dei“*. Na to již dávno
upozornil svými studii *Justus Ferdin-
and Laun* (viz Thomas von Bradwardin,
der Schüller Augustins und Lehrer Wyclifs,
Zeitschrift für Kirchengesch. 1928; Týž,
Die Predestination bei Wyclif und
Bradwardin, Imago Dei, Giessen 1932).
Dnes se touto otázkou obírá např. *Gor-
don Leff* (Bradwardine and the Pela-
gians, 1957). Procesem vývoje procházel
též výklad Wyclifův o *Večeři Páně*. Od
prostých pochyb o církevním učení trans-
substanciačním, jež přijímal v komentá-
řích (před r. 1372) na evangelium Ma-
tousovo 26, 26—28 a evangelium Janovo
6, 51, v komentáři (po r. 1372) na Apoš-
tolské listy při I. Kor. 10, 16—18 (viz G.
A. Benrath, Wyclifs Bibelkommentar,
Berlin 1966) zastával již poněkud radi-
kálnější výklad, že Kristus jest síce ve
svátosti přítomen podstatou tělesnou,
svátost však podržuje navenek stále pod-
statu chleba a vína, čili má podstaty
dvě, vnitřní duchovní a vnější hmotou.
Wyclif zastával tím tehdy *učení konsub-
stanciační*. V dalším svém traktátu *De
Eucharistia* asi po r. 1381 (vyd. Loserth
1892 ve Fasciculi zinzaniorum) Wyclif
neuspokojen ani s výkladem církevním,
ani Duns Scotovým, vyložil svůj názor,
že při konsekraci chléb ani víno se ne-
pisovat v jinou substanci tak, že by zůsta-
ly jenom chlebem a vínem *vedlejší jejich
projevy*. Chléb a víno zůstanou prostě
chlebem a vínem, Kristus pak jest ve
svátosti přítomen působivě, účinně, du-
chovně, svátostně, nikoliv však svou
podstatou (De Eucharistia, 29). Tento ná-
zor z posledního stadia Wyclifova vývoje
by odpovídal *učení remanentnímu*. Takto
vývojově jest třeba vykládat celé učení
Wyclifovo. Statickým způsobem vylože-
né, jak to činí i Stacey, pro vytvoření
si představy o skutečných theologických
názorech Wyclifových nedostačuje.

Dvě poslední kapitoly Staceyho knihy nemají již onu důležitost, jako kapitoly předchozí. Šestá kapitola pokoušející se o zvážení příspěvku Wyclifových následovníků k vývoji náboženského života v Anglii po smrti Wyclifově spíše jen naznačuje — nežli skutečně badatelsky studuje — na podkladě prací jiných — v neposlední řadě z připomenuté již knihy McFarlanovy — rozšíření Wyclifových názorů zejména pro jihozápadní části Anglie. Staceyho snahou jest prokázat vliv wyclifismu na vznik anglické reformace ve vnitřních duchovních souvislostech s ní. Do jaké míry má pravdu prokázat, se stalo údělem jinému anglickému historikovi Johnu A. F. Thomsonovi v knize *The Later Lollards 1414—1500*, kterou po důkladném prostudování anglických archivů zejména církevních vydal r. 1965. Závěrečná kapitola sedmá Staceyho knihy se pokouší o ocenění Wyclifovy osobnosti. Připomíná, že s jeho vystoupením jest spojeno *probuzení anglického a vůbec evropského národního uvědomění*. S jeho dílem byla zaostřena pozornost k těm otázkám, s nimiž vstupila na jeviště dějin reformace. Jeho myšlení — podle Staceyho — již obráželo na sobě pokus člověka o vymanění se z hranic nuceného omezení rozumu a bylo tak počátkem nové cesty k novému věku lidstva. Ovšem při tom všem byl Wyclif ještě omezen formou myšlení období předrenesančního, byl vázán problémy církevní politiky středověké, jako člověk 14. století nemohl v dobových předpokladech anglických ještě uskutečňovat reformaci, prostě byl — podle názoru Staceyho — vázán dějinnými podmínkami, ze kterých nelze ani největší osobnosti se osvobodit dříve, dokud neustal pro ní čas osvobození. „*Jinými slovy, John Wyclif byl, jako jsme i my, zajatcem dějin*“ (str. 164), tak končí Stacey svou knihu o Wyclifovi a reformě.

Druhá z knih, k jejímuž napsání dala podnět McFarlanova kniha „John Wyclife a počátek anglické nekonformity“ z roku 1952, jest nedávná práce John A. F. Thomsona „*The Latter Lollards 1414—1520*“ (Pozdější Lollardi 1414—1520). Knihu také autor McFarlanovi věnoval a vydal ji v Oxford University Press, 1965, stran 272. J. A. Thomson jest lektorem historie na universitě v Glasgově a napsal

knihu jako práci k dosažení doktorátu filosofie na universitě oxfordské. *Plných 5 let věnoval se průzkumu* a podařilo se mu shromáždit bohatý materiál, k jehož uspořádání a vypsání do podoby této knihy potřeboval *další 2 roky*. Byly to — jak index pramenů ukazuje — zejména zápisy biskupských archivů anglických, knihy církevních soudů a záznamy veřejných úřadů, z nichž autor získával přehled o stavu anglické nekonformity v její střední fási. Tuto tzv. *střední fási* přesně vymezuje léty 1414—1520, to jest rokem neúspěšného povstání lorda Oldcastla, do něhož byli lollardi vtaženi, a rokem rozhořivšího se Lutherova reformačního hnutí kontinentálního, jehož ohlas ovlivnil další existenci zdánlivě již téměř vykořeněného lollardství anglického, takže se mohlo stát duchovním podhoubím, z něhož vyrostla za vlády Jindřicha VIII. reformace.

Thomson knihou *navazuje na vypsání historie lollardského hnutí tam, kde s jejím líčením skončila připomenutá kniha McFarlanova*. První její kapitola se nazývá „*Lollardství po Oldcastlově povstání*“ a jest vysoké zajímavým podáním přehledu o lollardských akcích, namířených proti Jindřichovi V. a vyvolávaných Oldcastlem, pronásledovaným a skrývajícím se u svých stoupenců déle nežli 3 roky, a o protiakcích, podnikaných proti Oldcastlovi a jeho přívržencům lollardům od královských a církevních úřadů ještě i po smrti r. 1417. Potom následuje v knize Thomsonově 8 kapitol, sledujících lollardství v oblastech Bristolu a západních částech země, v tzv. údolí střední Temže a jihu Anglie, ve středních částech Anglie, na východě anglickém, v Londýně, v Kentu a v jihovýchodních částech země, na severu Anglie a ve Skotsku. Nemůžeme zde referovat v podrobnostech o obsahu těchto kapitol. Podáváme spíše jen *hlavní směr a hlediska knihy*.

Autorovou snahou jest *v těchto větších územních celcích, které tvoří nikoliv umělá, správními nebo církevními hledisky vykonstruovaná hrabství nebo diecése, nýbrž přirozeně vzniklé oblasti, vysledovat a zachytit všechny jednotlivce i skupiny, o nichž možno říci, že mají k lollardství vztah. Užívá všech pracovních metod, vhodných pro takové stu-*

dium (např. metody topografické, srovnávací, statistické, sociologické atd.). Přesto se však domnívá, že *jest s to* vzhledem k tomu, že jde o zvláštní případy a dobu téměř nepřetržitého pronásledování lollardství, *postihnout jen menší zlomek z celkového počtu tehdy pravděpodobně existujících lollardů a jejich skupin*. Jest totiž přesvědčen, že do evidence může zahrnout jen ty lollardy nebo jejich skupiny, které byly náhodně prozrazeny, a to ještě spíše jen ty případy, kdy pro zatvrzelé lpění na svém přesvědčení dostaly se buď jako jednotlivci nebo skupiny až před církevní nebo veřejný soud a byly jím odsouzeny. Autor se domnívá, že by snad k nim mohl ještě nanejvýš připočítat jen několik *nahodilých desperádů*, kteří ať již z jakýchkoliv příčin — třeba i pro své přesvědčení — dostali se do konfliktu se zákonem a v nerovném zápase, nikoliv nepodobném lapkovství, přistižení při akci, byli postaveni před soud a odsouzeni. Thomson je přesvědčen, že *nepochybně více bylo asi těch lollardů, kteří své náboženské přesvědčení dovedli skrýt i před slídivými zraky udavačů*. A došlo-li náhodou k jejich vyzrazení, včasným odvoláním — Thomson věří v jejich přirozený pud sebezáchovy — již před místním farářem, kterému též jistě nebylo jedno, má-li ve své farnosti herefiky, protože to bylo otázkou jeho duchovenských schopností a kvalifikace, a nerad viděl, aby se o tom dostala zpráva biskupovi, *byl jejich případ zahlazen dříve, nežli byl kdekoliv zaznamenán*. Tím si také Thomson *vysvětluje, proč lollardi při své zdánlivě nepostizitelnosti přežívali jako jednotlivci i celé skupiny v rozličných částech země v poměrně značném počtu po celé generace* přes všechno úsilí je pronásledujících úřadů, *proč se také pojednou před koncem 15. století ve všech částech Anglie nečekaně zvýšil jejich počet, a proč po novém pronásledování jejich počet opět klesl tak, že se znovu zdálo, že lollardství bylo již vskutku vykořeněno, proč však s nastalou Lutherovou kontinentální reformací znovu náhle zesílilo tak, že se stalo podhoubím pro rychlý rozmach anglické reformace za vlády Jindřicha VIII*. Odborného čtenáře, obeznámeného přece jen poněkud podrobněji s dějinami anglic-

kými, zaujme nepochybně možnost srovnání údajů Thomsonovy knihy s údají J. Mackinonovy práce *The Origins of the Reformation* (1939), která až dosud byla vlastně jediným pramenem k poznání lollardství ve Skotku.

Tři závěrečné kapitoly knihy Thomsonovy mají již menší důležitost. První z nich hovoří *o universitách anglických* po Wyclifově odsouzení, k němuž došlo r. 1415 na koncilu Kostnickém. Sleduje zejména universitu oxfordskou, která byla Wyclifovým dřívějším působením poznamenána po celé 15. století. Déle se zastavuje u odchovance této university biskupa Reginalda Pecocka, který byl v polovině 15. století odsouzen též pro Bollardskou heresi. Po knize Greenové (Bishop Reginald Pecock, Cambridge 1945) a studii Jacobově (Reynold Pecock, Bishop of Chichester, in Proceedings of the British Academy, 1951) nepřináší zde Thomson nic nového. Druhá ze závěrečných kapitol, nazvaná *Vyšetřovací řízení a soud* shrnuje zkušenosti Thomsonovy, vyplývající z prostudování soudních materiálů, o způsobu, jak bylo s nařčenými z herese ať již za jejich přítomnosti nebo i nepřítomnosti vedeno vyšetřování a jak byl veden soud až k vyhlášení a provedení rozsudku. Zaujme pak v této části knihy více snad jen to, že *již v kladení otázek vyšetřovanému bylo užito praktik, aby jeho odpověď vyzněla vždy pokud možno v jeho neprospěch a vždy ho usvědčovala spíše z herese nežli z eventuální nevědomosti právého učení*. Konečně *třetí ze závěrečných kapitol, poslední v knize vůbec*, pojmenovaná *Lollardské učení a víra*, pokouší se o shrnutí toho, v co lollardi věřili. Autor tu správně zdůrazňuje, že nejen nebylo nějakého jednotného lollardského kréda, ale nebylo vlastně ani nějakých určitějších společných názorů věroučných. Jestliže se přece jen lollardi v něčem shodovali, pak to bylo spíše jen v přístupu k některým ideovým věcem, nežli ve shodě názorů na ně. Obecněji bylo mezi lollardy přijímáno, že *Wyclif a někteří z lollardských mučedníků jsou světci*. Šířila se mezi nimi i apokalyptická nádeje, že s koncem světa, který byl očekáván u některých k r. 1490 u jiných pak r. 1500, *budou jejich nepřátelé potřeni*, oni pak vyvýšeni v Boží slávě;

někde se ujmala mezi nimi pověra, hra-
ničící až s lidovou nikromancí, že ten,
kdo se naučí *Otčenáš pozpátku*, bude
obdařen mimořádnou mocí, o jejíž síle
neměli však lollardi představu. Bylo mezi
nimi rozšířeno *Písmo sv.*, v němž si
četli a které vykládali s neobyčejnou
obratností. *Měli však i jiné knihy*, ná-
boženské traktáty i nenáboženské sklad-
by a pamflety. Byli v opozici *proti*
uctívání obrazů, dovolávající se Desate-
ra; odmítali procesy a poutě k posvátným
obrazům; *obřadů církevních ani mše ne-*
zamítali, jen se v nich dožadovali stříz-
livosti; byli *přesvědčeni, že nemusí být*
pohřbeni na hřbitovech, ani se modlit
pouze v kostele, dávající se pohřbít kde-
koliv v polích a modlíce se třeba v lese;
o *křtu* byli přesvědčeni, že ho může vy-
konat kdokoliv, nikoliv pouze kněz; *Ve-*
čeři Páně přijímali s vědomím, že jest
pouze *symbolem rozloučení a duchovní*
přítomnosti Kristovy, nevěříce v moc
knězovu, že by mohl udělat Boha z chle-
ba a vína, dokládající své tvrzení výkla-
dem z praxe, že zedník dělá dům a niko-
liv dům zedníka; byli *silně protipapežští*,
vyhlašující papeže za Antikrista atd.
Thomson uzavírá, že to byl spíše nega-
tivní program, v němž se jen do určité
míry shodovali, nežli nějaké jejich posi-
tivní učení. Proto *podle jeho mínění* —
nutno však podle pravdy říci, že v tomto
bodě není Thomson původní, neboť ho
předešla M. E. Astonová [Lollardy and
the Reformation, Survival or Revival?,
History 1964] — *lollardství* jako negati-
vní element proti římskokatolické církvi
přispělo k roztržce Anglie s papežstvím
a tím k vzniku *anglické reformace*. Když
však *anglikánská církev* přijala podobu
státní církve a jako církevní autorita nu-
tila anglické věřící, aby jí byli v duchov-
ních věcech poslušni, *lollardství odmítlo*
její autoritu stejně, jako odmítlo dříve
autoritu římské církve, a *stalo se vnitřní*
silou anglického puritánství.

Vedle knih a studií, obírajících se Wy-
clifem a wyclifismem či lollardstvím
v řadě základní, vzniká v anglické od-
borné produkci literární též *dostí knih*
a studií řady doplňující. Ty se snaží
o odkrytí souvislosti mezi Wyclifem;
středověkou filosofií, křesťanským éto-
sem a mezi jejich kritickým postihem
stavu církve, universit a vůbec společ-

ností i společenských řádů tehdejší do-
by. O knihách této doplňující řady se
nyní ještě pokusíme referovat, i když
stručnější formou nežli jsme referovali
o knihách a studiích obírajících se Wycli-
fem a wyclifismem v řadě základní.

Hned na počátku nutno říci, že v kni-
hách této doplňující řady možno viděti
v novější anglické knižní produkci dva
okruhy. První se zájmem širším, zaměře-
ným v souvislosti s Wyclifem a wyclifis-
mem k obecnější tématice, *representuje*
např. kniha Beryl Smalleyové „*English*
Friars and Antiquity“ (Anglické mnišství
a antika — starověk). Byla vydána nakl.
Basil Blackwell, Oxford 1960, stran 398.
Autorka, zástupkyně ředitelky ženské St.
Hilda's College v Oxfordu a přední an-
glická znalkyně Wyclifa a jeho doby,
známá knihou „*The Study of the Bible in*
the Middle Ages“ (1952), sleduje na po-
zadí počátků italského humanismu, jak
také v Anglii v duchu jejího tradičního
zájmu o vše nové objevuje se poměrně
brzy skupina mnichů, projevujících vřelý
zájem o latinské klasiky. B. Smalleyová
v *prvních čtyřech kapitolách knihy* (str.
1—74), nazvaných Anglická veřejnost,
Učení a kázání, Předchůdci mezi mnichy,
Chráněnectví, *podává vylíčení anglické*
situace a anglického jeviště na počátku
14. století. V dalších *kapitolách páté až*
deváté (str. 75—239) studuje mezi mni-
chy jednotlivé osobnosti anglického rané-
ho humanismu a jejich dílo. Jsou to *Tho-*
mas Waleys a jeho komentáře na bibli,
na Augustinovu De civitate Dei a jeho
traktát De modo componendi sermones.
John Ridewall známý komentáři k Apo-
kalypse a k Augustinovu De civitate Dei.
Robert Holcot a jeho komentáře k bibli,
kázání a Moralitates. *Cambridgeský*
okruh humanistů (William D'Eyncourt,
Thomas Hopeman, Thomas Ringstead) a
konečně John Lathbury zajímavý shro-
mažďovatel padělků. Beryl Smalleyová do-
chází k závěru, že dílo těchto mužů uka-
zuje k dvěma tendencím: Jedna jest roz-
umně vědecká a druhá jest blouznivě
fantastická. Ukazuje potom i jak se to
projevuje v kazatelské a vůbec ducho-
venské praxi mnichů v Anglii a pokouší
se o srovnání této praxe s kazatelskou
praxí ve Francii a Itálii. Jejím srovná-
ním vyplynou na povrch našeho vědění
dosud neznámá fakta nejen kazatelské

techniky středověké, ale i zarážejících
rozdílů v myšlení kazatelů. Autorka po-
dala důkaz, že ani církevní myšlení ne-
bylo tak jednotné, jak se dosud mnohým
zdálo. Při analýze jejich díla až do poku-
su Beryl Smalleyové jen málo známého a
prostudovaného pak *zvláštnosti anglické-
ho myšlenkového vývoje zdají se obzvlášť*
kontrastní vzhledem k vývoji humanismu
např. v Itálii a méně kontrastní k vývoji
např. francouzskému. Jest více než jasné,
že kniha Beryl Smalleyové znamená vý-
znamný příspěvek k poznání historie
rané renesance anglické i evropské a
navíc v doplňkovém výběru ukázek ka-
zatelského díla osobností, kterým autorka
věnovala v knize pozornost, zpřístupňuje
poprvé aspoň část tohoto druhu středov-
ěké literatury pro další bádání.

K prvnímu okruhu knih doplňkové řady
s širším tematickým zájmem patří jistě
i kniha J. A. Robsona „*Wyclif and the*
Oxford Schools“ [Wyclif a oxfordské
školy]. Vyšla v Cambridge University
Press, 1961, stran 268 s podtitulem „*The*
Relation of the „Summa de Ente“ to
Scholastic Debates at Oxford in the Later
Fourteenth Century“ (Vztahy Summy de
Ente k scholastickým debatám v pozdním
14. století). J. A. Robson podává v knize
úplný přehled po zprávách, dovolujících
postihnout málo známý časový úsek
Wyclifova života a jeho univerzitního pů-
sobení před r. 1372, tj. dříve nežli se do-
stal do svých sporů theologických. Uka-
zuje, že Wyclif se stal již tehdy uzná-
vaným vedoucím mistrem oxfordským,
kterému jeho veřejná vystoupení ve spor-
ných otázkách filosofických i theologič-
kých dodávala jen další popularity.

V první části knihy, nazvané Předchůdci
Wyclifovi (str. 9—112), *zkoumá pak autor*
scholastickou teologii oxfordskou mezi
léty 1330—1370. Speciálně se zaměřuje na
osobu Thomase Buckinghamu a jeho re-
akci na práci „De Causa Dei“ od jiného
oxfordského mistra Thomase Bradwardi-
na. Zkoumá i teologii Buckinghamova
učitele Richarda Fitz Ralpha a význam
jeho díla „De Questionibus Armanorum“.
V druhé části knihy, nazvané „*Summa de*
Ente“, klade si za úkol z rozhoru nejvý-
značnějšího díla filosofického John Wycli-
lifa „*Summy*“ *postihnout, jaký vliv měli*
na něho tyto tři myslitelé. Ukazuje v čem
se jejich vliv odráží: z Bradwardinova

díla přijal podnět k přemýšlení o *otázce*
predestinace, z Fitz Ralpa si vypůjčil
své učení „o *správcovství*“, u Buckingha-
ma našel své *protonominalistické zamě-*
ření. V poslední kapitole druhé části dis-
kutuje Dr. Robson otázku, do jaké míry
přežívala v Oxfordu po Wyclifovi za-
vržení jeho realisticky pojatá metafysika.
Zjišťuje její ohlasy ještě dávno po-
tom, kdy ji oxfordská universita oficiálně
opustila. Robsonova kniha představuje
tedy seriosní studii o scholastické filo-
sofii i teologii a otvírá nové světlo
k poznání intelektuálního života v Ox-
fordu 14. století.

Do druhého okruhu doplňující knižní
řady, zaměřeného k tématům většinou
monografickým, patří v nové anglické
literatuře se vztahem k Wyclifovi a wyc-
lifismu hlavně knihy, které napsal Gor-
don Leff. První z nich se jmenuje „*Brad-*
wardine and the Pelagians“ (Bradwardi-
ne a pelagiáni). Vyšla v Cambridge Uni-
versity Press, 1957, stran 282. Podle auto-
rova mínění právě Thomas Bradwardine
zasluhoval si zvláštní pozornost ve vřta-
hu k Wyclifovi. Bylo známo již ze studií
Launových (Thomas von Bradwardin, der
Schüler Augustins und Lehrer Wiclifs,
1928; Die Prädestination bei Wyclif und
Bradwardin, Giessen 1932), že *Wyclif na-*
šel u něho podnět k promýšlení nauky
predestinační. Teprve však Gordon Leff,
historik odchovaný na King's College
v Cambridge, lektor historie na universitě
v Manchesteru a dnes profesor středově-
kých dějin na universitě v Yorku, uvedl
názory tohoto oxfordského učenca a poz-
ději canterburského arcibiskupa do
plných souvislostí s Wyclifem tím, že
ukázal Wyclifovu cestu k němu přes
Thomase Buckinghamu žáka Bradwardi-
nova.

V I. části své knihy zkoumá Leff kri-
ticky Bradwardinovo největší a nejosobi-
tější dílo „*De Causa Dei*“, ukázav na to,
že vzniklo na podnět členů oxfordské
Merton College, a *rozebírá jeho obsah*.
Všimá si jak Bradwardine vykládá Boží
přirozenost jednak vzhledem k jsoucnu a
jeho atributům, jednak vzhledem k inte-
lektu a vůli. Zaujme zejména ta část, kde
Leff vysvětluje, že tím, že v zápalu boje
s protivníky učinil Bradwardine ve svém
traktátu milost Boží v duchu Augustinovy
theologie zcela závislou na absolutní vůli

Boží, vyloučil z vlivu na ni tím spíše i lidské úsilí a skutky. Tím však vyloučil vlastně též člověka z možnosti aktivního spolupůsobení na své spásě a učinil ho subjektem Boží vůle, rozhodující o něm ve své všemohoucnosti již napřed, čili predestinoval ho ke spásě nebo předzvědě k zavržení. V druhé části své knihy se Leff obírá těmi, které Bradwardine napadl jako pelagiány, tj. William Ockhamem, Durandem de St. Pourcain, Robertem Holcotem, Adamem Woodhamem. Připojuje pak ještě kapitoly, v nichž vykládá prameny skepticismu 14. století a tradiční učení o Boží milosti, svobodné vůli a predestinaci. Svě výklady Leff uzavírá tak, že vidí v diskusích mezi Bradwardinem a pelagiány znamenání měnicího se myšlení doby a základního činitele již nastávajícího úpadku scholastiky.

Další knihou, patřící do této podskupiny, jest od Gordona Leffa práce „Richard Fitz Ralph, Commentator of the Sentences“ (Richard Fitz Ralph, komentátor Sentencí), vydaná v Manchester University Press, 1964, stran 200. S ní pak koresponduje obsahem třetí kniha od téhož autora, nazvaná „Gregori of Rimini. Tradition and Innovation in Fourteenth Century Thought“ (Řehoř z Rimini. Tradice a obnova v myšlení 14. století), vydaná rov-

Padesát let university v Lublani

Letošního roku — 1969 — oslavuje slovinská universita v Lublani 50. výročí svého založení. Jubileum lublaňské university není jediným letošním 50letým universitním výročím, neboť v roce 1919 vznikla též universita v Brně a v Bratislavě, též universita v Poznani. O našich universitách bylo ale již dosti psáno (srov. Dějiny University v Brně, Brno 1969; sborník Päťdesiat rokov Univerzity Komenského, Bratislava 1969 — a z mimo československých universit si lublaňské všimneme proto, že tato universita je nám vskutku blízká); to proto, že boje o její založení byly po dlouhou dobu i boji našimi a že se též kdysi vážně uvažovalo o tom, že by základ k ní měl být položen v Praze.

Slovinská universita v Lublani byla založena v roce 1919 (zákon ze dne 23. července), úsilí o její založení bylo ale staršího data a v roce 1919 zřízená

něž v Manchester Univ. Press, 1961. Řehoř z Rimini spolu s Richardem Fitz Ralphem byli vedle Tomáše Bradwardina vedoucími mysliteli na oxfordské universitě v první polovině 14. století a patřili k opozici proti radikálnímu nominalismu Ockhamovu. Zatím co Řehoř z Rimini jako vynikající diskutátor patřil hlavně do sféry spekulativní teologie, Richard Fitz Ralph odmítal přílišné hraní si se slovy a znechucen scholastikou doporučoval místo ní přímé studium Písma. Tím si získal spíše pověst církevního pracovníka nežli filosofa; snad i tato okolnost činila z něho muže pravověrnějšího nežli byli Řehoř z Rimini i Thomas Bradwardin. Shodou okolností načerpal však právě od Fitz Ralpha filosofující Wyclif svou nejradikálnější doktrinu — své učení o správcovství. Byla v tom ironie osudu, která si někdy zabírá tam, kde by se dalo nejméně očekávat.

Přehled monografií o Wyclifově životě a díle, který jsme podali, vztahuje se jen na novější práce, vydané v Anglii. Vycházejí však podobná díla také jinde například v Německu a v USA. Věnovat pozornost aspoň nejdůležitějším z nich mohlo by se stát úkolem některého z dalších bibliografických přehledů.

Miloslav Kaňák

universita nebyla také první lublaňskou vysokou školou. Z literatury¹⁾ je známo, že již roku 1595 byla zřízena v Lublani jezuitská kolej, která v letech 1628—1665 poskytovala jen vzdělání teologické, od roku 1705 již ale i v oborech filosofických a na začátku minulého století se na filosofické fakultě, nazývané filosoficko-chirurgická, přednášela i chirurgie, porodnictví a veterinářství. V době francouzské Ilyrie (za Napoleona) byla v Lublani zřízena vysoká škola „Écoles centrales“ a na ní přednášena medicína, práva, bohosloví a disciplíny polytechnic-

¹⁾ Srov. zejm. sborník Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929, Ljubljana 1929; Strakosch — Grassman G., Geschichte des Oesterreichischen Unterrichts wesens, Wien 1905; Lemayer, Die Verwaltung der oesterreichischen Hochschulen 1868 — 1877, Wien 1878; Universitet v Ljubljane, Ljubljana 1964.

ké a technologické. Tato vysoká škola přestala v roce 1813 existovat a v Lublani bylo pak zřízeno jen dvouleté lyceum omezující se na málo vědeckých disciplin.

Národní a sociální vření roku 1848 oživilo i snahy Slovinců po universitě: požadavek zřízení slovinské university byl vznesen mj. i roku 1849 na Kroměřížském sněmu; stejně po pádu Bachova absolutismu: r. 1866 žádal zřízení university sněm v Gorici i sněm kraňský; r. 1870 bylo povoleno zřízení paralelních slovinských stolic na universitě ve Štýrském Hradci, finanční výbor poslanecké sněmovny povolenou částku ale škrtil.

Nás zajímá, že později úsilí Čechů a Slovinců v otázce universit bylo, jak již naznačeno, společné a že bylo společně požadováno, aby byly zřízeny university v Brně a Lublani — tak například na schůzi slovanských studentů a profesorů roku 1907 ve Vídni a v Praze — a že na schůzi konané dne 9. června 1907 v Praze byla přijata Slovinci navržená resoluce, žádající, aby docenti budoucí slovinské university byli habilitováni na české universitě v Praze; tento požadavek stal se pak předmětem vážného jed-

Félix Ponteil, Histoire de l'enseignement en France 1789—1964, Paris 1966, 454 str.

Dějiny moderního francouzského školství, které prodělalo neobyčejně složitý vývoj a v určitých obdobích působilo i na poměry v ostatních evropských zemích, se těší již téměř celé století poměrně značné pozornosti historiků i pedagogů. Ponteilovo syntetické dílo, budované hlavně na historické literatuře a na školských zákonech a předpisech, popisuje velmi zevrubně — na syntézu až příliš deskriptivně a detailně — rozvoj francouzského školství a školskou politiku od Velké francouzské revoluce.

Autor se zabývá rovnoměrně školskou teorií i praxí. Důležitě vývojové mezníky se kryjí zhruba s obecně historickými fakty, jsou to: 1789, ústup od progresivních opatření kolem r. 1815, snahy o demokratické reformy ve školství po roce 1870, modernizace školství po r. 1819 a konečně demokratická přestavba po roce 1945.

nání [ze slovinské strany se jednání zúčastnil zejm. M. Rostohar, z české strany tehdejší rektor J. Hlava, T. G. Masaryk, J. Čelakovský, L. Heyrovský].

Pozornost naši také zaujme, že když po osvobození byla konečně v Lublani zřízena universita, bylo mezi prvními profesory několik Čechů, zejména z řad techniků (J. Foerster, J. Hummel, A. Král, J. Kropáč, J. Plzák, M. Kasal, V. Staněk; také lékař Z. Frankenberger). Lublaňská universita byla totiž zřízena jako všestranná universita — všeučiliště — a mezi její disciplíny byly zahrnuty i technické obory; měla 5 fakult (filosofickou, právnickou, lékařskou, technickou, teologickou). — Nyní má lublaňská universita 9 fakult: knihovnickou, ekonomickou, architekturo - stavitelsko - geodetickou, elektrotechnickou, technologickou, strojařskou, filosofickou, právnickou, lékařskou; za zmínku stojí, že na právnické fakultě působí právní historik J. Beran, vědec českého původu. Závěrem ještě uvedme, že styky mezi lublaňskou universitou a universitami našimi kdysi tak bohaté a mnohostranné se v posledních desetiletích omezily převážně jen na styky mezi filology.

J. Morávek

V období kolem revoluce 1789 vidí autor klíčovou dobu pro celý další vývoj francouzských škol. Poměrně hodně místa věnuje předrevoluční epoše, charakterizované převládajícím vlivem církve a nestejným stupněm rozvoje školství a vzdělanosti v různých krajích Francie; zatímco na severu a severozápadě byly početné školy se slušnou úrovní vzdělání obyvatel, na jihu a ve středu země bylo málo škol a vysoké procento analfabetismu.

Revoluční éra znamenala velký zásah i do školství, revoluční teoretici viděli ve školách důležitý prostředek převýchovy obyvatelstva od poddaných k svobodným a oddaným občanům republiky. Byli však vedeni přehnanými, dogmaticky pojatými idejemi, a proto bez větších rozpaků a zábran likvidovali i osvědčená zařízení a vyzkoušené školní metody, aniž by je dovedli nahradit novými, aspoň stejně dobrými. Proto také byly jejich výsledky dosti chudé a neživotné a po revoluci bylo nutno vrátit se zpět

a připustit mimo jiné i účast církve na chodu škol, zejména nižších.

Hlavním výdobytkem revoluce v této oblasti byla zásada formulovaná v Talleyrandově návrhu roku 1791, že privilegium na vzdělání je od přirozenosti odíložní a že vzdělání má být universální a rovné pro všechny sociální vrstvy a pro obě pohlaví. Přijetí této zásady není ovšem tak revoluční čin, jak soudí Ponteil, neboť např. u nás byla tato myšlenka realizována už v době tereziánské.

První polovinu 19. století charakterizuje ve francouzském školství množství reforem hlavně v nižších stupních škol, vznik odborných středních škol a snahy o omezení vlivu státních orgánů a zvýšení pravomoci učitelských sborů a samospráv. Nedostatkem svobody trpěly zvláště university, které sice měly universitní rady v čele s rektorem, ale ty byly po roce 1815 podřízeny ministru vnitra. Proto také university vědecky stagnovaly a svobodnější bádání se soustřeďovalo v akademiích a odborných institucích. K určitému zlepšení došlo po roce 1848, ale teprve po roce 1870 se prosadil demokratický směr, jehož cílem bylo provedení hluboké přestavby školství (zvýšení úrovně učitelů, sociální opatření ve prospěch chudších žáků apod.).

První světovou válkou se uzavřela jedna velká epocha, zahájena Velkou francouzskou revolucí, v níž došlo v praxi k uplatnění principu povinnosti, rovnosti

Jiřina Holinková, Městská škola na Moravě v předbělohorském období, Praha 1967, Státní pedagogické nakladatelství (Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica 45, Historica XII)

Historie školství v Čechách v 16. století byla až doposud důkladněji zpracována než dějiny vyučování na Moravě ve stejném období. Jednu z příčin je možno vidět v obtížnosti shledávání materiálu o moravských školách. Pro Čechy a malou část Moravy je tento materiál do značné míry shromážděn v úředních knihách pražské university, jejíž rektori konfirmovali v druhé polovině 16. stol. a začátkem 17. stol. učitele také do venkovských latinských škol a i jinak působili na vývoj těchto učilišť. Z tohoto

a částečné svobody ve vyučování. Nové úkoly přinesla doba po 1. světové válce. Bylo nutno se vypořádat s mnoha úkoly v souvislosti s rozvojem vědy a techniky a modernizovat celé školství. Uspokojivě a plně se nepodařilo všechny problémy vyřešit. Zvláště zajímavé jsou pro nás francouzské návrhy na jednotnou školu a pak objektivní i jiné důvody, proč k její realizaci nedošlo.

Historický odkaz vybudovat svobodné, spravedlivé a moderní školství převzala i současná doba. Vývoj tohoto školství není ukončen, a proto autor seznamuje čtenáře jen s hlavními událostmi a právními akty po roce 1945.

Ponteil věnuje v celé práci zhruba stejnou pozornost všem stupňům i typům škol veřejných, nevšímá si však dost soustavně církevních škol, které měly i pro francouzské moderní školství poměrně značný význam. Neprovádí ani konfrontaci vývoje a úrovně francouzských škol se školstvím v sousedních zemích. Nepodařilo se mu rovněž — větší — zasadit vývoj školství do širších souvislostí a závislostí společenských, politických a kulturních.

Rozsáhlá Ponteillova práce podává však systematický a ucelený přehled vývoje moderního veřejného školství ve Francii. Užitečnost knihy zvyšuje bohatý soupis literatury k tomuto tématu.

J. HZ.

pražského zdroje čerpali vydatně dosavadní badatelé o dějinách školství. Pramený základ pro dějiny moravského školství je naproti tomu značně roztržit. Zprávy tohoto druhu je nutno shledávat především v jednotlivých městech, protože na Moravě nebyla instituce, v níž by se soustředila péče o venkovské školy. Cerroniho rukopisné zpracování některých pramenů pro dějiny školství a dosavadní tištěnou literaturu o školách v jednotlivých moravských městech nelze stavět na roveň soustavným pracím o vývoji školství v Čechách z pera Zikmunda Wintera a jiných badatelů. To neznámá, že by dosavadní moravské práce z tohoto oboru byly méně hodnotné, nýbrž, že ve svém úhrnu neumožňují takový přehled o moravském školství,

jaký si lze učinit z novodobé literatury o školství v Čechách. Vývoji učilišť v některých moravských městech byla totiž dosud věnována jen poměrně malá pozornost, takže byly v celkovém pohledu na moravskou školskou soustavu značné mezery. Tím více je třeba oceňovat přínos posuzované publikace, která podává důkladný rozbor téměř všech otázek, souvisejících s historií moravského školství v předbělohorské době, založený na důkladném studiu pramenů. Právě obsah příloh, otištěných na str. 63—88, dává tušit, jak soustavná excerpce pramenů a literatury předcházela před formulací závěrů, obsažených v pěti kapitolách knihy na str. 7—62. Z týchž příloh lze usuzovat, že pro omezený rozsah publikace nebylo možno uveřejnit všechny závěry, které z tak rozsáhlého studia nutně vyplynuly, nýbrž podat jen v nejhutnějším přehledu to, co autorka pokládala za nejvýznamnější.

Nemám v úmyslu podávat podrobný rozbor obsahu díla, protože se k těmto otázkám vracím v souvislosti se sledováním literárního vývoje na Moravě v jiných pracích, z nichž jedna je uveřejněna v tomto sborníku. V ní se na závěry posuzované práce odvolávám. Pokládám však za nutné zdůraznit v této souvislosti zejména obsah třetí kapitoly, nazvané „Moravské městské školy ve vztahu k pražské universitě a universitám

Fr. Kavka, Mistři — regenti na artistické fakultě pražské university v letech 1367 až 1420. (Statistická studie.) Z českých dějin. Sborník in memoriam prof. dr. Václava Husy. Universita Karlova, Praha 1966, str. 77—95.

Neobvyklým způsobem pomocí statistiky získaných kvantitativních ukazatelů — se Fr. Kavka pokusil o to, aby (již nyní lze říci, že úspěšně) doplnil neúplný a torsovitý obraz o činnosti a působení jednotlivých učitelů i celku učitelského sboru artistické fakulty jak k němu dosavadní bádání dospělo jinými metodami. V důsledku tohoto přístupu se pak autorovi podařilo bezpečně stanovit i početní poměr členů českého universitního národa k národům ostatním alespoň u této, pro fakultu i pro celou universitu nejvýznamnější kategorie při-

zahraničním“. Historika Karlova vysokého učení zaujmou především ty části kapitoly, v nichž autorka přináší další významné doklady o malé frekvenci styků mezi moravskými školami a pražskou universitou ve srovnání se vztahy těchto škol k universitám německým (srov. zvláště str. 28, 31).

Velmi cenným základem veškeré další badatelské práce v oblasti moravských kulturních dějin 19. století je seznam učitelů na moravských městských školách v předbělohorském období (str. 65 až 83). Je nutno upozornit také na významné statistické závěry, které se z údajů seznamu v textu knihy vyvozují. Důležité jsou poznámky o kulturní činnosti učitelů mimo vlastní pedagogickou práci, zejména o jejich spisovatelském působení. V literárních textech jsou jejich jména někdy uvedena v poněkud jiné podobě, než je zaznamenává autorka podle pramenů historické povahy. V rozsáhlém seznamu literatury by snad bylo možno doplnit ještě některé novější publikace, zabývající se dějinami pražské university, pokud si významnější měrou všimají také vztahů tohoto vysokého učení k moravským školám. Je nutno uvítat přítomnost mapky a vyslovit politování nad absencí rejstříku, jehož funkci však částečně plní uvedený seznam učitelů a další přílohy.

Jan Martínek

služníků vysokého učení. Jenom „magistri actu regentes“ totiž mohou být považováni za vysokoškolské učitele, neboť jenom jejich funkce, činnost a postavení bylo ekvivalentní funkci, činnosti a postavení dnešního universitního profesora. Vlastnímu výkladu o výsledcích svého statistického šetření vycházejícího toliko z údajů děkanské knihy artistické fakulty autor předělal vyčerpávající vysvětlení pojmu „magister actu regens“ a zároveň naznačil i kriteria, jimiž se při shromažďování statistických dat řídil. Celkem Kavka v letech 1367—1420 podchytil činnost 399 mistrů, jež lze bezpečně označit jako regenty, a určil i podíl českého universitního národa na tomto množství, který činil necelých 32 % (pro období 1367—1409 ovšem je procento regentů z českého národa nižší, toliko 22 % z celkového počtu 345 mistrů). Ta-

bulky a grafy autorem sestavené dovolily postihnout nejen celkový vývoj, počet, složení a stabilitu učitelského sboru fakulty, nýbrž dávají odpověď i na některé speciálnější otázky týkající se jak fakulty, tak university jako celku. Nejdůležitějším zjištěním je skutečnost, že fakulta byla během sledovaného období víc než dostatečně vybavena stálými učitelstvími silami, tj. mistry — regenty. V letech 1367—1377 působilo sice v průměru ročně jen 15 regentů, od r. 1378 až do výbuchu husitské revoluce však jejich počet už neklesl pod roční průměr 23 přednášejících, v mnohých letech byl podstatně vyšší a vyvrcholil v letech 1395 až 1402, kdy v průměru přesahoval 40 přednášejících. V této souvislosti pak

Kavka prokázal i to, že mandát krále Václava — Dekret kutnohorský ve svých bezprostředních důsledcích nikterak nenarušil ani početnost, ani stabilitu učitelského sboru fakulty, v němž k jistému oslabení — už v poněkud jiných podmínkách — došlo teprve později. Bez důležitosti a zajímavosti není ani Kavkova periodisace vývoje fakulty a jeho rozlišení jednotlivých učitelství generací, mezi nimiž se (podle počtu determinací a incepcí) pokusil postihnout osobnosti pedagogicky nejvýznamnější. Kavkova hutná studie nejenže koriguje a doplňuje dosavadní poznatky, nýbrž je přínosem a — už pro svůj neobvyklý a podnětný přístup k řešení problematiky — hodna pozornosti. *Mtc.*

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1969

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus X. Fasc. 2

Editor prof. dr. Václav Vaněček, DrSc.

© Universita Karlova, Praha 1971

Náklad 500 výtisků. Vydání 1

Vytiskly Středočeské tiskárny, prov. 101, Praha 2, Hálkova 2

Cena Kčs 15,—

SEZNAM PUBLIKACÍ

Archivu University Karlovy — Praha 1, Ovocný trh č. 5

I. řada: Sborník Acta Universitatis Carolinae

Historia Universitatis Carolinae Pragensis
Tomus I. 1960 — tomus X./2. 1969

II. řada: Práce z dějin University Karlovy:

1. F. Červinka: Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a na počátku našeho století. 1962. (Rozebráno)
- 2., 3., 6., K. Kazbunda: Stolice dějin na pražské universitě. I.—III. Kčs 22,50, 30,—, 40,—, 1964, 1965, 1968.
4. S. Segert—K. Beránek: Orientalistik an der Prager Universität — I. Teil 1348 — 1848 — Kčs 28.—, 1967.
5. R. Kettner: Geologické vědy na vysokých školách pražských. — Kčs 25.—, 1967.
7. J. Kadlec: Vojtěch Raňkův z Ježova. — Kčs 10,—, 1969.
8. F. Kavka—A. Skybová: Husitský epilóg na tridentském koncilu a počátky habsburské rekatolizace v Čechách. Kčs 28,—. 1969.

III. řada: Sbírka pramenů a příruček k dějinám University Karlovy:

1. K. Kučera—M. Truc: Průvodce po archivu University Karlovy. Kčs 17,60, 1961.
- 2., 3., Disertace pražské university (soupisy z let 1882—1953). I., II., Kčs 30,—, Kčs 15,—, 1965.
4. G. Hudec: Studentstvo v boji proti válce, fašismu, za mír. Kčs 40,50, 1970.
5. J. Tříška: Literární činnost předhusitské university. Kčs 19,—, 1967.
6. J. Kejř: Kvodlibetní disputace na pražské universitě. Kčs 19,—. 1971.

IV. řada: Monumenta historica Universitatis Carolinae-Pragensis:

1. K. Kučera—M. Truc: Matricula facultatis medicae 1657—1783. Kčs 21,—, 1968.
2. M. Truc: Album Academiae Pragensis Societatis Iesu 1573—1617, Kčs 20,—, 1968.

Mimo řady: Stručné dějiny University Karlovy.

Kčs 44,50. 1964.

J. Hanzal: Inventární seznam všestudentského archivu 1849—1953. Kčs 2,85 — 1965.

L. Schmid: Irští lékaři v Čechách. — Kčs 5,50, 1968.

J. Morávek: První česká stolice na pražské universitě. — Kčs 10,—, 1970.